

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 12

ДЕЦЕМБАР 1923

ГОД. XL

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

О С Т А В К Е

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године уважена је оставка на државну службу Драгињи Марићевој, писару II класе у Министарству Просвете.

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године постављена је:

у Народној Библиотеци у Београду:

За писара I класе Лудмила Ж. Михаиловићева, руковоац у Народној Библиотеци.

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године уважена је оставка на државну службу Милошу Милошевићу, писару I класе Народне Библиотеке у Београду.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1365 редовни састанак, од 16 октобра 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Данило Катић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Димитрије Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Транковић, Светозар Томић, Милутин Станковић и Димитрије Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. д-р Ђоровић чита свој, г. Османа Хацића и г. Абдул Хафис Џумбура реферат о Правилима Медресе Њ. В. Краља Александра у Скопљу.

Савет прима знању саопштење г. д-р Ђоровића и саслушавши реферат, одлучује: да се, у начелу, мишљење референата може примити но с тим, да у поменутих Правилима треба учинити измене односно наставног плана према сличним одредбама у закону о средњим школама; у погледу наставног језика одредити, да се само чисто верски предмети предају на турском (одн. арапском) језику, а сви остали на државном, српско-хрватском језику.

Реферат да се штампа у „Просветном Гласнику“, а препис достави Министарству Вера-

III Г. г. Тричковић и Тричковић усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења :
да имају квалификација: Илија Опачић, за суплента Учитељске школе; Михајло Петровић, за хонорарног наставника;

да Ђеб Петров-Молоденски треба да остане суплент (под уговором);
да Вилим Ферстер треба да положи испит из националне групе предмета, па да се обрати комисији Министарства Просвете за регулисање наставничких положаја;
да Семјон Лепошкин поднесе оригиналне документе или објективне доказе о својим квалификацијама;

да д-р Анте Попарић има формалних квалификација за суплента, али га не би требало постављати; јер због година старости није више за наставника.

IV Г. Тричковић усмено реферирше о молби пештадијског наредника Светолика Миљковића, да му се три разреда више основне школе коју је свршио у заробљеничком логору у Браунау (Чешка) изједначе са два разреда наше трговачке школе.

Саслушавши, Савет је мишљења да се молба не може уважити.

V. Г. г. Протић и Станковић усмено реферирше о молбама учитеља основних школа за пензију, и пензионисаних за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Иду Томљеновић, Андреју Грајнера, Марка Мићића и Борђа Младеновића, а тако и Бранка Станивуковића ако има године службе за пензију, ипаче му одредити 30% од плате на име издржавања;

да Вукојаву Цвијановићеву треба отпустити из службе, с 30% од плате на име издржавања;

да се Гојко Жарић може реактивирати, ако је свршио учитељску школу и положио испит зрелости;

да Живојина Сенђанина не треба пензионисати, али му треба дати боље место где може школовати своју децу;

да Анку Тијановићу и Љубицу Богдановићу не треба реактивирати; и

да по молби Марка Лазаревића треба остати при ранијој одлуци (да се не реактивира).

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 44873 од 28 пр. мес., с молбом г-ђе Зорје С. Лазића, да се часопис *Дечје Новине* препоручи за основне и средње школе у Краљевини;

Савет је мишљења, да молбу треба уважити.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете с молбом г. Франа Туђана, професора Универзитета у Загребу, да се његова књига *Mineralogija i Geologija* одобри као уџбеник за средње школе у Хрватској и као помоћна књига у осталим областима, и да се препоручи за књижице средњих и стручних школа у целој земљи.

Пошто је председник саопштио писмено мишљење о овој књизи, тражено од г. г. д-р Влад. К. Петковића и д-р Светолика Стевановића, Савет је мишљења, да ову молбу треба у свему усвојити.

VIII Читају се молбе по чл. 72 закона о средњим школама.

Савет је мишљења: да г. Светозар Павић може и даље остати у служби, а да се по молби г. Милана Михаљевића прибави мишљење директора школе, у којој сада служи.

IX Прочитана су писма Г. Министра Просвете СНБр. 18250 од 30 септембра и 8 ов. месеца, с представкама директора гимназија у Новом Саду и Џомбољу, који траже упуства о уџбеницима за немачка и мађарска одељења, јер су сада у употреби уџбеници који нису одобрени од Министарства Просвете.

Савет одлучује: да му се што пре доставе сви такви уџбеници, ради прегледа.

X Прочитано је мишљење наставничког Савета Више Педагошке школе у Београду, по молби г. Мајка Кадије, учитеља основне школе у Грбљу.

Саслушавши, Савет је мишљења, да моделац може бити учитељ грађанске школе.

XI Г. д-р Никола Вулић усмено предлаже, да се часопис *Старинар*, који издаје Археолошко Друштво у Београду, препоручи за књижице основних, средњих и стручних школа. Савет усваја предлог. Овим је састанак завршен.

— 1366 редовни састанак, од 18 октобра 1923 год.

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Данило Катић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Владимир Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Димитрије Тричковић, Љубомир М. Протић, Павле Стефановић, Мирко Шоновић, Лазар Трипковић, Светозар Томић, Милутин Станковић и Димитрије Пауновић.

Секрет. р. Славко Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Чита се молба Милорада Гл. Марковића, званичника железничке дирекције у Београду, да му се ратарска школа у Шапцу и Предића приватан курс трговачке школе, изједначе са два разреда гимназије.

Савет је мишљења, да се може сматрати, да је молилац свршио нижу стручну школу.

III Чита се молба Косте Шантића, чиновника Министарства Финансија, да му се сведочанство „Идадије“ коју је свршио у Цариграду, изједначи са сведочанством наше гимназијске матуре.

Саслушавши писмени извештај Просветног инспектора за Вардарску Област, г. Драг. Обрадовића, Савет је мишљења, да се молба може уважити, пошто је поменута школа равна нашој средњој школи.

IV Председник саопштава писмо г. Драг. Обрадовића, просветног инспектора у Скопљу да не може да се прими прегледа *Геометрије* за више разреде средњих школа, г. Ст. Давидовића.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед и оцену овог уџбеника умоли г. Димитрије Марчић, професор женске гимназије у Нишу;

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 44878 од 28 пр. мес., с молбом г. Ненада Барачког, професора Учитељске Школе у Сомбору, да се његов *Ношни зборник српског народног црквеног ђојања* одобри као уџбеник за учитељске школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Епископ Иринеј Ђирић, Петар Крстић и Влад Р. Ђорђевић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 18190 од 29 пр. мес., с молбом Зденка Аљанчића, генералштабног мајора у оставци, да се његова *Војна Географија* (II и IV књига) откупи за књижице средњих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. г. Стеван Бошковић, пуковник, и Светозар Томић, директор гимназије.

Писац да положи 1000 динара за хонорар.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 37969 од 26 пр. мес., с молбом г. Вујане Петковића, учитеља из Београда, да се његови уџбеници *Познавање Природе* за III и IV разред одобре за народне школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. д-р Данило Катић, Светислав Максимовић и Милутин Станковић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 31729 од 13 пр. мес., с молбом г. Михајла Јовића, учитеља у пензији, да се његова *Читанка за IV разред* одобри као уџбеник за IV разред основних школа.

Пошто о овој књизи постоје реферати г. г. Јаше Продановића и Јована Милијевића (комисија за преглед читанака у основној школи).

Савет одлучује, да г. Јеремија Живановић, као трећи референт, прегледа и оцени ову књигу, а писац да положи 250 динара за хонорар.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете, с молбом књижаре Липшиц и Лампел у Суботици, да се мадарска читанка *Olvásokönyv* од Лопића, Секеља и Бороша, одобри за основне школе с мадарским наставним језиком, пошто су писца извршили измене према приредбама комисије, која је књигу прегледала прошле године.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Александар Јорговић, који је био члан поменути комисије.

X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр 14611 од 1 пр. мес., с молбом г. Божидара Ристића, инспектора Министарства Пошта и Телеграфа, да се његова књига *Кључ или поправка задатака за елементарну граматику од В. Пешировића*, одобри као помоћна књига за наставу француског језика у средњим и стручним школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Милан Вујановић, Миодраг Ибровач и Милорад Ваплић, а писац да положи 450 динара за хонорар.

XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 18948 од [6 ов. мес., с молбом издавачке књижаре „Време“, да се књига *Textes français* од г. Милана Богдановића одобри као штиво за француски језик у средњим школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Милан Вујановић, Миодраг Ибровач и Милорад Ваплић, а издавач да положи 300 динара за хонорар.

XII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 4639 од 2 пр. мес., с молбом г. Станојла Димитријевића, уредника листа *Српско Косово*, да се лист препоручи школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Вујица Петковић и Милан Поповић а уредник да остави два комплета листа за једну годину и да положи 200 динара за хонорар.

XIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 4832 од 4 пр. мес., с молбом уредништва часописа *Меја*, листа за пољопривреду, индустрију и трговину, да се лист препоручи свима школама.

Савет одлучује, да уредништво достави два комплета за целу годину и да положи 400 динара за хонорар, а лист да се упути на преглед и оцену г. г. д-р Милану Влајићу и Чедомиру Тодоровићу.

XIV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 18949 од 8 ов. мес., с молбом издавачке књижаре „Време“, да се њена издања *Шара књига наша* (Живот св. Симеуна-Немање, краћи спевови дубровачког епског песништва, Љубавна лирика дубровачког песништва) одобре као помоћна књига (читанка) за средње школе и препоруче за школске и ученичке књижице.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле: г. г. д-р Ђоровић и Миливоје Башић за Живот Св. Симеуна, а г. г. Светозар Павић и Бран. Миљковић за епске спевове и љубавну лириву дубровачког песништва.

Издавач да положи 1200 динара за хонорар.

XV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19431 од 11 ов. мес., с молбом г. К. Н. Христића, да се његова књига *Записи старог Београђанина* препоручи за школе. Пошто је књига позната члановима, Савет је мишљења, да молбу треба уважити.

XVI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 18981 од 8 ов. мес., с представком надбискупа загребачког, да се молитвеник *Маријина школа*, који је написао свештеник г. Гргур Галовић, одобри за католичке ученице средњих школа у нашој држави.

Пошто је овај молитвеник прегледан и одобрен од стране католичког епископата, Савет је мишљења, да ову представку треба уважити.

XVII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19220 од 9 ов. мес., с молбом г. Душана Андријашевића, професора, да се његова *Алебра* за III разред средњих школа одобри као уџбеник.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Антон Биљковић, Драгомир Обрадовић и Михаило Сињић, а писац да положи 450 динара за хонорар.

XVIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 6468/22, с молбом г. Недељка Гиздарића, професора, да се његово патриотско-национално историјско-литерарно дело *Африкијада* препоручи за школе и просветне установе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. д-р Веселин Чајкановић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

Овим је састанак завршен.

— 1367 редовни састанак, од 25 октобра 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Данило Катић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Владимир Торовић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић, Тодор Радивојевић, Светозар Томић и Димитрије Пауновић.

Секретар, Славко Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г.г. Тричковић и Тричковић усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да имају квалификација: Милан Јатић, за суплента Богословије; Владимир Курочкин, за учитеља вештина (под уговором); Михаил Ставров и Иван Космајенко за супленте (под уговором);

да Сергије Гурјев треба да положи испит из националне групе предмета;

да се по молбама Јелене Виленици и Ивана Черњавског прибави мишљење директора, како раде у школи;

да Сибинка Јевтићева поднесе уверење о томе, како је признат у Америци колеџ који је она свршила;

да Драгомир Ракић поднесе оригиналну диплому;

да се молба Сејфа Шеховића упути комисији за регулисање наставничких положаја; и да није надлежан за решавање по молбама Хенрика Друзовића, Емериха Берана и Ивана Шпрахмана, јер је предмет њиховог тражења регулисан Уредбом СНБр. 28280/21.

Прочитана је молба г. Драгутина Поповића, професора крушевачке гимназије, по чл. 72 закона о средњим школама.

Савет одлучује, да се прибави потребан извештај од директора.

IV Читају се реферати г.г. Љубомира Јовановића, Емила Цветића и Драг. Дероко о уџбенику *Европа* за III разред средњих школа, од г. д-р Боривоја Ж. Милојевића.

Усвајајући реферате, Савет је мишљења, да се ова књига може препоручити као привремено уџбеник приватног издања.

Референцима издати по 150 динара хонорара.

V Читају се реферати г.г. Милана Вујановића, Јована Ђ. Јовановића и Милорада Вапића, о књизи *Méthode de lecture française* од г-ђе Јелисавете Марковић.

Пошто се референти не слажу у оцени ове књиге Савет одлучује, да се за мишљење умоле г.г. Тјешимир Старчевић и д-р Миодраг Ибровац и да им се доставе прочитани реферати.

Овим је састанак завршен.

— 1368 редовни састанак, од 26 октобра 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Данило Катић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Торовић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Димитрије Тричковић, Љубомир М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић, Тодор Радивојевић, Светозар Томић, Милутин Станковић и Димитрије Пауновић.

Секретар, Славко Миловановић.

I Прочан је и примљен записник претходног састанка.

II Г.г. Протић и Станковић усмено реферирше о молбама учитеља основних школа за певнице и реактивирања.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Веселина Стаматовића, Зорку Лукићку, Јосифа Хорна и Софију Јевтићку, да се Десанка Милутиновићева може реактивирати;

да Босиљку Крстићку не треба реактивирати;

да се Даница Стевановићка може реактивирати, ако се утврди, да су наводи у молби истинити.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 47596 од 10 ов. мес., с молбом г. Свет. Радојчића, секретара Министарства Просвете, да се његова учила *Рачунски купони и Рачунско Коло* одобре за употребу у основним школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. д-р Душан Рајичић и Вујица Петковић, а молилац да положи 100 динара за хонорар.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19407 од 11 ов. мес., с молбом г. Бранислава Церовића Ајхштета, књижара из Београда, да се књига *француске речи распоређене логичким редом* Ј. М. Стевовића, одобри као помоћни уџбеник за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Тјешимир Старчевић и д-р Миодраг Ибровац, а издавач да положи 400 динара за хонорар.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19316 од 10 ов. мес., с молбом г-ђе Паулине Албале и г-це Катарине Богдановићеве, професора у Београду, да се њихове *Теорија Књижевности и анализа писмених састава* одобри као уџбеник за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јаша Продановић, д-р Војислав Јовановић и д-р Миодраг Ибровац, а писци да положе 900 динара за хонорар.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 46692 од 8 ов. мес., с молбом г.г. Михаила Станојевића и Живка Стефановића, да се њихова *Чишанка* за II разред основних школа одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јаша Продановић, Јеремија Живановић и Јован Милијевић, а писци да положе 600 динара за хонорар.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19639 од 13 ов. мес., с молбом књижаре „Библиографски Завод“ у Загребу, да се њихова издања: Молијерове *Les précieuses ridicules* и Скрибова *Le verre d'eau* одобре као француско штиво у нашим средњим школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену ових издања умоле г.г. Свет. Петровић и д-р Миодраг Ибровац, а издавачи да положе 300 динара за хонорар.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19638 од 13 ов. мес., с молбом књижаре „Библиографски Завод“ у Загребу, да се њено издање текста *Homerova Ilijada i Odiseja* одобри за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. д-р Никола Вулић и д-р Милан Вудимир, а издавачи да положе 300 динара за хонорар.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19640 од 13 ов. мес., с молбом књижаре „Библиографски Завод“ у Загребу, да се издање књиге *Pregled nauke o narodnom gospodarstvu* од г. д-р Станка Дежелића одобри као уџбеник за трговачке школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. д-р Душан Пантић, д-р Милорад Недељковић и д-р Коста Јовановић, а издавачи да положе 900 динара за хонорар.

X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19255 од 10 ов. мес., с молбом професорског друштва секија Загреб, да се часопис *Mladost* откупи ради и клањања сиромашним ученицима.

Пошто је Савет на своме 1336 састанку већ дао мишљење, да се овај лист може пре поручити, сматра да питање о откупљивању не спада у његову надлежност.

XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 47347 од 10 ов. мес., с молбом г. Бождара Јоксимовића, професора учитељске школе у Београду, да се његови уџбеници *Музички Буквар*, *Музичка Чишанка* и *Осмогласник* одобри за средње и стручне школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену овога *буквара* и ове *чишанке* умоле г.г. Петар Крстић, Коста Манојловић и Софија Андријашевић, а за *осмогласник* г.г. епископ Иринеј Ђурић, Петар Крстић и Влад. Борђевић.

Писац да положи 300 динара за хонорар.

XII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 20375 од 20 ов. мес., с пред-ставком пољског посланства у Београду, да се пољски уџбеници латинског језика одобре и за наше средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. д-р Никола Вулић.

Овим је састанак завршен.

— 1369 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 30 ОКТОБРА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Данило Катић, чланови: г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Димитрије Тричковић, Љубомир М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић, Тодор Радивојевић, Светозар Томић и Димитрије Пауновић.

Секретар, Славко Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г.г. Тричковић и Тричковић усмено реферису о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да Анатолије Кесељ има квалификација за сталног хонорарног наставника;

да Милош Ђокић и Жарко Вожјак немају квалификација.

III Читају се молбе по чл. 72 Закона о средњим школама.

Саслушавши, Савет је мишљења: да г. Антоније Вучетић, професор реалне гимназије у Дубровнику, може и даље остати у служби (већином гласова, (3:3);

да г. Милан Михолевић, професор Државне Трговачке Школе у Новом Саду, не може остати у служби.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 20700 од 26 ов. мес., с молбом г. Чедомира Р. Максимовића, судског писара у Деспотовцу, да му се изда уверење, кој ј је школи равна полицијска школа коју је он свршио у Београду и у колико се разреда гимназије може рачунати.

Савет је мишљења: да се ова школа, ни по времену трајања ни по програму, не може поредити с гимназијом, а тако исто ни претходно школовање молочено.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 20631 од 26 ов. мес., с молбом књижаре „Библиографски Завод“ у Загребу, да се књига *Izabrani govori Demostenovi*, у редакцији професора д-р А. Мусива, одобри као читанка за грчки језик у средњим школама.

Према усменом реферату г.г. д-р Вулића и д-р Белића, Савет је мишљења, да се овај уџбеник може одобрити.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 20632 од 26 ов. мес., с молбом књижаре „Библиографски Завод“ у Загребу, да се књига *Francusko trgovačko dopisivanje* од г. д-р Милivoја Стојшића, одобри као уџбеник за трговачке школе и академије.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јосиф Предић, Рад. Лајтмановић и Иван Димитријевић, а издавач да положи 600 динара за хонорар.

VII Прочитао је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 49286 од 16 ов. мес., с молбом г. Јована С. Јовановића, управитеља учитељске школе у Алексинцу, да се његов превод књиге *Психологија Дешнисива*, од *Tracy-Stimpfl-a* препоручи за школске књижнице и одобри као помоћна књига за учитељске школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јован Ђ. Јовановић, Свет. Максимовић и Никола Поповић, а писац да положи 750 динара за хонорар.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 19197 од 9 ов. мес., с молбом г. Павла Соколовића, професора гимназије, да се његова и г. Димитрија Ђорђевића књига *Европа* одобри као уџбеник за III разред средњих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Љубомир Јовановић, Емило Цветић и Драг. Дероко, а писци да положи 600 динара за хонорар.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 20844 од 26 ов. мес.; с молбом г. Владе Маринковића, професора гимназије, да се његов *Географски Атлас* одобри за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Тодор Радивојевић и Драг. Дероко, а молилац да положи 1000 динара за хонорар.

X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 49419 од 16 ов. мес., с пред-ставком Мин. за Социјалну Политику, да се *Ћитанка за слепо* од Јосипа Кобала, одобри и бесплатно раада слепим ученицима.

Савет одлучује, да треба прибавити извештај, да ли ће бити ово уџбеник само за слепо ученике у Словеначкој, или у целој земљи.

Овим је састанак завршен.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године постављен је:

на Универзитету у Београду:

за лекара са платом од 6000 динара, Д-р Милутин Кошпа, досадањи лекар.

Указом Његовог Величанства Краља од 15 новембра 1923 године постављен је

на Техничком факултету Универзитета у Београду:

за ванредног професора, Светозар Јовановић, архитекта.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 15 новембра 1923 године постављени су:

у гимназији у Алексинцу:

за суплента Ружица Миленковића, дипломирани студент философије и привремена предметна учитељица исте школе;

у II мушкој гимназији у Београду:

за професора под уговором са годишњом платом од 6000 динара, Глигорије Петров, досадањи професор под уговором исте школе;

у I женској гимназији у Београду:

за супленте: Милица Лапчевићева, дипломирани студент философије, Славка Мило-сављевићева, суплент женске гимназије у Нишу, по молби и за професора Милица Маруцић, професор у оставци;

у II женској гимназији у Београду:

за професоре: Зора Вуловић и Љубица Јанковић, супленти исте школе и испитани професорски кандидати и

за учитеља вештина Анка Мићић, учитељ вештина гимназије у Скопљу, по молби;

у гимназији у Бишољу:

за суплента Светозар Суботић, дипломирани студент философије и привремени предметни учитељ исте школе;

у гимназији у Ваљеву:

за професора Данило Вуловић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат и

за супленте: Блажо Матуновић и Стеван Калман, дипломирани студенти философије

у гимназији у Велесу:

за супленте: Дејан Лучић, Анђелија Стевановић, Косара М. Михајловић и Љубица Драговић, дипломирани студенти философије и привремени предметни учитељи исте школе и Коста Михајловић суплент гимназије у Чачку, по службеној потреби;

у гимназији у Врању:

за учитеља вештина Драгиња Димитријевић, учитељ вештина у пензији;

у реалци у Вршцу:

за суплента Милева Цветковић, дипломирани студент философије;

у гимназији у Великом Градишћу:

за суплента Босилка Милосављевић, дипломирани студент философије и привремена предметна учитељица исте школе;

у гимназији у Великој Кикинди:

за суплента Рада Адам в, суплент гимназије у Србобрану, по молби;

у гимназији у Даниловом Граду:

за суплента под уговором Валентина Шћепкин, суплент под уговором гимназије у Тетову по службеној потреби;

у гимназији у Јагодини:

за учитеља вештина Дивна Миладиновић, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина;

у гимназији у Књажевцу:

за супленте: Станислав Јеленковић и Даница Петровић, дипломирани студенти философије и привремени предметни учитељи исте школе; и за супленте под уговором: Александар Лисов, суплент под уговором гимназије у Никшићу, по молби и Петар Сухотин, дипломирани студент философије и стални хонорарни наставник исте школе;

у гимназији у Косовској Мишровици;

за професора Миодраг Драгутиновић, професор гимназије у Смедереву, по молби;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за суплента Лазар Пантелић, суплент гимназије у Великом Бечкереку, по молби;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за професора Десанка Николић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат и за учитеља вештина Јелена Јакшић, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина;

у реалци у Лесковцу:

за суплента Александар Гавриловић, дипломирани студент философије и привремени предметни учитељ исте школе;

у гимназији у Лозници:

за суплента Јелена Константиновић, дипломирани студент философије и привремена предметна учитељица исте школе;

у мушкој гимназији у Нишу:

за суплента Љубомир Петровић, суплент гимназије у Косовској Митровици, по службеној потреби;

у женској гимназији у Нишу:

за супленте: Загорка Стаменковић, дипломирани студент философије и привремена предметна учитељица исте школе и Љубица Бакаловић, суплент I женске гимназије у Београду, по молби;

у гимназији у Новом Пазару:

за учитеља вештина Милена Бабић, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина;

у мушкој гимназији у Новоме Саду:

за учитеља вештина под уговором са годишњом платом од 2100 динара Владимир Курочкин, привремени учитељ вештина исте школе;

у женској гимназији у Новом Саду:

за професора Зорка Караџић, професор II женске гимназије у Београду, по службеној потреби;

у гимназији у Петровцу (Бачком):

за суплента Павле Тврткивић, суплент гимназије у Горњем Милановцу, по службеној потреби;

у гимназији у Плевљу;

за учитеља вештина Добрила Ђирковић, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина;

у гимназији у Подгорици:

за суплента Никола Мартиновић, суплент мушке гимназије на Цетињу, по молби;

у гимназији у Смедереву:

за суплента Косара Комарчић, дипломирани студент философије и привремена предметна учитељица исте школе;

у гимназији у Суботици:

за професора Лазар Ђурчић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;

у гимназији у Ђуприји:

за супленте: Радмила Милићевић и Надежда Трифуновић, дипломирани студенти философије и привремене предметне учитељице исте школе;

у гимназији у Чачку:

за суплента: Зорка Божовић, дипломирани студент философије и привремена предметна учитељица исте школе;

у гимназији у Цомбољу:

за суплента Борисав Јовановић, дипломирани студент философије и привремени предметни учитељ исте школе.

ОСТАВКЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године уважене су оставке на државну службу: Д-р Матији Еветовићу, професору реалке у Вршцу, Синиши Стојковићу и Даници Радмиловић, суплентима гимназије у Белој Цркви, Крсти Симоновићу, супленту гимназије у Куманову и Александру Ј. Тереку, професору Више Трговачке школе у Суботици.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Указом Његовог Величанства Краља од 15 новембра 1923 године уважене су оставке на државну службу: Зарији Вукићевићу и Драгомиру Стошићу, суплентима гимназије у Крушевцу; Бранислави Динић, супленту гимназије у Књажевцу; Зорки Ђорђевић, супленту женске гимназије у Крагујевцу; Надежди Спасојевић, супленту гимназије у Беранама и Кости Страјнићу, учитељу вештина II мушке гимназије у Београду.

ОТВАРАЊЕ ШКОЛА

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године отворене су: на основи чл. 4 Закона о Средњим школама непотпуна четвороразредна гимназија у Дебру; и

на основи чл. 7. Закона о Средњим школама приватна четвороразредна гимназија у Ивањници, коју ће срез моравички о своме трошку издржавати.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

у гимназији у Аранђеловцу:

за привремену предметну учитељицу Јелена Виленчић, стална хонорарна наставница исте школе, — СНБр. 23234 од 21-XI-1923 године; и

за привремену учитељицу вештина Десанка Младеновићева, привремена учитељица вештина гимназије у Белој Цркви, — СНБр. 22709 од 14-XI-1923 године;

у гимназији у Беранама:

за привременог предметног учитеља Славко Петковић, привремени предметни учитељ гимназије у Штипу, — СНБр. 23544 од 14-XI-1923 године;

у гимназији у Бишољу:

за привремену учитељицу вештина Видосава Јовановићева, привремена учитељица вештина гимназије у Књажевцу, — СНБр. 10488 од 18-X-1923 године;

у гимназији у Врању:

за сталног хонорарног наставника Радован Пекић, стални хонорарни наставник гимназије у Лозници, — СНБр. 22569 од 31-XI-1923 године;

у реалци у Вршцу:

за привременог предметног учитеља Миладић Ђорђевић, апсолвирани студент философије, — СНБр. 20847 од 29-X-1923 године;

у гимназији у Зајечару:

за привремену предметну учитељицу Вукосава В. Рашићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 19919 од 5-XI-1923 године;

у гимназији у Јагодини:

за привремену предметну учитељицу Косара Пешићева, привремена предметна учитељица гимназије у Сурдулици, — СНБр. 16969 од 3-XI-1923 године;

у гимназији у Косовској Мишровици:

за школског лекара Д-р Стојан Стевановић, физикус округа звечанског, — СНБр. 22120 од 8-XI-1923 године;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за суплента Братислава Николићева, суплент гимназије у Бања Луци, — СНБр. 22812 од 15-XI-1923 године; и

за привремену предметну учитељицу Славка Свмићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 13150 од 23-XI-1923 године;

у гимназији у Краљеву:

за привременог учитеља вештина Владислав Ј. Маржик, привремени учитељ вештина гимназије у Штину; — СНБр. 20796 од 27-X-1923 године;

у гимназији у Куршумлији:

за привремене предметне учитеље: Радмила Петровићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 12373 од 7-XI-1923 године и Миломир Радовановић, привремени предметни учитељ у оставци, — СНБр. 16274 од 12-XI-1923 године;

у реалци у Лесковцу:

за привремене предметне учитеље: Јелена Јовановићева, апсолвирани студент философије; — СНБр. 12528 од 3-XI-1923 године; Ружица М. Димитријевић, апсолвирани студент философије; — СНБр. 22058 од 7-XI-1923 године и Иван Грегорац, привремени предметни учитељ гимназије у Књажевцу, — СНБр. 22765 од 5-XI-1923 године;

у женској гимназији у Нишу:

за привремену предметну учитељицу Даринка Јанићијевићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 12425 од 27-X-1923 године; и

за сталну хонорарну наставницу Марија Незлобинскаја, — СНБр. 18776 од 10-XI-1923 године;

у гимназији у Охриду:

за привремену предметну учитељицу Зорка Поповићева, привремена предметна учитељица гимназије у Велесу, — СНБр. 11501 од 1-XI-1923 године;

у гимназији у Параћину:

за сталну хонорарну наставницу Александра Каменска, стална хонорарна наставница гимназије Охриду, — СНБр. 22763 од 6-XI-1923 године;

у гимназији у Пешровцу (пожаревачком):

за привремену предметну учитељицу Катарина Ђорићева, привремена предметна учитељица гимназије у Скопљу, — СНБр. 23202 од 21-XI-1923 године

у гимназији у Пећи:

за привременог предметног учитеља Станоје В. Гилић, апсолвирани студент философије, — СНБр. 12437 од 23-XI-1923 године, и

за привременог учитеља вештина Илија Коларовић, привремени учитељ вештина гимназије у Параћину, — СНБр. 22764 од 6-XI-1923 године;

у Гимназији у Пирошу:

за привремене предметне учитељице: Десанка Поповићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 12392 од 31-X-1923 године и Роксанда Симић, апсолвирани студент философије, — СНБр. 20570 од 24-XI-1923 године;

за школског лекара д-р Јован Ђирић, општински лекар, — СНБр. 22386 од 10-XI-1923 године;

у гимназији у Плевљу:

за привременог предметног учитеља Сергеје Гољштајн, привремени предметни учитељ Више Трговачке Школе у Великом Бечкереку, — СНБр. 23111 од 13-XI-1923 године;

у гимназији у Пожаревцу:

за привремену учитељицу вештина Марија Платонова, стална хонорарна наставница исте школе, — СНБр. 23227 од 21-XI-1923 године;

у гимназији у Свилајцу:

за привременог предметног учитеља Ијан Долгоруки, привремени предметни учитељ гимназије у Шапцу, — СНБр. 23543 од 15-XI-1923 године;

у гимназији у Смедереву:

за привременог предметног учитеља Радоје Максимовић, привремени предметни учитељ гимназије у Новом Пазару, — СНБр. 22570 од 31-X-1923 године;

у гимназији у Србобрану:

за привремену предметну учитељицу Јулијана Милинковићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 23203 од 21-XI-1923 године; и

за сталног хонорарног наставника Ђорђе Дворжицки, — СНБр. 22839 од 15-XI-1923 год;

у гимназији у Сурдулици:

за привремену предметну учитељицу Радила Љ. Алексића, — СНБр. 22762 од 3-XI-1923 године;

у гимназији у Ђуприји:

за привремену предметну учитељицу Јелисавета Крстићева, привремена предметна учитељица гимназије у Параћину, — СБр. 23136 од 19-XI-1923 године;

у мушкој гимназији на Цетињу:

за привременог учитеља вештина Никола Маслов, — СНБр. 18057 од 10-XI-1923 год.;

у гимназији у Чачку:

за привремену предметну учитељицу Босиља В. Раденковићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 19795 од 27-X-1923 године;

у гимназији у Шапцу:

за привремене предметне учитељице: Јелена Милинковић, апсолвирани студент философије, — СНБр. 13229 од 27-X-1923 године и Милица Мирковићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 14661 од 15-XI-1923 године;

у гимназији у Штипу:

за привременог учитеља вештина Михаило Глушекно, привремени учитељ вештина гимназије у Крајеву, — СНБр. 22761 од 27-X-1923 године;

у Вишој Трговачкој Школи у Суботици:

за привремену предметну учитељицу Десанка Михаиловићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 21201 од 7-XI-1923 године.

О С Т А В К Е

Одлуком Господина Министра Просвете уважене су оставке на државну службу:

Милану Вукаћевићу, приврем. предметном учитељу гимназије у Беранама, — СНБр. 21402 од 3-XI-1923 године;

Младу Вукмином, привременом предметном учитељу гимназије у Великој Кикинди, — СНБр. 21768 од 5-XI-1923 године;

Надежди Вељковићевој, привременој предметној учитељици гимназије у Зајечару, — СНБр. 20804 од 27-X-1923 године;

Валентини Тавкуљ-Гарас, приврем. предметној учитељици гимназије у Крушевцу, — СНБр. 21545 од 3-XI-1923 године;

Надежди Б. Фотић, привременој учитељици вештина женске гимназије у Нишу, — СНБр. 20633 од 25-X-1923 године;

Викторији Бошњковић, сталној хонорарној наставници женске гимназије у Нишу, — СНБр. 20527 од 24-X-1923 године;

Богдану Ружићу, привременом предметном учитељу гимназије у Охриду, — СНБр. 20892 од 29-X-1923 године;

Витомиру Павловићу, привременом предметном учитељу гимназије у Смедреву, — СНБр. 20797 од 27-X-1923 године;

Борисаву Михаиловићу, привременом предметном учитељу гимназије у Буприји, — СНБр. 22256 од 9-XI-1923 године.

РАЗРЕШЕЊА

Одлуком Господина Министра Просвете разрешени су од дужности:

Валериан Жуковски, професор под уговором II-мушке гимназије у Београду, — СНБр. 22975 од 20-XI-1923 године;

Д-р Добривоје Гер. Поповић, школски лекар реалке у Београду, — СНБр. 21718 од 5-XI-1923 године;

Данина Радојковићева, приврем. предметна учитељица гимназије у Горњем Милановцу, — СНБр. 22439 од 12-XI-1923 године;

Д-р Бојка Поповић, школски лекар гимназије у Косовској Митровици, — СНБр. 22119 од 8-XI-1923 године;

Д-р Петар Поповић, школски лекар гимназије у Куманову, — СНБр. 21937 од 7-XI-1923 године;

Д-р Светозар Радовановић, школски лекар гимназије у Цароту, — СНБр. 23578 од 20-XI-1923 године.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године постављени су:

у Учишљској Школи у Вршцу:

за професора Милан Досташић, професор у оставци; и

за суплента Јурај Перичић, дипломирани студент философије и привремени предметни учитељ исте школе;

у Учишљској Школи у Скопљу:

за професора Душан Ивановић, професор реалке у Лесковцу по молби; и

за суплента Александар Стојковић, суплант реалке у Лесковцу, по службеној потреби;

Указом Његовог Величанства Краља од 15 новембра 1923 године постављени су:

у Учишљској Школи у Крагујевцу:

за суплента Бранко Кебелић, суплент Учитељске школе у Суботици, по службеној потреби;

у Учишљској Школи у Прилепу:

за професора Светозар Стојановић, професор учитељске школе у Вршцу, по службеној потреби;

у Учишљској Школи у Скопљу:

за суплента Марко Папић, суплент учитељске школе у Суботици, по службеној потреби.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 25 октобра 1923 године одликовани су;

Орденом Свештога Саве IV реда:

Михајло К. Михаиловић, учитељ у пензији из Пиша и Марко Матејић, школски надзорник среза бољевачког, округа тимочког;

Орденом Свештога Саве V реда:

Стева Бричић, учитељ и школски надзорник у Тузли;
Јован Пударић, учитељ у Станати (Теслић), у Босни;
Љуба Поповић, учитељ у Вишеграду у Босни;
Јанићије Ђурђевић, учитељ у Липљану, округ косовски;
Ђорђе Половић, учитељ у Колочеву, окр. косовски;
Светозар М. Ристић, бивши председник општине бољевачке;
Ђорђе Л. Јанковић, бивши председник општине у Оснићу, среза бољевачког, округа тимочког;
Ђорђе Маринковић, председник општине у Оснићу, среза бољевачког, окр. тимочког

Указом Његовог Величанства Краља од 15 новембра 1923 године одликовани су:

Орденом Свештога Саве IV реда:

Димитрије Диматријевић, школски надзорник среза беличког;
Пегар Р. Петровић, учитељ у Рибару среза мачванског, обојица за четрдесетогодишњи успешни рад у народној школи;

Орденом Свештога Саве V реда:

Стеван Личинић, учитељ у Белегишу (Срем);
Ђорђе Крстић, учитељ у Шимановцима (Срем);
Марко Мутвић, школски надзорник у Бихаћу;
Лазар Адамовић, учитељ у Бихаћу; и
Димитрије Грујићић, начелник среза царибродског, за предаи рад на унапређењу школа у срезу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

у Педагошком Одељењу у Београду:

за школског лекара Д-р Милутин Кошпа, лекар, — ОНБр. 50034 од 28-XI-1923 год.;

у Педагошком Одељењу беранске гимназије:

за привременог учитеља вештина Георгије Оберемок, стални хонорарни наставник, — ОНБр. 52810 од 29-XI 1923 године;

у учишљској школи у Вршцу:

за сталног хонорарног наставника Ненад С. Брашован, свршени богослов, — ОНБр. 48001 од 20-XI 1923 године;

у учишљској школи у Даниловом Граду:

за привременог предметног учитеља Милика Радовић, привремени предметни учитељ гимназије у Нишњићу, — ОНБр. 52886 од 6 XI-1923 године;

у учишљској школи у Крагујевцу:

за привремену предметну учитељицу Борка Богдановићева, привремена предметна учитељица гимназије у Ваљеву, — СНБр. 16744 од 1-XI 1923 године;

у учитељској школи у Негошину:

за привремену предметну учитељицу Зора Велимировићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 12670 од 27-X-1923 године;

у женској учитељској школи у Новом Саду:

за привремене учитељице вештина: Ирина Вл. Белајићка-Младеновић, — ОНБр. 47542 од 28-XI-1923 године и Вера Горскаја, стална хонорарна наставница исте школе, — ОНБр. 54317 од 20-XI-1923 године;

у учитељској школи у Прилепу:

за привремене предметне учитељице: Милева Михајловић, апсолвирани студент философије, — СНБр. 13149 од 27-X-1923 године и Десанка Стојановићка, привремена предметна учитељица учитељске школе у Вршцу, — ОНБр. 55123 од 17-XI-1923 године;

у учитељској школи у Скопљу:

за привременог учитеља вештина Никола Бодрожић, привремени учитељ вештина I гимназије у Сарајеву, — СНБр. 21837 од 10-XI-1923 године;

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

Александра Поповића, свршеног ученика Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Крушју, окр. тетовски, — ОНБр. 33407 од 26-IX-1923 године;

Радована Р. Раићића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Мељу, окр. плевљански, — ОНБр. 30113 од 26-IX-1923 године;

Стевана Л. Бојовића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Ограђеници, окр. плевашки, — ОНБр. 30067 од 26-IX-1923 године;

Василија А. Кондиловића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са испитом, за привременог учитеља у Дабели, окр. тившевски, — ОНБр. 44900 од 28-IX-1923 године;

Радована Голубовића, свршеног ученика Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Врачеву, окр. рашки, — ОНБр. 31232 од 26-IX-1923 године;

Славка Ђокића, свршеног ученика VIII разреда гимназије, за вршиоца учитељске дужности у Гугљу, округ ужачки, — ОНБр. 44085 од 4-X-1923 године;

Милоша Шпадијера, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Каменану, округ тетовски, — ОНБр. 45024 од 29-IX-1923 године;

Милана Пинтарића, свршеног ученика учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Царини, окр. подрински, — ОНБр. 46216 од 4-X-1923 године;

Александра Дунајева, студента права у Русији без дипломског испита, за вршиоца учитељске дужности у Дубници, окр. косовски, — ОНБр. 33601 од 4-X-1923 године.

Ангелу Хабер, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Новом Падеју, Банат, — ОНБр. 31790 од 4-X-1923 године;

Богољуба Камењашевића, пређашњег учитеља, за сталног учитеља у Болну, окр. битолски, — ОНБр. 46396 од 4-X-1923 године;

Милеву Дрвквалић, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Селенци, Бачка, — ОНБр. 41743 од 2-X-1923 године;

Јордана Милошевића, свршеног ученика богословско-учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Белици, окр. тетовски, — ОНБр. 36155 од 5-X-1923 године;

Милицу Ђукановићеву, свршену ученицу VIII разреда гимназије без испита, за вршиоца учитељске дужности у Дубцу окр. чачански, — ОНБр. 46476 од 5-X-1923 године;

Славка Вудишу, свршеног ученика учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Рамни, окр. битолски, — ОНБр. 35052 од 26-IX-1923 године;

Мира М. Јоксиминовића, свршеног ученика Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Шишковици, окр. тетовски, — ОНБр. 32142 од 26-IX-1923 године;

Ивана Делосавића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Лијевој Реци, окр. андријевачки, — ОНБр. 31241 од 26-IX-1923 године;

Хилду Милер, оспособљену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Парабуђу Бачка, — ОНБр. од 28-IX-1923 године;

Олгу Поповићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Лалићу, Бачка, — ОНБр. 42852 од 28-IX-1923 године;

Ђорђа Отмана, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Растињу, Бачка, — ОНБр. 36282 од 28-IX-1923 године;

Ахмеда Сали-Беговића, за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Гиљану, окр. косовски, — ОНБр. 31476 од 14-VII-1923 године;

Јеремију Гроздановића, свршног ученика Богословије без испита, за привременог учитеља у Лесковци, окр. брегалински, — ОНБр. 32014 од 26-IX-1923 године;

Петра Војводића, свршеног ученика Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Лошицу, окр. рашки, — ОНБр. 32370 од 26-IX-1923 године;

Михаила Томовића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Влаховиће, окр. колашински, — ОНБр. 33583 од 26-IX-1923 године;

Стојана Поповића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са испитом, за привременог учитеља у Драгоману, окр. кумановски, — ОНБр. 31723 од 27-IX-1923 године;

Радошава Вуковића, свршеног ученика учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Здуњу, окр. тетовски, — ОНБр. 30111 од 28-IX-1923 године;

Радуну Радунчића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Кнежини, окр. битолски, — ОНБр. 32144 од 26-IX-1923 године;

Николу Борзановића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Горњем Селу, окр. призренски, — ОНБр. 32360 од 26-IX-1923 године;

Мићу Узела, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Желуни, окр. пиротски, — ОНБр. 42676 од 2-X-1923 године;

Винка Виловића, учитеља у оставци, за сталног учитеља у Маргоношу, Бачка, — ОНБр. 47539 од 9-X-1923 године;

Ибраима Аки Али, пређашњег вероучитеља за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 23582 од 22-VI-1923 године;

Драгутину Хирмана, пређашњег учитеља за сталног учитеља у Лудаш Чурги (Суботица), — ОНБр. 37128 од 9-X-1923 године;

Саву Ристића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Венчану, окр. охридски, — ОНБр. 43557 од 9-X-1923 године;

Сретена Николића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Блату, окр. скопски, — ОНБр. 46900 од 8-X-1923 године;

Абиба Кадријевића, оспособљеног вероучитеља за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Прешеву, окр. кумановски, — ОНБр. 32298 од 6-X-1923 године;

Драгољуба Д. Протића, пређашњег вршиоца учитељске дужности за вршиоца учитељске дужности у Конску, окр. тивешки, — ОНБр. 47046 од 9-X-1923 године;

Владимира Анастасијевића, пређашњег учитеља, за привременог учитеља у П. Лисини, окр. врашки, — ОНБр. 46817 од 8-X-1923 године;

Селима Хашима, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Струмици, окр. тивешки, — ОНБр. 47540 од 9-X-1923 године;

Берту Вуђошевићку, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Подгорици, окр. подгорички, — ОНБр. 45078 од 6-X-1923 године;

Војислава Стевановића, бившег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Броду, окр. врашки, — ОНБр. 48711 од 10-X-1923 године;

Јована Нају, бившег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Вел. Маргити, Банат, — ОНБр. 48095 од 12-X-1923 године;

Хусејина Садиковића, бившег вршиоца учитељске дужности за вероучитеља у Годијеву, окр. белопољски, — ОНБр. 29089 од 10-X-1922 године;

Росу Величковићку, бившег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Серменину, окр. тившевски, — ОНБр. 48582 од 13-X-1923 године;

Паулину Вакар, свршену ученицу I разреда учитељске школе за вршиоца учитељске дужности у св. Михаилу, Банат, — ОНБр. 33117 од 11-X-1923 године;

Илијаса Соџића, пређашњег учитеља за вероучитеља у Страњану, окр. пријепољски, — ОНБр. 44458 од 11-Ф-1923 године;

Пирошкуну Шеберле, оспособљену забавиљу, за забавиљу у Глогњи, Банат, — ОНБр. 50616 од 18-X-1923 године;

Васиљаја Д. Димитријевића, пређашњег привременог учитеља за вршиоца учитељске дужности у Гугину, окр. рашки, — ОНБр. 50114 од 18-X-1923 године;

Драгицу Шилићеву, досадашњу привремену учитељицу за сталну учитељицу у Перићевим Салашима код Новог Сада, — ОНБр. 33812 од 18-X-1923 године;

Бурханудиња Х. Ш. Мусу, оспособљеног вероучитеља за вероучитеља у Врелима, окр. метоховски, — ОНБр. 16412 од 15-X-1923 године;

Лазара Паунковића, учитеља у пензији за вршиоца учитељске дужности у Чуљковићу, окр. подрински, — ОНБр. 49387 од 17-X-1923 године;

Арефа Доброхотова, бившег привременог учитеља за вршиоца учитељске дужности у Ковиљу, окр. чачански, — ОНБр. 48532 од 15-X-1923 године;

Марију Есман, бившу привремену учитељицу за вршиоца учитељске дужности у Вел. Пчелци, окр. моравски, — ОНБр. 39246 од 15-X-1923 године;

Гавријела Лабовића, свршеног ученика IV разреда Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Пашиној Води, окр. никшићски, — ОНБр. 49267 од 15-X-1923 г.;

Манола Ст. Манића, свршеног ученика VIII разреда гимназије у Бугарској за привременог учитеља у Сенокоси, окр. пиротски, — ОНБр. 48846 од 15-X-1923 године;

Нацка Панајотовића, свршеног ученика VIII разреда гимназије у Бугарској за вршиоца учитељске дужности у Доњем Криводолу, окр. пиротски, — ОНБр. 37102 од 15-X-1923 год.;

Смиљу Милошевићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Дубовцу, Банат, — ОНБр. 34085 од 17-X-1923 године;

Александра Пенчића, свршеног ученика III разреда Педагошког Одељења за вршиоца учитељске дужности у Гор. Крњину, окр. пиротски, — ОНБр. 47092 од 17-X-1923 године;

Љубицу Јовановић, оспособљену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Соки, Банат, — ОНБр. †8564 од 15-X-1923 године;

Петра Јоцића, свршеног ученика богословско-учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Студени, окр. пиротски, — ОНБр. 36158 од 17-X-1923 године;

Радићу Ђировићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Рушцу, окр. нишки, — ОНБр. 47045 од 15-X-1923 године;

Ризу Јузбашаћа, вероучитеља за вероучитеља у Тутину, окр. рашки, — ОНБр. 49315 од 15-X-1923 године;

Младена Савића, учитеља у оставци за сталног учитеља у Кривени, окр. битољски, — ОНБр. 49515 од 15-X-1923 године;

Никола Вучелића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Неготину, окр. тетовски, — ОНБр. 31244 од 17-X-1923 године;

Димитрија Танасијевића, досадашњег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Раклишту, окр. брегалички, — ОНБр. 48833 од 13-X-1923 године;

Петка Виденовића, учитеља у оставци, за сталног учитеља у Табаковцу, окр. крајински, — ОНБр. 48084 од 12-X-1923 године;

Светозара Вукићевића, пређашњег привременог учитеља за привременог учитеља у Рестелици, окр. призренски, — ОНБр. 43526 од 12-X-1923 године;

Абдулаха Н. Мусића, вероучитеља за вероучитеља у Шаховићима, окр. белопољски, — ОНБр. 49323 од 15-X-1923 године;

Милу Стевановићку, пређашњу учитељицу из Славоније, за сталну учитељицу у Врању, окр. врањски, — ОНБр. 50081 од 19-X-1923 године;

Михаила Володовског, пређашњег учитеља у Русији, за вршиоца учитељске дужности у Курусињу, Бачка, — ОНБр. 56904 од 24-X-1923 године;

Пандору Беђиревић, свршену ученицу течајног испита, за привремену учитељицу у Дреновцу, окр. битољски, — ОНБр. 50011 од 22-X-1923 године;

Ивана Костеног, бившег учитеља у Русији, са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Студени, окр. пиротски, — ОНБр. 50903 од 24-X-1923 године;

Всеволода Фененка, студента из Русије, са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Гер. Слатини, окр. косовски, — ОНБр. 50199 од 20-X-1923 године;

Андреју Сљуђина, бившег учитеља у Русији, са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Жеђи, окр. косовски, — ОНБр. 50286 од 20-X-1923 године;

Анатолија Кењеља, свршеног ученика VIII разреда гимназије са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Вел. Црљени, окр. београдски, — ОНБр. 50994 од 23-X-1923 године;

Ибрахима Хајларевића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Новом Селу, окр. звечански, — ОНБр. 50297 од 24-X-1923 године;

Шевкију Салијевића, пређашњег вероучитеља, за вероучитеља у Плешини, окр. косовски, — ОНБр. 48080 од 24-X-1923 године

Јусуџа Арифџа, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Врњци, окр. звечански, — ОНБр. 50296 од 24-X-1923 године;

Алојзију Хрибар, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Церници, окр. косовски, — ОНБр. 48385 од 24-X-1923 године;

Авдона Божиновића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Облешеву, окр. брегалички, — ОНБр. 50625 од 22-X-1923 године;

Абдула Баки Мехмеда, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Џенчишту, окр. тетовски — ОНБр. 39671 од 22-X-1923 године;

Милицу Јовановићеву, апсолвираног философа, за привремену учитељицу у Коцељеви, округ подрински, — ОНБр. 50611 од 22-X-1928 године;

Алексија Шишљана, пређашњег учитеља у Русији, са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Манојлици, окр. нишки, — ОНБр. 50778 од 24-X-1923 године;

Тамила В. Чичића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Белом Пољу, округ белопољски, — ОНБр. 50993 од 23-X-1923 године;

Стевана Ушакова, пређашњег учитеља у Русији са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Сакулама, Банат, — ОНБр. 50780 од 25-X-1923 године;

Андреју Коровина, пређашњег учитеља у Русији са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Кацабаћу окр. врањски, — ОНБр. 50779 од 25-X-1923 године;

Корнела Рамњанку, свршеног ученика учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Куштаљу, Банат, — ОНБр. 43111 од 25-X-1923 године;

Ружу Распор, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Падину, Банат, — ОНБр. 50145 од 25-X-1923 године;

Димитрија Кургузова, пређашњег учитеља у Русији са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Сопоћанима окр. рашки, — ОНБр. 50983 од 25-X-1923 године;

Павла Задера, пређашњег учитеља у Русији са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Маргитици, Банат, — ОНБр. 51002 од 25-X-1923 године;

Василија Шабердина, пређашњег учитеља у Русији са допунским испитом, за вршиоца учитељске дужности у Дојкивцима, окр. пиротски, — ОНБр. 50982 од 25-X-1923 године;

Адема Чичића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Ивању, окр. белопољски — ОНБр. 50752 од 24-X-1923 године!

Јованч Лукса, оспособљеног учитеља са испитом, за сталног учитеља у Клеку, Банат, — ОНБр. 41705 од 25-X-1923 године;

Десанку Тополарску, оспособљену учитељицу, за сталну учитељицу у Охаџима, Бачка, — ОНБр. 45229 од 26-X-1923 године;

Драгољуба Кујуџића, свршеног ученика богословско-учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Муштушту, окр. приврејски, — ОНБр. 50106 од 26-X-1923 године;

Марију Планиер, оспособљену учитељицу, за сталну учитељицу у Гакову, Бачка — ОНБр. 49218 од 26-X-1923 године;

Марију Ханџичев, оспособљену учитељицу, за сталну учитељицу у Станишићу, Бачка, — ОНБр. 49217 од 26-X-1923 године;

Виталија Николајевићева, пређашњег студента Петроградског Универзитета, за вршиоца учитељске дужности у Станишинцима, окр. крушевачки, — ОНБр. 54507 од 26-X-1923 год.

Мусу Мусовића, пређашњег вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности вероучитеља у Росоману, окр. тиквешки, — ОНБр. 51078 од 26-X-1923 године;

Радивоја Јановића, свршеног ученика учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Витолишту, окр. битољски, — ОНБр. 51583 од 28-X-1923 године;

Исхана Сулејмановића, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Јањеви, окр. косовски, — ОНБр. 46262 од 29-X-1923 године;

Марију Лујзу, за вршиоца учитељске дужности у Мајуру, Банат, — ОНБр. 51817 од 30-X-1923 године;

Јована Госмана, свршеног ученика учитељске школе без испита, за вршиоца учитељске дужности у Мајуру, Банат, — ОНБр. 51817 од 30-X-1923 године;

Валера Гилезана, пређашњег учитеља, за привременог учитеља у Старој Ечки, Банат, — ОНБр. 51177 од 31-X-1923 године;

Ахмеда Вехаба, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности у Добрицу, окр. тетовски, — ОНБр. 40414 од 31-X-1923 године;

Љубицу Рендулићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Руском Селу, Банат, — ОНБр. 51092 од 31-X-1923 године;

Станимира Несторовића, апсолвираног правника, за привременог учитеља у Дивљу окр. скопски, — ОНБр. 52314 од 31-X-1923 године;

Видака Добрашиновића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Шару, окр. беловошки, ОНБр. 36523 од 1-XI-1923 године;

Милу Француз, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Каћу, Брчка, — ОНБр. 24636 од 1-XI-1923 године;

Џевдета Џафербеговића, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Кању; окр. пријепољски, — ОНБр. 33125 од 1-XI-1923 године;

Милицу Р. Јаковљевићеву, апсолвираног студента философије, за сталну учитељицу у Коцељеви, окр. подрински, — ОНБр. 52211 од 1-XI-1923 године;

Милосава Костића, пређашњег учитеља, за привременог учитеља у Равној Дуброви окр. врањски, — ОНБр. 53861 од 9-XI-1923 године;

Кадри Абдулаха, оспособљеног вероучитеља за вршиоца учитељске дужности, вероучитеља у Пећи, окр. метохијски, — ОНБр. 53880 од 9-XI-1923 године;

Јелицу Милутиновић, пређашњу учитељицу за сталну учитељицу у Косачићу, Бачка, — ОНБр. 37967 од 2-XI-1923 године;

Босиљку Качавенду, свршену ученицу учитељске школе за сталну учитељицу у Прананима, окр. руднички, — ОНБр. 51453 од 9-XI-1923 године;

Милорада Наумовића, свршеног ученика IV разреда богословско-учитељске школе за привременог учитеља у Рујковцу, окр. врањски, — ОНБр. 36209 од 2-XI-1923 године;

Јевросиму Гојковићеву, свршену ученицу VIII разреда гимназије са испитом, за привремену учитељицу у Радичевцу, окр. тимочки, — ОНБр. 54387 од 13-XI-1923 године;

Љубомира Лекића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Врутоку, окр. тетовски, — ОНБр. 20628 од 3-XI-1923 године;

Драгишу В. Лазаревића, свршеног матуранта са испитом, за привременог учитеља у Ђуштици, окр. пиротски, — ОНБр. 43226 од 5-XI-1923 године.

УНИВЕРСИТЕТ И УЧИТЕЉИ

Универзитетски Савет Филозофскога Факултета, који је по позиву, Г. Министра Просвете имао да реши питање о пријему учитеља за редовне слушаоце педагошких наука на Универзитету, донео је одлуку да учитељи не могу бити примљени на Универзитет¹⁾.

У другој секцији Финансијскога Одбора Законодавне Скупштине решено је, после дуже дискусије, да се Виша Педагошка Школа у Београду претвори у педагошки одсек на филозофском факултету београдског Универзитета. Сви ученици који су свршили учитељску школу и имају диплому, имају права бити редовни ученици тога одсека. Исто то урадиће се и са педагошком школом у Загребу, која ће се оставити да заврши рад до краја ове године²⁾.

Из разговора са људима који су дубље упућени у ово питање дознао сам да је велики део професора филозофскога факултета противан пуштању учитеља на Универзитет из ових разлога:

1. учитељи не знају латинскога језика, а без знања тога језика не могу се слушати с успехом многа предавања на Универзитету;

2. знање које односе учитељи из учитељских школа није довољно да се с успехом слушају предавања универзитетска;

3. учитељи према својој претходној спреми не могу се оспособити у оној мери за позив наставника грађанских и учитељских школа и школскога надзорника у којој се мери могу оспособити гимназисте према својој претходној спреми³⁾;

4. ако би се дозволио учитељима пријем на Универзитет, онда би захтевали да се иматрикулишу за редовне студенте на Универзитету и остали иматуруси: апсолвирани студенти војничке и морнарске академије, богословије, средње трговачке, занатлијске и пољопривредне школе, услед чега би Универзитет изгубио много од свога ауторитета и научне вредности;

¹⁾ Народна Просвета, 1923 год.; бр. 76.

²⁾ Полишика, 18 нов. 1923 г.

³⁾ Д-р Никола Поповић, проф. унив., Виша Педагошка Школа; Нови животи, 1920 г., св. 9, стр. 266.

5. учитељима је било дозвољено да слушају педагошке науке на Великој Школи; том су приликом били исти рђав квалитет међу студентима.

Финансијски Одбор Законодавне Скупштине није усвојио одлуку професорског савета филозофскога факултета, већ је стао на становиште Г. Д-ра Бранислава Петронијевића и резолуције Учитељскога Конгреса у Љубљани. Као најјачи разлози за отварање Педагошкога Одсека, а укидање више Педагошке Школе, наводи се лоше финансијско стање у држави и оптерећење буџета једном сувишном и веома скупом позицијом.

Сврха је ове моје расправе да подвргнем критици одлуку Професорског Савета, да изазовем противнике мишљења за пуштање учитеља на Универзитет на полемизовање у јавности, да пружим нашим законодавцима пуно аргумената за успешно спровођење закључка Финансијског Одбора и кроз Скупштину, приликом доношења Буџета за 1924 годину и приликом доношења новог Закона о Универзитетима.

Важност класичних језика данас није идентична с важношћу тих језика у Средњем и Новом Веку све до половине деветнаестог столећа. У Средњем Веку је латински језик био језик римске цркве и папске власти. На том језику су се писали закони и књиге. Административни и дипломатски језик био је језик Римљана. У школама се предавало и настављало искључиво на латинском језику. *Facultas artium* је био предспремни факултет за остале факултете, и сву је бригу полагао да се што боље научи латински језик¹⁾.

Грчки језик није играо у Средњем Веку ту улогу какву је играо латински језик. Писци и учитељи тога доба већином нису знали језика грчкога. Отуда је она изрека: *Graeca sunt, non leguntur*²⁾.

И у Новом Веку, све до половине 19. столећа, играо је латински језик знамениту улогу у државном и друштвеном животу, у школи и у науци³⁾. Лицеуми, академије, и касније хуманистичке гимназије, биле су хуманистичке институције са задатком да се ученици упознају што боље са грчким и латинским језиком, класичном литературом и класичном културом. Све до половине 19. столећа, као оно у 16. столећу, предавало се у многим немачким гимназијама и универзитетима на латинском језику⁴⁾.

Данас се не пишу књиге на латинском језику. Наука се развија на народним језицима. Административни, легислативни, књижевни и школски језик је такође народни језик. Дипломатски је језик француски. У свет-

1) Dr. Fináczy E., *A középkeri nevelés története*. Budapest, 1914 г., стр. 179.

2) Ibid., 188 стр.

3) Dr. Fridrich Heman, *Geschichte der neueren Pädagogik*. Osterwick, 1909, стр. 54.

4) Ibid, 390 стр.

ској трговини доминирају енглески и немачки језик. Сва су класична дела латинских и грчких аутора преведена на светске, тј. на модерне језике.

Говорни латински и грчки језик немају данас нигде практичне употребе. Довољно је да знамо латински и грчки само толико да можемо читати и разумевати класична дела, латинске и грчке списе, споменике и друге археолошке ствари. У професионалном животу употребљава се латински језик у већој мери у католичкој цркви, а у мањем сразмеру у медицини, апотекарству, праву, зоологији и ботаници. Грчки језик апсолутно нема професионалнога значења.

Имајући у виду чињеницу да је значење класичних језика данас много мање него у старија времена, ево тумачења зашто је данашња класична гимназија друкчија од *facultas artium*-а и старе хуманистичке гимназије. У свима гимназијама на свету учи се данас само преводни латински и грчки језик. Где се овим језицима даје још увек велика важност, ту се почиње са латинским језиком од првога, а са грчким од трећег разреда гимназије. У наставном програму и плану наших србијанских гимназија, латински језик се предаје од V-огa разреда, а грчки језик се и не спомиње у плану и програму¹⁾. Из овога констатујемо да се у нашој земљи приписује латинском језику веома мала важност, а грчком језику скоро никаква. Наши педагошки кругови су мишљења да је за оно мало потребе латинскога језика у медицини, фармацији, праву, ботаници и зоологији, довољно оно знање које се добива у виша четири разреда гимназије. Учење грчкога језика препушта се Универзитету, јер се онде спремају они којима је тај језик потребан. За наше гимназије могло би се рећи да су пре реалне гимназије Алтонскога система²⁾ него класичне институције.

Када се из овде изнетих чињеница види да латински и грчки језик немају говорне потребе, тј. да су они мртви а не живи језици, да је довољно знати их у тој мери да можемо разумевати изворе написане тим језицима и термине у извесним наукама и практичним струкама; када се у нашим гимназијама грчки језик и не учи, а латински се предаје тек од петогa разреда — онда нам се намеће питање зашто да се учитељима не дозвољава приступ на универзитет када они то мало знање из латинскога језика могу да савладају приватним путем и да га докажу испитом пре ступања на универзитет, у току универзитетскога школовања или пре полагања дипломскога испита.

У Пруској, Саксонској и Америчким Уједињеним Државама решено је питање пријема учитеља на Универзитет на веома савремен и прак-

1) М Петковић, *Средњошколски зборник*, III свеска, 1923, 161—246 стр.

2) Dr. J. Wychgramm, *Das höhere und mittlere Unterrichtswesen in Deutschland*, Berlin, Göschen, 1913, стр. 35.

тичан начин. Пруски Министар Просвете регулисао је то питање одлуком И I № 1977 од 19 септембра 1919 год.¹⁾, а саксонски Министар Просвете наредбом од 15 новембра 1919 г.²⁾ Тим наредбама је регулисано пре свега изједначење учитељске дипломе са испитом зрелости средњих школа. Ако учитељ жели изједначити своју учитељску диплому са сведоџбом гимназијске матуре, од њега се тражи полагање испита зрелости из латинскога и грчкога језика; ради изједначења учитељске дипломе са сведоџбом зрелости реалне гимназије, учитељи полагају испит из математике, латинскога и онога модерног језика који се није полагао на учитељском оспособљењу; учитељска диплома се изједначује са сведоџбом зрелости више реалке, ако учитељ положи допунбени испит из математике, природних наука и онога модерног језика који се није учио у учитељском семинару, а учи се у вишој реалци. На овај начин изједначена квалификација дозвољава учитељу да положи испите на свима оним факултетима за које даје право пријема матурска сведоџба више поменутих средњих школа. Учитељима је дозвољено иматрикулисање на универзитету за редовнога студента, али с ограничењем да се допунски испит мора положити најкасније при крају четвртога семестра. Они учитељи студенти који слушају на филозофском факултету педагогику и филозофијске науке, а положили су педагошки испит, ослобођени су од полагања допунскога испита³⁾.

Да би се омогућило учитељима што успешније полагање допунскога испита, саксонске учитељске школе су увеле латински језик као облигатан предмет већ од VI-ога — по нашим појмовима од првога — разреда учитељскога семинара⁴⁾. Учитељи који су стекли оспособљење у овим семинарима, полагају из латинскога језика само оно наставно градиво које се учи у оберсекунди (VII разр.), унтерсекунди (VIII разр.) и оберприми (IX разр.) гимназије или реалне гимназије⁵⁾.

У Америчким Уједињеним Државама *Normal or Teacher School*, нормална или учитељска школа, није само стручни завод за спремање учитеља, већ је он школа где се добива и опште образовање. Учитељска школа је најпосећенији завод од свих осталих средњих и виших школа. 72% ученика посећују *Normal School*, 18% *High School*, а 10% институције академскога ранга⁶⁾. Услед оваквога устројства учитељских

¹⁾ Dr. O. Karstädt, *Neuaufbau der Lehrerfortbildung*, Osterwick-Harz, 1920, стр. 264—265.

²⁾ Dr. A. Köhler, *Mitteilungen für Studierende an der Universität Leipzig*. W. S. 1920/21, 25—27 стр.

³⁾ Dr. A. Köhler, *Mitteilungen*, 26 стр.

⁴⁾ Dr. J. Wychgramm, *Das höhere u. mittlere Unterrichtswesen in Deutschland*, 128 с.

⁵⁾ Dr. A. Köhler, *Mitteilungen*, 26 стр.

⁶⁾ F. Knypers, *Volksschule und Lehrerbildung in den Vereinigten Staaten*, Teubner, 1907 г., 108 стр.

школа, омогућено је америкачком учитељу да мења позив¹⁾ и да настави своје науке на колеџу и универзитету²⁾.

Абитуриенти наших реалака имају право да се иматрикулишу за редовне студенте на филозофском факултету за слушање извесних наука, на техничком и на пољопривредном факултету без икаква допунбена испита из латинскога језика. Када се овима даје толика концесија, зашто се она ускраћује од учитеља, када се за њих тражи за сада само пријем на Педагошки Одсек филозофскога факултета?

Сравнили смо наставни план и програм средњих³⁾ са наставним планом и програмом учитељских школа⁴⁾, и том приликом смо констатовали да се, осим математике и физике, сви остали предмети предају у учитељској школи у истом обиму као и у средњим школама. Оно што учитељским школама недостаје у егзактним наукама, добивају оне у предметима који се не налазе у наставном програму средњих школа, а то су: елементи из правних наука, пољопривреда, ручни рад, музика, итд. Опште образовање добивено у учитељским школама можда није довољно за математичку и природописну групу предмета на филозофском факултету и за технички факултет, али је оно јаче за богословски, правни и пољопривредни. Недостатак знања из математике и природних наука лако је уклонити реформовањем наставнога плана и програма, као што су то учинили Французи⁵⁾ и Американци⁶⁾ са наставном основом својих нормалних школа.

Учитељска школа даје поред општега образовања и стручну спрему будућим учитељима. Педагогика и њене помоћне науке — изузевши оно мало психологије и логике — не уче се у средњим школама. Неоснована је онда тврдња Д-ра Н. Поповића да се учитељи према својој претходној спреми не могу оспособити за школске надзорнике и наставнике грађанских и учитељских школа у оној мери у којој се за те позиве могу оспособити гимназисте према својој претходној спреми.

Teacher Colleges-и у Америчким Уједињеним Државама имају највише студената из нормалних школа, а педагошки факултети из *Teacher College*-а са градусом Bachelor of Science или Bachelor of Arts.⁷⁾

Закон о Вишој Педагошкој Школи тражи од њених слушалаца да су апсолвирали учитељску школу са одличним или врло добрим успехом,

¹⁾ Ibid, 108 стр.

²⁾ Ibid., 111 стр.

³⁾ Милан Петковић, *Средњешколски Зборник*, стр. 161—246.

⁴⁾ *Зборник закона*, II свеска, Београд. 35—51 стр.

⁵⁾ *Organisation et Programmes des cours complémentaires, des écoles primaires supérieures et des écoles normales primaires*. Décrets et Arrêtés du 18 août 1920. Paris, 1920 г., стр. 24—25.

⁶⁾ Western Kentucky, *State Normal School*, Bowling Green, Ky. *Mathematics* стр. 28—29. *Natural Sciences*, стр. 30—32.

⁷⁾ Knypers, 1081 стр.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

да имају трогодишњу одличну праксу, и да су с одликом положили практични испит ¹⁾. Овом ригорозном селекцијом хтело се доћи до прво-класнога квалитета будућих наставника грађанских и учитељских школа и школских надзорника. Да се ма и под овим условом дозволи пријем учитеља на Универзитет, уверени смо да би такви учитељи-универзитетлије по квалитету били много бољи елементи него што су зелени довољаша, добраши, па и одликаши средњих школа, од којих се велики део провлачи кроз средњу школу, понављајући извесне разреде и благодарећи протекцији. Па и знање из латинскога језика на допунском испиту у ових озбиљних, зрелих и одабраних учитеља-факултетлија било би много темељније од незрелих средњошколских абитуриената.

Што се тиче бојазни некојих професора универзитетских да би се пуштањем учитеља на универзитет одједном нашли у *Alma mater*-у и апсолвирани студенти војничке академије, богословије, средње трговачке, занатлијске и пољопривредне школе, изгледа ми као да се интелектократски племићи боје да им се доласком иматуруса не инфицира привилегована интелектократска крв.

Природно је, а и логично, да на богословски факултет иду у првом реду апсолвирани студенти средње богословске школе, на педагошки и остале одсеке филозофскога факултета апсолвенти средњих педагошких завода, на пољопривредни факултет абитуриенти средње пољопривредне школе, на комерцијални факултет свршени слушаоци средње трговачке школе, и на технички факултет дипломирани техничари средње техничке школе.

Многи универзитети су се еманциповали феудалнога менталитета да универзитетски грађанин може бити само цензурирани *magister facultas artium*-а са магистарским шеширом (*birettatio*) на глави, односно у данашње доба са матурском сведоџбом снабдевени средњошколац.

Université de Genève, овај чувени универзитет на свету, има пет факултета и два института:

1. *Faculté des Sciences* — Факултет Математских и Природних Наука;
2. *Faculté des Lettres* — Факултет Језикословних и Историјских Наука;
3. *Faculté des Sciences Économiques et Sociales* — Факултет Економских и Социјалних Наука;
4. *Institut des Hautes Études Commerciales* — Институт Високих Комерцијалних Наука;
5. *Faculté de Droit* — Правни Факултет;
6. *Faculté de Théologie* — Теолошки Факултет;
7. *Institut Dentaire* — Институт за лечнике-зубаре ²⁾;

¹⁾ *Зборник Закона*, II свеска, 1921 год.

²⁾ *Université de Genève, Programme des cours du semestre d'hiver, 1923—1924, Genève, 1923, 1 стр.*

На Факултет Економских и Социалних Наука примају се за редовне студенте: доносиоци матуралне сведоџбе стечене у класичној, реалној, техничкој и педагошкој секцији *Collège de Genève*-а¹⁾; доносиоци сертификата испита зрелости реалне и педагошке секције Више Женске Школе у Женеви; власници сертификата испита зрелости Више Трговачке Школе у Женеви и дипломирани учитељи швајцарских учитељских школа признатих од државе²⁾.

На овом факултету стичу се ови академски градуси: *licencié ès sciences sociales, docteur en sociologie* и *docteur ès sciences économiques*³⁾.

Овај факултет има више предметних група, међу којима се налази и група за педагогику и наставу⁴⁾. Лисанс и докторат из социолошких наука може се добити и полагањем педагошких наука у заједници са социалним и економским.

На Институт Виших Комерциалних Наука примају се они аспиранти који имају право да се иматрикулишу за редовне студенте на факултету Економских и Социалних Наука, затим дипломирана лица са троразредне Више Трговачке Школе у Женеви и дипломиране женске на троразредној трговачкој секцији Више Женске Школе у Женеви⁵⁾.

У Америчким Уједињеним Државама читав школски систем је организован на принципу да се студентима стручних школа омогући континуитет образовања све до университета.

Могли бисмо изређати још који универзитет на западу који је отворио врата иматурусима разноврсних просветних институција средњега ранга, али за овакав кратак приказ нека буде и оволико довољно. Једно се да констатовати: да су ти универзитети постали славни баш тиме што су отворили своја врата свима онима који имају довољно спреме и воље да се даље усаврше у својој струци и да раде на развијању науке, а да не стоји тврдња да се због пуштања иматуруса на универзитет убија ауторитет университету и руши његова научна вредност.

Пређашња Велика Школа у Србији дозвољавала је дипломираним учитељима да могу бити редовни слушаоци за педагошку групу предмета. Представник педагогике на тој школи био је наш чувени педагог

1) Матурској сведоџби *Collège de Genève*-а еквивалентни су сертификати бакалоратских испита на Университету и страним Академијама, талијански лицеални лисанс и матурска сведоџба државне гимназије.

2) *Université de Genève, Programme des cours du semestre d'hiver, 1913-1914, Genève, 1923, 42 стр.*

3) *Ibid.*, 43 стр.

4) *Ibid.*, 43 стр.

5) *Université de Genève, 48 стр.*

Д-р В. Бакић. Од какве је неоцењене вредности било то кратко доба студирања учитеља на Великој Школи, доказују чињенице да су данас наши најбољи просветни радници поникли из те генерације. Јован Ђ. Јовановић, Начелник за Основну Наставу у Министарству Просвете, Павле Љотић, управник Учитељске Школе у Новом Саду, Сима Јеврић, професор Учитељске Школе у Београду, Д-р Павле Чубровић, б. доцент на Скопљанском Универзитету, Вук Ивановић, управник Учитељске Школе у Скопљу, Душан Јовановић, управник Учитељске Школе у Вршцу, Д-р Алекса Станишић, министар на расположењу и државни саветник, Д-р Игњат Бокур, професор Учитељске Школе у Вршцу, Пера Иванишевић, професор Учитељске Школе у Београду, итд., заузимају данас одличне позиције у нашим просветним институцијама. Сви они су се одликовали својим просветним и књижевним радом. Пред оваквим чињеницама морају да отпадне тврдње да су ти људи били у својим годинама „лош елеменат“.

Наука је свевидљива, свезнајућа, свемогућа, свугде и на сваком месту. Она је универсална и вечита. Оствалд, придевајући јој ове атрибуте, идентификовао ју је са Богом¹⁾. Где је Олимп тога Оствалдова Бога? Зар не на Универзитету?

„Немачки Универзитет васпитава знањем за позив“²⁾ — рекао је Th. Ziegler. Овим је речено да се на Универзитету развија и предаје наука. Развијати и примати науку може сваки онај који има љубави према науци и способности да је разуме, а не онај који те одлике нема, ма своју способност и документовао званичном исправом, матурском сведоџбом. Сократ, Христос, Русо, Спенсер, Бебел, Горки, наш Обрадовић, Вук Караџић и други чувени моралисти и научењаци нису имали формалних, али су поседовали реалне квалификације за препорођење човечанства или развијање науке.

Професорски Савет Београдског Универзитета, својим закључком да су само матуруси способни за развијање и примање науке и спремање за државне и остале више функционере, стао је на нереално и шта више конзервативно становиште. Углед Универзитету дају његово модерно уређење, демократски дух који у њему влада и његови спремни професори.

За Београдски Универзитет се каже да је један од најдемократскијих Универзитета на свету. За одлуку Професорског Савета филозофскога факултета не може се рећи да је еманација тога чувенога демократизма.

¹⁾ W. Ostwald, *A tudomány Modern Könyvtár*, Budapest, 24—25 стр.

²⁾ Th. Ziegler, *Über Universitäten und Universitätsstudium*, B. S. Teubner, 1913, страна 24.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Циришки ¹⁾, Женевски ²⁾, Лајпцишки ³⁾, Јенски ⁴⁾, и други европски, Columbia Њујоршки ⁵⁾, New-Jork City ^{6*)}, Чикашки ⁷⁾, Clark ⁸⁾ и остали Универзитети Америчких Сједињених Држава ⁹⁾, одавно су отворили врата и учитељима основних школа. У овим универзитетима се прочуло, и из њих се разнело по читавом свету, име славнога Wundt-a, Brahn-a, Fischer-a, Barth-a. Meumann-a, Störing-a, Lipps-a, Förster-a, Rein-a, Thorndicke-a, Balliet-a, John Dewey-a, Stenley Hall-a, Claparède-a, Godin-a и других педагога и филозофа. Ови људи, и са њима још и многи други педагози, подигли су педагогику на степен егзактних наука и створили јој достојно место на форуму међу осталим наукама. Ти су Универзитети она педагошка жаришта одакле је обасјавао сјај величине и значаја педагошких наука све културне земље на свету. Учители су били ти који су по читавом свету разнели величину тих Университета.

Колико је Женевски Универзитет либералан у погледу пријема на неке своје факултете не само учитеља него и других иматуруса, уверили смо се из овде изнесених података о том Универзитету. Колико се данас могу порећи речи Th. Ziegler-a: „Нема ни једне конзервативније установе у свету него што су немачки Универзитети“ ¹⁰⁾, и доказати да су у данашњој новој Немачкој њени Универзитети најдемократскији на свету, доказује најбоље најновија одлука Прускога Министра Просвете којом су отворена врата свих факултета на пруским Универзитетима свима онима који имају љубави према науци и способности да је унапреде, али нису били те среће да стеку средњошколски патент за улаз у Alma mater.

Због њенога епохалнога значаја у просветном животу, доносимо ту значајну наредбу у преводу ¹¹⁾:

¹⁾ *Statuten für die Studierenden und Auditoren der Universität Zürich*, 2 стр.

²⁾ *Université de Genève*, стр. 42.

³⁾ Dr. A. Kohler, *Mitteilungen*, стр. 25–27.

⁴⁾ Dr. W. Rein, *Aus dem Pädag. Universitäts Seminar zu Jena*, XV. Heft, Beyer et Söhne, 1913. 1–39 стр.

⁵⁾ Columbia University, *Teacher College, School of Education, Announcement*, 1918/1919, 24 стр.

⁶⁾ New York University. *Bulletin, School of Education, Announcement*, 1923/24, 13 стр.

^{*)} У овом Универзитету је професор за експерименталну педагогику познати светски научењак и син наше земље, Г. Д-р Паја Раџосављевић.

⁷⁾ The University of Chicago, *The School of Education, Announcement*, 1920/21, 16 стр.

⁸⁾ *Clark University, Worcester*. 1910, стр. 40.

⁹⁾ Tridrich Beck, *Americana Paed*, 7 стр.

¹⁰⁾ Th. Ziegler, *Über Univ.*, стр. 1.

¹¹⁾ *Zentralblatt für die gesamte Unterrichts-Verwaltung in Preussen*, Berlin, 1923, Heft 16., стр. 299.

„Министар за Науку, Уметност и Народно Образовање одлучио је да се за студенте на Университету примају даровита лица без испита зрелости.

„Општи је услов да кандидати пруже својом личношћу и душевним способностима јемство да ће моћи пратити академска предавања из изабраних студија, и да ће после њихова довршења делати беспрекорно на својим старим или новим позицијама.

„За нарочито обележје карактера и вредноће кандидата важи да је кандидат у садашњем своје позиву признат радник.

„Молбе кандидата који могу да стеку нормалним путем оспособљење за пријем на Университет, не узимају се у обзир. Предлози за примање нека не потичу од самога кандидата, већ од лица која познају научан рад кандидатов и његово досадашње делање. Предлози се шаљу Министру Просвете, који ће оценити јесу ли предлагаоцу познати основи наредбе за примање. Из молбе и из предлога мора се видети јасна слика кандидатове личности. Прикључити се имају: исцрпан опис живота, докази о способности за позив који заузима, оцена о раду у својој професији, уверење о моралном владању и сведоштво о школовању. Поднесене молбе предају се изабраном одбору при Берлинском Университету. Одбор ревидира молбе и доноси одлуку за примање, али тек након положенога писменог и усменог испита. Писмене радње се задају из претходних студија компетентових и из круга његова занимања. Министар доноси коначну одлуку о пуштању на Университет.

„Дозвола за упис даје право на студирање извесне струке или извесних група сродних предмета. Са овим ограничењем *изједначен је штакав студент са редовно имашрикулованим студентима пруских университета*. Ради пуштања на академске и државне испите, потребна је измена досадањих наредба. Задржана су даља разјашњења.

Објављено
Берлин, 26 јула 1923 г.
U I. 643. II.

По наредби Министра
за Науку, Уметност и Народно Образовање,
Венде.

Да ли ће Професорски Савет Београдскога Факултета поћи стопама културне Немачке, Швајцарске и Америчких Уједињених Држава и по овом питању изменити своје становиште, да ли ће у нови закон о Университетима ући који члан о оснивању Педагошкога Одсека на филозофским факултетима и о пуштању учитеља-иматуруса на Университет, и да ли ће одлука Финансијскога Одбора законодавне Скупштине о укидању Више Педагошке Школе и оснивању Педагошкога Одсека постати у Парламенту приликом расправљања о Државном Буџету законом — све то зависи од тога колико ће учитељи и њихови представници бити у овим одлучним моментима борбени ради остварења својих идеала.

Πολερος πατηρ παντων' — рекао је Хераклит.

Д-Р ЈОВАН ИСКРУЉЕВ

ДЕЧЈИ МОЗАК

У В О Д

Да је сваком васпитачу неизоставно потребно темељно познавање дечје душе, то је чињеница о којој се данас не може дискутовати. Чудновато је само да се та проста и очевидна истина не прихвата онако срдачно и онако озбиљно како заслужује по својој важности за наставу и по свом замашају за васпитање у опште. Заиста, покрет за испитивање дечјег душевног живота јавио се тек у новије доба. Кроз дуга столећа дете се сматрало само као ниже и слабије биће, које се — зато што је ниже и слабије — може злостављати по ћефу свакога који је старији и јачи. Детиње достојанство није постојало; детиња индивидуалност није се разумевала. У детету се није гледало нежно биће које се развија и спрема да буде човек и будући члан друштва, већ се у њему гледало убого досадно створење које треба што пре да стане на своје ноге како би се скинуло с туђег врата и одало свом послу и својој судбини. Ми данас знамо да је дете семе из којег има да постане плод, и да ће тај плод бити онакав какво је семе из којег се развијао. Дете је дакле човек, схваћен у процесу развића; оно је отац човеку. Према томе, онај који се бави стварањем будућег човека, дакле родитељ, учитељ, васпитач, треба и мора да познаје објекат с којим оперише. А тај је објекат дете, односно дечја душа. Није, дакле, чудо што се свуда у свету, у свима културним земљама, јавио покрет који има искључиви задатак да ради на испитивању и упознавању душе малих људи. Тај је покрет нашао одјека и у нас, и пре више од једне деценије постало је и у нас „Друштво за дечју психологију“, које је преко свога органа, *Гласника Друштва за дечју психологију*, предузело леп и племенит посао око формирања нове науке — науке о дечјој души. Друштво је, на жалост, престало да егзистира, али оно ће се, нема сумње, пре или после ипак понова организовати. У сваком случају, познавање дечјег душевног живота постаје најважнији задатак сваког родитеља и сваког наставника. Ни у школи ни у кући не могу се деца и ђаци с успехом васпитавати и упућивати, ако се не познају закони по којима се њихов дух развија. Као што вртлар мора да познаје живот биљака које негује, као што сточар мора познавати живот стоке коју гаји, тако и родитељи и наставници морају познавати живот, и телесни и душевни живот, деце коју обучавају и васпитавају. То је једна од првих погодаба за њихов успешан и солидан рад.

Носилац целокупног душевног живота, како код човека тако и код детета и животиња, јесте мозак. Мозак је онај племенити орган у коме се одигравају разнолики процеси духовног рада. Следствено, студија структуре и стања мозга дечјег јесте увод у разумно познавање дечје

душе, пошто је мозак физиолошки супстрат психичког живота. Тога ради, ми ћемо у редовима који следују бацити један општи поглед на мозак код деце, и то не само на нормалан мозак здраве деце, већ и на ненормалан мозак душевно болесне деце, и тиме направити увод за даљу студију и боље разумевање целокупног психичког живота деце.

1. НОРМАЛАН ДЕЧЈИ МОЗАК

а) *Састав децејег мозга*

Мозак је, као што се зна, седиште свести. Кад он престане да функционише, онда и свест ишчезне. У опште говорећи, са смрћу мозга наступа и смрт душе. Природно је, дакле, да сваки онај који хоће да упозна душевну делатност било човека биле детета, треба претходно да упозна материјално-физиолошку подлогу душину, тј. мозак и нерве.

Још док је у материној утроби, дете има мозак. Само, тај ембриолошки мозак ни по чему не личи на мозак одраслог човека. Кад прођу четири недеље од тренутка зачећа, у зачетку се јавља једна мала цев која је стиснута на два места, тако да постану на њој три мехурића (везикуле). После кратког времена, у шестој недељи, од ова три мехурића постану још два нова, тако да се цев издели у пет мехурића. Види се, дакле, још у самом почетку како ће се мозак развијати тако да ће проста маса постајати све сложенија — првобитна проста мождана форма постајаће све компликованија. У седмој недељи, ова мождана цев, која је дотле била права, почне да се савија. У вези с тим, и мехурићи почну да се трансформишу: од једног ће постати мали мозак, од другог две хемисфере великог мозга, од трећег продужна мождина, итд. На тај начин, процес развића мозга иде од једноставности ка вишеструкости: од првобитне мождане масе која је проста, тако да личи на рибли мозак, постаје сложенија мождана маса, од прилике онаква каква се налази у птице, а потом се диференцира у још сложенију мождану масу, онакву каква се налази у сисавца, док најзад не добије компликовану форму мозга онаквог какав се види код највишег сисавца — код човска.

Мозак код детета које се тек родило има већ свој облик, који у главном личи на облик човечејег мозга. Само, он још није развијен као мозак код човека: по величини мањи, он је и по тежини знатно лакши — тежак је око 400 грама. Ако се узме да је просечна тежина мозга у одраслога човека 1600 грама, онда значи да је мозак у новорођенчета четири пута мањи од човечејег мозга. Узму ли се у обзир мождане вијуге и мождана влакна, онда је и у томе разлика уочљива: новорођено дете има мало вијуга на површини свога мозга, па и те вијуге којих има, недовољно су изражене. И нервних влакана такође има мање, и, што је још знатније, она у почетку немају онај изолаторски омотач

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

који спречава мешање нервне струје разних влакана. Кад се зна да интелигенција ума у многоме зависи од величине мозга, затим од броја и величине његових вијуга, као и од броја нервних влакана која спајају нервне мождане ћелице, онда се по себи разуме да дете не може имати интелигенцију одраслога лица. Да би се интелигенција развила, нужно је да се мозак развије. И доиста, с временом, детињи мозак све се више развија, а свест све више јача: већ у првој години мозак достигне тежину од 900 грама, а у седмој години добије скоро пуну тежину; нервне ћелице се увећају, влакна се умноже и добију омотач, вијуге се јасније изражавају и такође умноже. Овај процес развијања, диференцирања, умножавања и комплицирања можданих елемената, траје кроз цео период раног детињства.

По Флексигу, неразвијеност дечјег мозга може се доказати на један физиолошко-експерименталан начин. Једна прилично богата збирка дечјих мозгова које је Флексиг препарирао и испитивао, показује интересанту чињеницу да извесни центри мождане масе, кад се подвргну утицају неких хемијских супстанција, постану сасвим црни, док други центри остану сасвим бели. Центри који су обојени црно јесу развијени центри; они су способни за функцију одмах после рођења. Таквих развијених центара има врло мало непосредно после рођења: то су они делови нервно-мождане масе који регулишу нижи, вегетативни живот, као што су: центар за укус, за мирис, за дисање и крвоток, донекле и центри за гледање и слушање. Највећи део мождане масе је бео. Тако, зона асоциационих центара, која по Флексигу представља средиште вишег духовног живота, код новорођенчета је сасвим неразвијена. Ти центри вишег духовног живота, који код детета по рођењу нису развијени, после хемијске реакције којој су били изложени, остали су бели. Са рашћењем и развијањем мозга, и величина црно обојених маса расте, што значи да се првобитно неразвијени мождани делови све више развијају.

Овом процесу материалног можданог развића одговара процес психичког развића. У почетку, живот дечји ограничава се у главном на храњење и спавање, мировање и кретање. Органске радње: крвоток, дисање, варење, испуњују скоро сав живот малог бића. Душа почиње да се буди и развија поступно. Чула најпре прораде. Осећаји слуха долазе нешто доцније — око трећег месеца. Рефлексни покрети, као што су скупљање и ширење зенице, затварање очних капака, кијање, кашљање итд., могу се констатовати такође још првих дана после рођења. У трећем или четвртом месецу, дете већ распознаје своју мајку или дадиљу. После годину дана почиње да изговара поједине слокове, а доцније и да комбинује просте фразе, итд. Види се дакле како се са развићем и диференцирањем можданих елемената развијају и диференцирају и душевне појаве. Те душевне појаве које се одигравају у де-

чјем мозгу, морају, разуме се — с обзиром на њихов значај и замашај за наставу — бити предмет нарочитог проучавања и засебног излагања.

Што се тиче детаљније структуре дечјег мозга, опис њен се поклапа са структуром човечјег мозга. Саставни делови су исти, само је њихова развијеност различита.

б) Нега дечјег мозга

Какву поуку може васпитач извући из онога што се зна о дечјем мозгу?

Очевидно је да би васпитач чинио злочин према васпитанику када би од њега и његовог мозга тражио онакав духовни рад какав се тражи од човека. Има родитеља који налазе задовољства у томе да своју децу која још нису дорасла за школу, уче читању, писању, рачунању и другим тешким умним пословима. Они тиме нехотице чине зла својој деци. Али не само кућа, већ и школа чини често исти злочин: она оптерећује мале ученике радом који њихов слаб мозак не може да поднесе. Треба само загледати у наставни програм основне школе, па увидети да се у дечју главу често трпа градиво које ни по обиму ни садржини не одговара дечјем духу. Кад се уз то дода и неразуман наставни метод којим се не обрађује градиво онако како га дечји дух може лако примити, тј. занимљиво, очигледно и разумљиво, већ онако како је учитељу лакше, тј. причањем, бубањем и присиљавањем — онда се лако могу разумети све опасности којима се деца излажу у току свога школовања. Нервоза, кржљавост, самоубиство код ђака — то су појаве које често стоје у најтешњој вези са организацијом и методом наставе. Један професор жалио ми се недавно да његов синчић, један честољубиви и трудољубиви дечак од својих непуних девет година, већ пати од досадне и необичне несанице: брига за школу и учење која обузима његов нејаки дух, баца га у нервозу, која му руши спокојство и проузрокује несаницу.

Али ако је претоваривање дечјег мозга атак на природу дечју, атак који дете може да упропасти и телесно и духовно, исто би тако, с друге стране, био атак на његову природу кад би се његов мозак оставио у стању потпуне запарљености. Најбоље средство да један орган сасвим закржља, састоји се у томе да се никако не употребљава. Примитиван човек има интелигенцију која је нижа од интелигенције културног човека, а то због тога што му мозак, у опште, није имао прилике за функционисање и вежбање.

Према овоме, умерен умни рад јесте природно средство за развијање мозга, па, следствено, и за развијање интелигенције. Кад се настава подеси тако да одговара моћи дечјег духа, онда ће она благотворно потпомагати умни развитак. Свако занимање које дечје мождане силе ставља у дејство, без великог напрезања, педагогика свесрдно препо-

ручује. Вежбати мозак умним радом значи подстицати његово развијање, значи давати прилике интелигенцији за усавшавање. Другим речима, дете треба и мора да ради мозгом да би се унапредило духом. Без рада и вежбања нема способности.

Само, са овим још није речено све о нези мозга. Васпитач који зна да дечји мозак треба развијати умереним духовним вежбањима, мора да има неки критериум на основу којег би могао одредити која су духовна вежбања нормална за дете. Пре свега и деца, као и људи, показују индивидуалне разлике у духовним способностима. Има даровитих, нормалних и заосталих ђака. Један умни посао који умерено ангажује дух просечног нормалног ђака, може бити играчка без ефекта за талентованог ђака, а нерешљив проблем за ђака који је тупоуман. Дужност је васпитача да ту индивидуалност ђачку уочи, и да се по њој управља. Не треба пустити мозак да закржља у нераду, али га не треба ни цедити напрезањем које није за њега: треба наћи меру која одговара способности. У томе лежи мудрост рационалног васпитања.

Међутим, треба имати на уму да сваки мождани рад, не само онај који превазилази просечне моћи ученика, већ и онај који је правилно подешен према тим моћима, исцрпљује мождану енергију ако се дуже продужи. Код деце наступа брзо замореност у духовном раду. Ненавикнута на концентрацију пажње, а радећи мозгом који још није развијен, деца, нарочито деца нижих разреда основне школе, после кратког духовног занимања, показују све знаке духовног умора. Отуда оно врпољење по клупи, протезање и зевање, који су карактеристични за мале ученике, баш и онда кад је настава педагошки подешена према ступњу њихова развитака. Та дечја неспособност за дужи мождани рад намеће учитељу дужност да уноси промене у наставу. Пошто је из физиологије познато да мозак има разне центре, који представљају сфере разних врста активности — један центар служи за гледање, други за слушање, трећи за говор, четврти за кретање, пети за читање, итд. — разуме се по себи да ће бити боља она настава која ангажује наизменично један па други центар. Тако, на пример, после лекције читања треба да дође лекција писања или певања. Умор се отклања још ефикасније кад после рада дође потпун одмор.

Све ово што је речено о хигиени мозга има за претпоставку две основне погодбе, од којих зависи делатност мозга у опште: прва погодба се састоји у томе да мозак, по својој структури, буде здрав и без икаквог анатомског дефекта, а друга се састоји у томе да све његове ћелице буду снабдевене довољном количином крви. Како крв произлази из хране која се у организам уноси, то значи да добра исхрана представља основну погодбу за добро функционисање духа. Из те чињенице учитељ има да извуче поуку: да гладни и недовољно нахрањени ученици нису способни ни за какав умни напор. Учитељ који би од такве фи-

зиолошки незадовољене деце захтевао мождани рад, био би дечји злотвор.

Кад је већ реч о храни тела, која условљава делатност духа, онда је умесно додати да се под храном разумеју само они састојци који су стварно потребни за рашћење и живот организма. Алкохол, кава, дуван и друге материје које се уносе у организам, не спадају у такве састојке. Нарочито употреба њихова у доба детињства повлачи за собом дегенерисање и рушење мождане материје.

Најзад, јачи потрес мозга скоро увек је праћен кобним последицама. Удар по глави и пад на главу уништава свест, деформише мозак и производи смрт или душевни поремећај.

Није потребно нарочито наглашавати да на мозак могу врло убитачно дејствовати и извесни непромишљени поступци као што су: дубљење на глави, стезање врата, ношење тешких терета на глави, претерано утопљавање главе, изазивање можданих потреса, итд.

2. НЕНОРМАЛАН ДЕЧЈИ МОЗАК

Изучавање разних поремећаја мозга у стању је да баци јаснију светлост на функционисање нормалног мозга. Као што карикатура јаче истиче поједине особине неког лица, тако и мождане болести јасније осветљавају природу душевног живота. С тога ћемо у наредним редовима бацити један поглед на болести и поремећаје дечјег мозга, ослањајући се при том на познатог париског специјалисту и професора медицинског факултета П. Нобекура ¹⁾.

а) Главни поремећаји мозга

Главни мождани поремећаји од којих долазе мождане болести јесу: хеморагија, омекшање, склероза, цисте.

1. МОЖДАНА ХЕМОРАГИЈА

Хеморагија значи излив крви услед прскања крвних судова.

Главни узрок изливу може бити: тежак порођај, мајчина болест за време трудноће, и др. Симптоми хеморагије су: грчеви, повраћање, парализа. Дете може да преживи хеморагију, али се онда, као последица, надовезује парализа, склероза, и др.

Код веће деце може се каткад јавити излив у извесним болестима као што су: шарлах, јак кашаљ, итд.

2. ОМЕКШАЊЕ МОЗГА

Узрок омекшању лежи у запушивању можданих артерија услед продирања неког телашца у крвни суд, али се опажа и у току других

¹⁾ Види Dr. P. Nobécourt, *Précis de médecine infantile*, Paris, 1912, с. 725—757.

болести. При том се мождане вијуге атрофирају, стварају се мехурићи, итд. Клинички, омекшање мозга се изражава у парализи.

Мождано омекшање се обично свршава смрћу. Ако га дете ипак преживи, онда се јавља стврдњавање и оводњавање мозга, мехурићи, итд.

3. МОЖДАНА СКЛЕРОЗА

Склероза, у опште, значи патолошко стврдњавање неког ткања. Узрок јој треба тражити у наслеђу, узбуђењима и болестима мајке за време трудноће, у тешком порођају, извесним болестима, итд. У склерози се или стварају чворићи на сивој можданој маси, или се поједини делови мозга атрофирају и стврдњавају. Последице склерозе су: грчеви, парализа, блесавост, итд.

4. Ц И С Т Е

Циста у опште значи шупљичицу или мали оток у коме се налази течност. Мозак може да буде седиште таквих циста. Долазе као последица омекшања мозга, излива крви, итд. Понекад се усред мождане масе издуби шупљина у облику левка, у коме се налази мрка, мутна течност. То је мождани „порус“. Он долази услед крвног излива, можданог омекшања, какве препреке у развићу мозга, итд.

б) Идиотизам

Идиотизам је симптом извесних поремећаја у развитку мозга. Код идиотског детета мождана маса је сићушна, чеоне и потиљачне вијуге су закржљале, а склероза, течност и цисте дају се лако констатовати. Узроци су идиотизма: полни сношај у стању пијанства, узбуђење и болести мајке за време трудноће, удар по глави, грешно наслеђе од родитеља, итд. Ако је дете рођено као идиот, психичке аномалије се опазе одмах после рођења: дете сише неправилно, пушта крике без разлога, не интересује се за спољашњи свет, остаје инертно према спољним утисцима. Кад је тежи случај идиотизма, дете не уме чак ни да сише, ни да једе, не осећа глад и жеђ, непокретно је, врши нужду под собом. У мање екстремним случајевима, дете виче кад је гладно или жедно, познаје храну, једе прождрљиво, осећа страх, може да се креће али не уме да управља својим ходом. У још блажој форми идиотизма, дете осећа радост и љубав према лицима из околине, може да фиксира своју пажњу, научи читати и писати. Понекад чак интелигенција може бити релативно развијена: дете има инстинкт подражавања, има развијен музички слух, лаковерно је, лажљиво, каткад за околину опасно. Осим ових психичких аномалија, постоје и телесне. Лобања може бити сувише велика или сувише мала, лице несиметрично, стас мали, прсти

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

неприродни, полни орган деформисан, зеница атрофирана, удови парализовани.

Идиотизам се не може излечити. Идиоти обично умру у детињству и не преживљују тридесет година.

в) *Мождана хемиплегија*

Хемиплегија или хемиплексија значи парализовање једне половине тела. Парализује се половина лица и удови на оној страни која је супротна страни мозга где се налази поремећај. Рука страда највише; она је неспособна за вољно кретање. Парализовано раме је уздигнутије од здравог. Мишица је приљубљена уз тело, а лакат савијен. Прсти су савијени, а кажипрст и средњи прст су понекад издужени као бајонет. Дете вуче ногу кад иде. Кичма је често искривљена. Лице је несиметрично. Скоро увек примећују се нехотични покрети, дрхтање, епилептични грчеви. У хемиплегији интелигенција је слаба. Воља и морално осећање су неразвијени. Понекад је и моћ говора поремећена. Хемиплегија је неизлечива, али живот није доведен у питање. Ако хемиплегичар не подлегне у моментима грчева и епилепсије, може дуго живети.

г) *Мождана диплегија*

Диплегија је парализа обеју страна тела. Поремећаји који је изазивају исти су као и у хемиплегији, само се протежу на обе стране мозга. Понекад мождана повреда обухвата доњи део Роландове бразде и изазива парализу гутања, жватања, говорења. Једна форма диплегије јесте тзв. Литлова болест. Узроци су ове болести: превремено рођење, наслеђе, тровање и боловање мајчино за време трудноће, тежак порођај, и др. У мозгу се могу наћи ненормалности као: атрофија, склероза пирамидалног снопа, хистолошке повреде Роландове коре. Ови поремећаји се изврше још док је дете у утроби материној, или пак за време самог акта рађања. Карактеристична појава у овој болести је укрућеност удова без праве парализе. Укрућеност може обухватити руке, па и лице. Кад дете стоји, тело је савијено. Бутине су приљубљене једна уз другу, цеванице, на против, удаљене, а стопало опуштено као копито у коња. За време хода дете вуче врх стопала по земљи, описујући полукруг и трљајући колена и бутине једне од друге. Ако укрућеност захвати и руке, онда су покрети руку невешти; предмет се узима полако и с оклевањем. Кад је болест озбиљнија, онда настуна готово потпуна непокретност. Руке су припијене уз тело; шака и прсти су више или мање савијени. Глава и горњи део трупа су нагнути напред. Укрућеност је општа, и дете се може цело подићи кад се узме за главу. Лице може бити нормално, али се чешће примећује грчење мишића за време смеха и срдбе. Очи су често разроке. Опажају се и поремећаји у гутању, дисању и говорењу. Интелигенција није нарушена, али дете научи да го-

вори доцкан, тј. између 3 и 6 година. Но, у тежим случајевима, примећују се интелектуални поремећаји, који могу достићи степен идиотизма.

Литлова болест није смртоносна. Лакше форме се могу чак излечити. Лечење се састоји у масажи, купању, пасивном кретању, хируршком оперисању.

д) Хидроцефалус

Хидроцефалус је ненормалност која долази од повећавања течности у шупљинама мозга. Може бити урођен или стечен. Урођен долази од наслеђа (нервних болести предака), од пијанчења родитеља, наследног сифилиса, полног сношаја за време пијанства, узбуђења и мајчиних болести за време трудноће. Стечен хидроцефалус долази од заражавања одојчета, поглавито услед инфекције органа за варење, затим услед обољења можданих опни, или услед образовања можданих гука. Количина течности у хидроцефалусу варира између 100—1000 грама. Кад течности има у довољној количини, побочне шупљине могу комуницирати међу собом једним отвором. Мождане вијуге су заравњене. Неки делови су атрофирани. Лобања је раширена и запремина њена сасвим увећана. Очи су често избуљене. Глава је тако тешка да је дете не може носити. Од нервних симптома вреди поменути грчеве, парализу, хемиплегију, диплегију, кратковидост или ђоравост, разроконост, тупоумност. Смрт често наступи још првих година, у конвулсивној кризи, услед неке болести која наиђе. Али понекад хидроцефалци достигну доба младихства и зрелости. Каткад се у хидроцефалусу предузима бодаж слабина, који може повољно утицати на главобољу. Врши се некад и бодаж лобање помоћу нарочитог инструмента званог „трокар“, који се забада по 2—3 сантиметра.

ђ) Мождани тумори

Мождани тумори јесу патолошки чворови (гуке) извесне запремине, који се развијају у унутрашњости лобање. Тумори, звани „глиоми“, могу егзистирати у свима деловима мозга, а нарочито у сивој маси хемисфера и малога мозга. Велики су као лешник, а некад као кокошје јаје. Најчешћи су тумори „туберкуле“. Њих има и у белој и у сивој можданој супстанцији, у можданим опнама, као и у малом мозгу. Суве су, крте, некад у центру меке. Понекад се налази само једна, понекад више — од 3 до 20. Крвни судови не допиру у њихову унутрашњост. Најсталнији симптом у болести можданих тумора јесте цефалалгија, тј. болови у глави, јаки толико да постану несношљиви. С њом често стоје у вези вртоглавица и повраћања, грчевити напади и парализа. Често се јављају поремећаји у области осећаја. Тако, у области чула мириса може наступити анозмија, тј. неспособност за осећај мириса; у области чула слуха јавља се зујање ушију, вртоглавица, глувоћа; у области чула вида јавља се диплопија, тј. виђење ствари у дупликату, слепља, и др.

Од чисто психичких аномалија вреди поменути губитак памћења, непажњу, равнодушност, зачмалост, идиотизам. Према месту на коме се тумори појаве, могу наступити различити душевни поремећаји, као што су: мотричка афазија, парализа удова, светлосни осећаји.

Тумори проузрокују смрт, било наглу било поступну. Њихова дијагноза се постиже радиографијом и понкцијом (бодењем), којим се омогућава испитивање течности и бакцила у мозгу.

Ако је узрок болести сифилис, онда се лечи сифилис. Понкцијом (бодењем) се умањава притисак течности, и тиме се олакшава стање болесниково. Понекад се практикује хируршко лечење, као: трепанација (пробијање лобање), сечење тумора (кад ови нису сифилистични ни туберкулозни).

е) Општа парализа

Општа парализа се код деце не јавља пре шесте године живота, а обично се налази у доба између 10. и 15. године. Узроци који производе општу парализу стоје у вези са наслеђем од предака, који су били погођени парализом, табесом, неврозом, сифилисом. Док се почетак болести код одраслих карактерише делириумом (делириум величине, гоњења), дотле се код детета тај делириум (бунцање) не јавља. Код њега се опажају промене које се односе на интелигенцију и карактер: дете постаје ћутљиво, непажљиво, расејано; има главобољу и несаницу. Понекад почетак опште парализе бива напрасан, почињући епилептичним наступом. Кад се болест развије, онда се у психичком погледу јављају симптоми простог лудила, у коме се губи памћење за најближе и најскорашњије догађаје, и које се свршава губитком сваке интелектуалне подобности. У физичком погледу симптоми су исти као и код одраслих: поремећаји у покретању (несигурност у ходу, дрхтање мишића лица и језика, немоћ говора и писања), деформисање и неједнакост зеница, вртоглавица, епилептични наступи, итд. Као симптом који је специјалан за детињство треба поменути застој у телесном развићу и закржљалост полних органа.

Општа парализа свршава се смрћу после 3—5 година.

Но пошто и сифилистично наслеђе може бити узрок ове болести, то се при лечењу употребљава жива и јод. Ако ова средства остану безуспешна у почетку, онда треба обуставити њихову даљу употребу. Смрт је пре или после неминовна.

Д-Р ДРАГ. Ђ. ПЕТРОВИЋ

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЈЕНЕ

— Сугестије за школску лекарску инспекцију, школске клинике и школе
у слободној природи —

Врло је карактеристично како у данашње време расте и шири се значај превентивне медицине. Универсално је искуство да је човечји живот ослабљен и инвалидизиран болестима, које доводе до неспособности, немогућности и ране смрти. Циљ превентивне медицине је да спречи такве болести, у колико се могу спречити, да продужи човечји живот, да га учини срећнијим и ефикаснијим. Да би се ови циљеви постигли, ми морамо на првом месту да развијемо и очвршћамо тело и отпорну моћ појединих индивидуа; на другом месту морамо тражити да пронађемо и уклонимо узроке болести и њиховог ширења. На први поглед изгледа да би се овај жељени циљ постигао када би се загарантовао здрав живот свакој индивидуи; међутим, искуство нам показује да је то у нашем социјалном уређењу још немогуће. И како позледе једнога брзо прелазе индивидуалне границе и постају позледе многих, па и целе државе, то и социјална медицина позива на интервенцију на овој акцији општине, све државне организације, па и целу државу. Оне гране социјалне медицине које су заштићавале одраслог човека успевале су полако, те се постепено центар социјалне одговорности променио и упутио од одраслог ка детету. Ова промена фокуса ка детету учинила је непрорачунљиве успехе и дала врло светлу перспективу за будућност. Оно што су изгледале немогућности нашло је своје решење: оптимизам је заменио песимизам; позната реч да је дете отац будућег човека није више само лепа реченица, већ је факт у чијем признању налазимо основна дела будућег социјалног рада.

И школска хигијена, држећи се ове тачке гледишта, узимајући у заштиту дете за време целог школског доба, начинила је огромне успехе, можда највеће међу гранама социјалне медицине. Ово није чудо, ако се узме да је школско доба једино време када је сваки, тако рећи, и мушко и женско, и то у периоду од најмање 8 до 10 година, најлакше приступачан лекару. Обавезност школовања у свима земљама и прво место које је школа заузела у социјалном животу, омогућили су да се од школа учине институције у којима ће здравље школске деце бити надгледано, где ће њихово физичко развијање бити од исте важности као и интелектуално, и где ће се она научити хигијенским навикама које ће доцније у одраслом добу бити гаранција за одржавање здравог живота.

Никада више доцније у животу није овај надзор тако могућан, сем можда још за време војне обавезе, и ако и онда велики део људи, а и цео женски пол, отпада; уз то, и тај период траје много мање, а и обухвата доба ограничено само на људе од 21 године. У Енглеској за-

коном о осигурању здравља, и у разним другим земљама осигурањем радничких организација, постигнуто је да је и доцније радно доба још доста добро заштићено, али ово се не да сравнити са заштитом школске организације.

Школска хигиена у своме програму има у главном бригу о средини школског детета, дакле о школској згради, и бригу о самом школском детету. Ја нећу говорити много о школској згради, јер ми се чини да и школска хигиена полако напушта то питање и све више обраћа пажњу самом школском детету. У осталом, скоро сва питања која се тичу идеалне школске зграде стоје још отворена.

Велелепне, архитектонски савршене зграде које су у стању да приме 1000 и више ђака, преживљују се хигиенски, и ако ће архитектонски још дуго бити ремек-дело. Прибегава се што мањим зградама, као што су мале школске зграде на селу са 100—200 ђака. Овакве зграде лакше могу да одговоре захтевима школске хигиене. У хигиени школске зграде, питање школске учионице истиче се као најважније, пошто у њој дете има да проведе три четвртине школског доба. Велике учионице које се обично злоупотребљују примајући по 60—100 ученика, показале су се као непрактичне и штетне и за ђака и за учитеља. Учитељ је малаксао, не могући се држати педагошких принципа да се сваком детету индивидуално посвети, а деца су малаксала гушећи се засићеном атмосфером. Покушава се да се овоме доскочи. Предлажу се мале учионице које ни у ком случају не могу да приме више од 25—30 ђака; на овај начин изилази се у сусрет и хигиени и педагогији. Питање вентилације, осветљења, грејања, још је увек отворено. Вентилација је савршена само кад су отворени прозори и зими, уз стално грејање. То, истина, није економски, али је идеално хигиенски. Питање грејања никако није могло да дође у равнотежу са вентилацијом, док се није застало на грејању при отвореним прозорима, које је скупо, али је добро. Вештачки и механички вентилатори су читав индустрија, они се померају од пода до тавана како то већ физички закони прописују, док се у последње време не намештају у висини дечјег дисања; јер, на крају, зашто да струја чистог ваздуха прође кроз читав стуб нечистог док дође до дечјег дисања? Хигиена седења школске деце и питање школске клупе још није решено дефинитивно. Сви разни типови школских клупа преживљују се са хигиенског гледишта, још се само трпе засебне клупе по мери за сваког ђака, али и оне постају тако лаке и покретне да их сваки ђак може понети и изнети у слободну природу. Решење проблема школске клупе за рад у школској згради свакојачко ће бити у скраћивању времена часовног рада, место 45 минута, на 25—30 минута. Квадратура простора и кубатура ваздуха креће се од 1 метра до 20 стопа на дете. Нарочито после проналазака Леонарда Хила, принцип свежег ваздуха овладао је у хигиени, па се и у

школској хигиени све више осећа тенденција да се изађе из школске зграде у слободну природу. Сасвим је већ равнодушно питање коридорског система или зграда са централним салама; без обзира на то образују се отворене класе на свежем ваздуху, бежи се на кровове и веранде, разбијају се читави зидови, увеличавају се прозори, само да би се добило што више ваздуха за дисање.

Принцип „отвореног ваздуха“ револуционарно је овладао у хигиени и у великој мери примењен је у Енглеској и Америци. Школе, фабрике, станови, болнице, претрпеле су радикалне реформе: све је сад са отвореним прозорима. Страх и неповерење према свежем и хладном ваздуху потпуно су се изгубили, и поверење према овом принципу овладао је свуда. Најмодернији хигиеничари доказују да је и најгори спољашњи ваздух бољи од најбољег из затвореног простора. На континенту се полагао и са скепсом прима овај принцип; отуда се и поред најбоље вентилације на континенту по свима установама, нарочито по школама и болницама, примећује онај мирис *sui generis* за који сви знамо да је недостатак чистог ваздуха.

Много већи успех је постигнут у оном другом делу школске хигиене, у хигиени школског детета. Није чудо да су се затварањем школског детета кроз читаве векове у школске зграде морале појавити на њему последице услед таквог живота. Појавио се читав низ болести и дефеката, и физиолошких и менталних, који се с правом могу назвати школским болестима. Доказано је да је морталитет деце до школског доба већи, а морбидитет за време школског доба. Приметило се да дете, кад напусти школу, улази као инвалид у живот, било из ма ког узрока раније наведеног.

Један значајан преокрет се оцртао последњих година у корист активног надзора школе и здравља школског детета. Може се рећи да је заузимање универсално, и ми наилазимо у свима културним земљама на праву борбу вођењу у корист заштите здравља школске деце. Ова комплицирана улога надзора и хигиенског васпитања поверена је општим одобравањем лекару. Само је он могао примити тако тешку и велику дужност. Будући да су школе готове организације са хиљадама хиљада деце, то је и овај посао лекарског надзора било лако организовати. После мало лутања, ипак су се утврдиле главне тачке њихове функције. Правила и закони за школске лекаре врло су слични у разним земљама. Још није могуће донети резултате рада у опште, али у извесним земљама, у варошима где се инспекција школска врши редовно већ више година, записана су извесна побољшања здравља школске деце. Поглед да се свако дете мора сматрати као једна целина чије физичко, ментално и морално развиће не смео сматрати одвојено, већ их морамо држати у хармонији са законима физиологије, ствара научну основу за лекарску инспекцију.

О школском лекарству имамо докумената и радова већ у прошлом столећу. Dr. Karl Lorivser пише у томе смислу 1836 год., Dr. Bourjot 1830 г., Seguin 1842 г. Sohn из Бреславе први је извршио 10.000 прегледа вида код школске деце 1868 г., а Вирхов је у Инсбруку 1869 г. на научном интернационалном конгресу, као и Sohn на хигиенском конгресу у Женеви 1883 г., предлагао да се утврди школско-лекарски надзор. И од овога момента све је више лекара који се интересују здрављем и развићем школског детета. У Бостону Bowditch премежава 25.000 ђака, у Копенхагену Hertel проналази да од 16.000 прегледане школске деце 29% имају неки здравствени недостатак. Затим Axel Key утврђује на основу 18.000 мерења рашићење и развитак код дечака и девојчица разних година. У самом Паризу, и ако је већ 1842 и 1843 г. уведена једна врста школске инспекције, ова се тек 1910 г. почела изводити потпуно и практично. У Немачкој, где су хигиенски радови били најнапреднији, права школска лекарска инспекција је уведена у Лајпцигу 1891 г. Затим је већ 1897 г. Висбаден утврдио један систем школске лекарске инспекције који се и данас може сматрати као модел. 1898 г. пруски министар је утврдио сличан план инспекција за све општине у краљевини, а затим се цео овај покрет брзо раширио по целој Немачкој. У Енглеској постоји обавезна школска лекарска инспекција за све школе од 1908 г. Као претече ове обавезе била су истраживања и прегледи Dr. Francis Warner-а из Бадфорда над преко 50.000 деце, који су се односили на њихово физичко и ментално стање. Dr. James Kerr је вршио лекарску инспекцију школске деце још од 1893 г. После II интернационалног конгреса за школску хигиену 1907 г. у Лондону, просветни комитет у Лондону успео је да за обавезну лекарску школску инспекцију заинтересује парламенат, и 1908 г. већ је изашао акт о обавезном лекарском прегледу све школске деце. У Енглеској, где је култура врло висока, могла се школска лекарска инспекција поверити локалним властима. Оне имају лекаре, а Министарство Просвете их прима. У великим варошима постоји један школски супер-интендант, који је одговоран за рад инспекције у његовом дистрикту. Он је потпуно посвећен своме послу, а његови сарадници, изван број лекара, могу и само један део свога времена посветити школском послу. Dr. Hogarth предлаже да један школски лекар нема више од 2000 школске деце за преглед. За школе на селу ово је питање у Енглеској деликатније и теже, али се у тим случајевима узимају локални практични лекари, или инспектори који путују врло често. У некадањој Аустро-Угарској, 1873 г. био је поверен сталном здравственом комитету надзор здравља школске деце и именовано је неколико државних лекара. У Бечу постоје школски лекари од 1896 г. Шведска, Норвешка и Данска су већ на конгресу 1910 г. показале врло лепе резултате врло развијене школске лекарске инспекције. У Швајцарској одговорност о стању здравља школске деце воде кантонални

хигиенски сервиси. У женевском кантону је утврђена лекарска инспекција 1908. У Сједињеним Државама у Америци почело се с инспекцијом прво у Бостону 1891 г., а у Јапану има данас 8429 школских лекара.

Из овог кратког прегледа види се да је организовање школске лекарске инспекције захватило све културне државе, тако исто и законодавство о њеном извођењу. Па ипак је та организација још непотпуна, јер је врло слабо заступљена на селу. Чак и Енглеска, која — може се с правом рећи — има најбоље организовану школску инспекцију, није ово питање решила и за село. У Америци су у неким земљама решили то питање оснивајући путујуће зубне клинике са путујућим лекарима. С погледом на све тешкоће за организовање школског лекарства на селу, ово је можда за сада једини паметан предлог.

Ако се за часак овде зауставимо, видећемо да је главни циљ школске лекарске инспекције у главном:

- 1) проналазак и поправка физичких дефеката код деце;
- 2) проналазак и изоловање заразних случајева и паразитних болести;
- 3) дијагноза и лечење случајева менталног дефекта;
- 4) одржавање добрих хигиенских прилика у школама;
- 5) сарадња медицине и педагогије у циљу да се произведе максимум у ефекту школског система уједињеног са чувањем здравља.

Имајући за циљ ове набројане предмете, школска лекарска инспекција се и врши са извесним системима, ма да се и у овоме још није дошло до најбољег резултата. Држећи се овог програма, дошло се до врло интересантних статистичких података о стању здравља школске деце, и кроз дуг низ година, и у прошлости, циљ лекарске школске инспекције је био највише ради статистичких података. Тек у најновије време јавља се тенденција да се лекарска инспекција комплетира лечењем школске деце. Нарочиту пажњу школског лекара захтевају баш она деца за коју се констатује да болују од извесних болести. Она морају бити под сталним лекарским надзором, јер ако деца треба да постану здрави грађани, при бескрајно комплицираним условима данашњег живота никако се не смеју оставити сама себи. Школа мора водити евиденцију и помоћи лечење овакве деце. Што више цивилизација напредује, све је више специјалних болница, опоравилишта, санаторија. Интензивна студија болесних захтева све више организације. Није чудо да се као логична последица школске лекарске инспекције појавила и организација школске клинике. Данас је у свима културним земљама питање о потреби школске клинике ван дискусије. Циљ је овакве школске клинике да помогне младој генерацији да порасте здрава и да своје физичке дефекте поправи. Истина, ни овом установом нису решени сви проблеми школског детета, али она може помоћи да дете буде чисто, да му је прегледан и поправљен вид, да може лечити зубе, уши и кожне болести, једном речи да у свако доба рашћења има могућности да постигне фи-

зиолошки идеал. У Енглеској је одомаћен израз „Школска клиника“, и ако се преглед врши поликличички, и у том погледу је тешко бранити етимолошки овај термин за овакву установу, али, на крају крајева, свака клиника има најмање један сто за преглед или кревет. Првобитно су поникле зубне клинике, па се из њих развиле школске клинике са више одељења. Лечење зуба код школске деце је неопходно потребно и почиње се са првим перманентним зубом. Да се ово изведе, једино је могуће у клиници са зубним атељеом и зубним лекаром. Данас у културним земљама има највише зубних клиника, а у самој Енглеској има 1000 школских клиника. Овај број је довољан да покаже у коликој је мери обраћена пажња на поправку здравствених дефеката школске деце. Рад у школским клиникама је веома разгранат. Он обухвата физичко, ментално и социално стање детета. Ако се узме да је одређивање конституције детета у исто доба и одређивање његове отпорне снаге према болестима, онда није чудо што је главнији рад концентрисан у школским клиникама на одређивање конституције школске деце. Истина, сви досадањи методи биометријски и антропометријски нису довели до жељеног резултата. Сви предлагани индекси су промашили, јер нису могли да предвиде све чињенице. Ако би баш и претпоставили да се у развиту науке биометрије и дође до једног тако срећног решења, питање је да ли би и тада закључци били сигурна гаранција, пошто, заједно са конституцијом, интелектуална, карактерна, темпераментна и васпитна страна играју исто тако важну улогу.

У борби против туберкулозе главна улога припада школском лекару. Борба против туберкулозе без школских лекара биће увек несавршена, јер само онда кад будемо целу школску омладину држали под контролом, могуће је скривене случајеве пронаћи и разносаче инфекције утврдити. Преко школске деце пронађу се и случајеви у фамилији и предају се под заштиту диспансера. Велики успех у овом погледу показала је американска варош Framingham. Американци су покушали да даду један standard хигиенске вароши и, у погледу здравља, идеал вароши. Изабрали су место Framingham. 1916. г. ова варош имала је 17000 становника. Нарочито је проведена у њој борба против туберкулозе. Прво што је учињено, извршен је методички лекарски преглед све школске деце. Све је учињено да се пронађу рани случајеви и да се они збрину, да се изолују одмакли случајеви и да се даду инструкције о инфекцији. Цела општина је била обавештена потпуно о туберкулози и њеном односу на породицу. Прегледи су у школама вршени више пута, а нарочито пажња обраћена је санитацији места. У декади између 1907 и 1916 г. проценат смртности од туберкулозе био је 122 на 100.000, у 1920 г. спао је процент на 65 на 100.000.

У борби против маларије школске клинике чине сличне услуге. У борби против венеричних болести, против алкохолизма, школске

клинике су веома корисне и пружају zgodно поље рада. Као резултат рада школских клиника поникле су све специјалне и помоћне школе, школе у слободној природи, школско-хигијенски институти и школско-хигијенски музеји. Све ове установе чине један нераздељив круг установа које удруженом снагом раде на заштити здравља школског детета.

Кроз школске клинике добило се већ извесног научног искуства, те се оне у последње време претварају постепено у школско-хигијенске институте. Први овакав институт основан је 1921 г. у Салцбургу. Иако скроман по своме уређењу, ипак нам он већ до сада пружа драгоцене резултате рада. Извештаји Dr. Haller-а су врло интересантни. Он је успео да систематски прегледа прошле године ученике свих школа у Салцбургу односно њихових телесних особина. Прегледе је вршио он сам са својим асистентом у институту на великом броју деце, што је од велике вредности, јер се на тај начин индивидуалне погрешке избегну. Мерења су вршена на ђацима са голим горњим делом тела, без кошуље и ципела, у првим јутарњим часовима између 8—11. Број прегледаних износио је 7530, и то 4139 дечака и 3391 девојчица. Мерења су вршена по разредима, али по годинама старости, јер обична разредна мерења без обзира на старост потпуно су без вредности. Вођена је засебна статистика за сваку школу, која је на тај начин у тесној вези са животним приликама породица ђачких. Стални прегледи из године у годину показују да телесне прилике у појединим школама остају прилично сталне, док се међу собом упоређене у многоме разликују. При овогодишњем прегледу Д-р Хелер је нарочито запазио рахитис и кропф. За границу старости узимао је дан рођења у средини; овај начин предложен је од лекарског савета централне комисије за помоћ из иностранства. Д-р Хелер се не држи индексних табела при одређивању конституције детета. Он рачуна на искуство лекара и, као и Фаундлер, мисли да је сваки човек један организам за себе, са свима његовим наслеђеним и задобивеним особинама; већ сам назив засебан организам каже нам да се он не да оцењивати по крутим формулама. Он подсећа на много распрострањен рахитис, који има великог утицаја на однос између тежине и висине тела. Рахитична деца су тежа од нормалне исте величине, а при томе нису боље исхрањена. У последње време поникле су неколике нове методе прегледа, као Steinhard-ова у Нирнбергу и Пиркова. Гербер је ове методе критиковао и дошао до резултата да се сваки покушај одређивања исхрањености помоћу тежине и висине има сматрати као неуспео; зато се у Хелеровом Институту полаже највише на оцену лекара. Иако су рачуни по Steinhard-у сасвим једноставни, ипак су за свако дете потребне четири разне операције рачунске, што при једном броју од 6.000 деце чини 24.000 рачуна. Из ових разлога је и ова метода неизводљива. Из табела Хелерових види се да су деца из основних школа заостала иза нормалних бројева, а деца виших школа, нарочито дечаки,

прелазе нормалу. Разлика је између прератне и послератне деце у напредовању рашћења. Величина рашћења између 7—19 године износила је 55 см. по Камереру у години 1913; по Хелеру 50 см. 1921, а 1922 53·4. Добитак у тежини у истом периоду: по Камереру 37 кгр. пре рата, по Хелеру 1921 године 35 кгр., 1922 35 кгр. Из овога се види да су и рашћење и тежина заостали за време и после рата код свих деака до 13 година и девојчица до 11. Старије године приближују се нормалним бројевима, па чак показују и напредак. И Д-р Хелер има мали број ученика у првим разредима, тако да је једна женска школа ове године остала без првог разреда. То су године рођења ратних 1915 и 1916. Исту су чињеницу нашли и школски лекари у Београду.

Школе у слободној природи су опет један пример да се у историји све понавља. Стари класични народи са својим филозофима изводили су школску наставу у слободној природи. Тек са напретком у култури настала је промена у извођењу школске наставе; прешло се у затворене школске зграде. И ако се с времена на време од стране педагога и филозофа предиковао повратак у слободну природу, остало се у затвореним школама све до почетка XX века. Може се с правом рећи да су се школе у слободној природи појавиле упоредо са лечењем туберкулозе свежим ваздухом. Пре једне генерације дијагноза туберкулозе значила је што и смрт. Од како је уведено лечење са свежим ваздухом, туберкулоза је постала излечива болест. Зна се да је туберкулоза била врло ретка међу рибарима Норвешке и Лабрадора, који су стално радили у отвореним лађама и колибама без пећи, и тек са појавама затворених американских пећи, којима су они снабдели своје колибе у које су се онда нагурали, и кад су на лађама почели уводити петролеумско загревање, туберкулоза се и међу њима почела ширити. Принцип свежег ваздуха добија своју победу индиректно преко статистичких извештаја. Ако се узме као број смртности 100 за људе који се баве сточарством и агрикултуром, трговци који живе у затвореним радњама долазе на 150; обућари и мануфактуристе, који обично седећи врше свој посао у затвореном простору, достижу број 200, док се штампари и књигавесци, који обично раде у ниским и загушљивим радионицама, пењу на 240. У првом реду, у већим местима, где социални систем врло малој мањини дозвољава да може имати поља, нарочито деца сиромашних пате физички. Један Американац каже да је чист ваздух апсолутна потреба која иде са земљом, и где год један човек има сувише земље, други има мало ваздуха. Кажу да сваки велики дијамант кошта много крви; исто се тако може рећи да велике ренте по варошима коштају годишње хиљадама живота децјих.

Прва школа у слободној природи је основана 1904 у Шарлотенбургу. Почињући са идејом санаториума за туберкулозне, испланирана је прва шумска школа за анемичну и за туберкулози предиспонирану

децу. Одређена са циљем бољег физичког и менталног развјетка школске деце, одбацујући све могуће препреке и штетне утицаје на дечје здравље, оваква школа пресеца радикално уобичајени академски ток учења, који се преживео са својим лажним идеалом о вредности просвећивања.

George Newnan објавио је да школе у природи треба да су не само школе на чистом ваздуху, већ оне треба да имају нарочити начин живота и систем лечења, садржавајући следеће:

1. свеж ваздух и сунчану светлост,
2. нарочито добру храну,
3. одмора и спавања,
4. хигијенски начин живота,
5. нарочито индивидуалну пажњу,
6. лекарски надзор, и
7. специјалан васпитни метод.

Ово су главне тачке за школе у слободној природи, и успех њихов треба мерити према успеху у правцу сваке ове тачке.

Овај систем школа продро је у све културне земље, и ако у разним варијацијама, као: 1. дневне школе у слободној природи, где деца долазе преко дана, а увече се враћају кући; 2. школе резиденцијалне у слободној природи, где деца стално остају; ове су обично ван вароши, на морској обали, задржавају децу по неколико месеци и дуже, све док се не опораве; 3. школе на лађама, као у Њујорку, затим модифициране обичне основне школе са верандама, учионицама са отвореним прозорима, учионицама на крову, учионицама на игралишту, у парковима и отвореним просторима.

Брзо идемо на сусрет времену када ће свака школа бити школа у слободној природи. Свакако да ће то доба дати здравију и свежију школску децу. Живот на свежем ваздуху, редовна добра храна, довољно физичког вежбања, практични рад, довољно одмора и спавања, чист хигијенски начин живота — све ове једноставне ствари значе идеалан начин васпитања у детињству.

Ако бацимо поглед на наше школско лекарство, видећемо да је несавршено, без система и тек у развоју. И ако је законом предвиђена обавезна лекарска инспекција за све школе још 1899, ипак се она релативно мало изводи. Само веће вароши имају за своје школе школске лекаре; сва села су без лекара за школе. Наши школски лекари су већином практични лекари са малим хонораром за рад у школама. Уз то, врло мало имамо школских лекара специјалиста; међугим, прошло је оно доба када сваки лекар може бити школски лекар. У Енглеској, Француској, Немачкој, постоје нарочити курсеви за школску хигијену. Па и оно што се изводи код нас, не врши се по једном утврђеном систему, а тако би се бар морало почети, док и ми не стекнемо нашег *Burgerstein-a*, *James Kerr-a*, *Pirque-a*, итд. Наше Министарство још нема своје

школско хигиенско одељење, у коме би седели лекари који би били у вези са Хигиенским Одељењем Министарства Народнoг Здравља, са свима школама и школским лекарима, и који би управљали целом школском инспекцијом у нашој земљи. Министарство Народнoг Здравља, са својим Хигиенским Одељењем које има за задатак и заштиту школске деце, почело је да ради у овоме правцу. Да би се уверило о хигиенским приликама школа и стању школске деце, оно је прошле године послало упитнике преко Здравствених Одсека свима школама. Упитник је садржавао најглавнија питања која се односе на хигиену школске зграде и здравља школске деце. У току године извештаји су стизали, и добили смо их до сад пуна кола, али, на жалост, при њихову прегледу показало се да су већина непоуздани и без стварне вредности. Један велики део извештаја послали су учитељи, каткада и председници места, а најмање лекари. Лекарски извештаји су наравно и најбољи, али се из њих видело да су и они рађени на брзу руку, најчешће приликом вакцинације, а каткада без разумевања, те се и од ових један велики део није могао употребити. Напомињем овом приликом да су најбољи били извештаји из Словеначке и неколико извештаја из србијанског Пожаревачког Округа.

Па ипак, из овог првог покушаја могла се добити извесна слика. Жао ми је што морам да кажем да слика није лепа, већ хигиенски ружна, како у варошима тако и у селима. У погледу школске зграде немамо никаквог одређеног типа. И оне зграде које се зидају за школе не зидају се од стручњака са хигиеничаром, а и да не говорим о безброј оних школа које су стрпане у нехигиенске приватне куће, при чему се ни најмање не води рачуна како ће то утицати на дечје здравље. Могу вам узгред шапнути да има школа без пијаће воде; да у Црној Гори, неким крајевима Србије и у Јужној Далмацији има безброј школа без клозета, без пећи за грејање; у Војводини има маса школа које се загревају сламом; има школа у кућици на сред гробља; има безброј клупа са плус дистанцијом од 30 см. и више; има безброј разреда са по 80 до 100 ђака, итд., итд.

Не бих хтела да набрајам шта све јављају ови извештаји, а мислим да то није ни потребно, јер држим да све колеге који су били срески лекари и по унутрашњости знају те прилике можда још боље но ја. Па и сам наш Београд и Загреб не стоје боље. Школске зграде, ма да на први поглед изгледају лепе, обилују хигиенским дефектима. Да побројим: ограде гвоздене место високих зидова; школска дворишта нису бетонирана или ситним шљунком посута; ни у једном дворишту школском нема павиљона ни настрешнице за случај кише, да се деца у заклоњеном простору проиграју и прошетају за време одмора: за време кише остају деца по коридорима, који већином служе и као гардероба за дечје одело; дечјег купатила немамо; нигде умиваоника за праће

руку за школску децу; чесме за воду примитивне, са једним судом за пиће за сву децу; грејање, кад је централно или у пећима са дрвима, увек прегрејано; клупе су већином истина за по двоје, али све једнаке; каткад се нађу и клупе старог система за по петоро до шесторо деце, окренуте како је zgodно, врло често да светлост долази и са десне стране; гимнастичке сале ретко постоје.

О дефектима школске деце могло би се још више писати. У Словеначкој имамо крајева са по 80-85% струма; трахома има у великој мери и у Срему и у Словеначкој; херeditарног луеса имамо у Округу Пожаревачком Србије; маларије имамо у Старој Србији и Македонији. Извештаји београдских школских лекара за основне школе нису весели. Међу школским регрутима (1012) има више од 50% анемичне деце, 30-35% са кариозним зубима, више од 30% стављених под лекарски надзор. Још један нови проблем имамо у школској хигиени. Поред здравља учитеља долази и питање старости учитеља. Београд је специјално осуђен само на старе учитеље, и то законом, јер само старији учитељи стичу право на Београд. Не бих волела да детаљније говорим о овој проблему, али остављам да сви други који се баве школском хигиеном размисле о овом питању.

Ипак, поред свега овога, има и светлијег изгледа на будућност школске хигиене у нашој земљи. Министарство Здравља са својим Хигиенским Одељењем предвиђа у својој програму рада државне школске лекаре, школске клинике, школска опоравилишта и школе у слободној природи. У најкраћем времену оно ће отворити своје две школске клинике у Београду за преглед школске деце из основних школа. Надати се да ће школски лекари у тим клиникама моћи развити своју акцију исцрпније и детаљније, и са више помоћи и користи здрављу школске деце. Први покушаји школе у слободној природи такође су већ изведени. Нови Сад има част да буде први који је разумео и прихватио ове установе. У Београду се поред свих напора Министарства Здравља ова није могла остварити, али зато ће се београдска сиромашна и слабуњава деца основних школа упућивати у санаториум школе на Локруму, која ће се у најближој будућности отворити.

Нека би и данашњи наш рад на овом конгресу био претеча нашој националној школској хигиени, која ће требати да се пожури великим корацима да стигне најкултурније земље. Нека би школска хигиена и у нашим школама учинила да здравље буде главни предмет у школском систему, како би се будуће генерације сећале само срећног и здравог детињства и сунчаног школског доба¹⁾.

Д-Р НАТАЛИЈА ДАВИДОВИЋ-НИКОЛАЈЕВИЋ

¹⁾ Реферат из школске хигиене држан на V Конгресу Југословенског Лекарског Друштва у Суботици.

НАРОДНА ПЕСМА
КУЛТУРНО-ФИЛОЗОФСКЕ ОРИЕНТАЦИЈЕ

(Крај)

II

ЕЛЕМЕНТИ СНАГЕ И ЛЕПОТЕ

Прелазим, најпре, на песме у којима се стварност догађаја изгубила, које су потекле из области душе, оданде где настаје свака најлепша поезија.

Прељуба Лепосаве Момчилове је прељуба свих Клитемнестра које се јављају кроз историју еротике.

Она индивидуалисана, спиритуална, божја, до Бога драга љубав Омера и Мериме, онај ђул око двора Меримиана, онај ђул у који се де-стилисала душа Оморова, мирише више него цели товари психолошких књига о љубави.

Сузе мајке Стојана Јанковића, сузе којима лозу, залива и спомиње свог Стојана сина, то су сузе свих истинских великих матера.

Испод дугачке кабанице Милоша Војиновића, испод коласте аздије Милоша Обилића, испод Маркова ћурка од курјака, испод свих тих историјских костима, стреме големи човечански елани, и трепери велика човечја и човечанска емоција. Милошу Обилићу и Марку Краљевићу, па истом Обилићу, Косанчићу и Топлици, могу као себи равнима да пруже руке Ахил и Патрокло, Орест и Пилад, Тезеј и Пиритој, Дамон и Финтија, Давид и Јонатан, чија пријатељства више говоре него стотине Цицеронових књига *de amicitia*.

Став хајдука Вујадина који у вечност пева и клиће док му очи ваде и руке ломе пред младим, лепим, јуначким синовима, и ни за један само час не попушта срцу, да га синови јаког и самосвесног виде, тај став није мање човечански леп него ли став Сократа у Платоновој *Апологији*, јеванђељу хероизма и постојаности у врлини; није мање човечански него ли став Христа који, најзад, остављен и погрђен, ипак завапи: Боже мој, Боже мој, зашто си ме оставио! А код Вујадинова умирања нема ни један трен колебања или сумње; он није мање човечански него ли став Ошћана, Тараса Буљбе сина, коме ломе руке и ноге, кости му пуцају, жене у несвест падају, а он „нити писну, нити зуби шкрину“, а кад осети да није осамљен, него да му отац гледа храброст и јунаштво, он издахну лепо, с визијом јуначких Козака који га на небу чекају. Овде син умире пред оцем, а онде отац пред синовима. Ове три смрти велике и узвишене, смрт Христову, Ошћанову и Вујадинову, кад се цвет живота с мирноћом и лакоћом даје за напредак и срећу потоњих нараштаја, врло лепо је упоредио Г. Д-р Лаза Поповић у чланку *Списке Народне Песме*, „О величини умирања душе“ (*Књижевни*

Југ 1919, бр. 8). И тај Вујадинов став није мање човечански него ли став Ђордана Бруна над којим судије инквизиције изрекоше своју осуду с већим страхом но што ју је он примио; тако Смаил-агу Ченгића, у Мажуранићевом епосу, и Лијевићане Турке поражава свесност, узвишеност и лепота умирања хајдучког. И тај став није мање човечански него став Ивана Хуса који се у Витлејемској Капели бори против црквенога капитализма и зато мора на ломачу, ни једним тренем не поричући својих уверења. Без срца кукавичка, без вапаја и компромиса, они свесно, јуначки, и лепо умиру, Хус и Бруно, с муњевитим визијама будућега човечанства које ће бити препорођено њиховим идејама. И заиста, ретко је који пепео тако оплодио савест човечанства као пепео с ломаче на којој спалише Ђордана Бруна и Ивана Хуса. И Вујадинов самртни гест, и ако је учињен у оквиру националном, прелази међе националности и добива вредност и снагу екуменску, општечовечанску.

У песми *Секула се у змију претворио*, која је тако уронила у област етике, Секула на самрти моли ујака Сибињанин Јанка:

Ујко Јанко, немерено благо,
Не могу ти ране преболети:
Већ кад мени суђен часак дође,
Укопај ме на друму широку,
Да с' наслушам трупка од коњица
И јаука од добрих јунака.

Ту предсмртну ведрину имао је и Микеланџело. Кад га краљ француски Фрања I питао за неко његово дело, он му је овако одговорио: „Свето Величанство! Ја не знам је ли више љубав или чудо да се Ваше Величанство удостојило да пише човеку као што сам ја, а још више да га пита о његовим стварима, недостојнима, да о другом не говоримо, имена Вашег Величанства: али како год било, нека Ваше Величанство зна да има много времена како сам желео да послужим Ваше Величанство, али то не урадох не зато што не бих хтео, јер то ни један уметник овде у Италији не би пропустио да уради, него јер с других разлога нисам могао. Сад сам у годинама и за који месец запослен стварима Папе Пагола, али, ако ми после те запослености остане које време живота, оно што сам од више времена, као што рекох, желео да урадим за Ваше Величанство, настојаћу да учиним једну ствар мраморну, једну бронзану, једну сликарску. Прекине ли пак смрт ову моју жељу и могне ли се тесати и сликати у другом животу, нећу изостати тамо где се више не стари.“ Ту предсмртну ведрину, тако азурну и нематериалну, показује и јапански сликар Хокусаи. Пред смрт, он пише пријатељу своје Такоги: „Краљ Ема остарео је и спрема се да остави послове. Стога је дао подићи грациозан дворцац и зове ме да му одем тамо и насликам један какимено. Зато ћу за неколико дана кренути и понећу са собом своје рисарије. На ћошку улице тамо доле узећу ку-

ћицу где ћу бити срећан да те примим када те прилика нанесе да онуда пођеш.“

У сва три случаја, изражено је, на три начина, једно опште човечје осећање: непомућено потврђивање живота и вера у други живот, озарена ведрим расположењима. Како је ведрота лепота тога последњег бесеђења, лепота тога предсмртног треперења јуначког и уметничког живота! С каквом неувелом јуначком жељом и с каквим отменим хумором одлазе у крај одакле повратка нема људи ти! Ништа им не смета, ни страх од смрти, да покажу лепоту последњег човековања. Растају се са благом светлошћу дана, као лисје оно плаво о коме Сирано Роксани прича:

Comme elles tombent bien!
 Dans ce trajet si court de la branche à la terre,
 Comme elles savent mettre une beauté dernière,
 Et malgré leur terreur de pourrir sur le sol,
 Veulent que cette chute ait la grâce d'un vol!

(E. Rostand: *Cyrano de Bergerac*. Acte V, Scène 5)

Кад је Сократ, у Платоновом *Федону*, изаткао свој други доказ о бесмртности душе, наста шутња, а Симија и Кебет, пријатељи Сократови, стану се међу собом разговарати. Кад то види Сократ, позва их нека изнесу своју сумњу и покажу недостатке, ако хоће све добро да претресу. „Ми бисмо те питали, каже Симија, „али се бојимо, биће ти непријатно ради несреће твоје“. „Зашто да будем несрећан?“ одговори Сократ. „Лабудови, кад осете да ће погинути, онда баш најлепше певају, али не што жале смрт своју, него зато јер унапред знају срећу у Хаду и јер се радују што ће отићи к богу своме Аполону, чије су слуге. А ја сам, мислим, негде и сам лабудовима друг по служби и истом богу посвећен, те нисам од господара бога слабије пророштвом обдарен него они, нити се теже растајем са светом. Зато говорите и питајте што вас је воља, док то допуштају једанаесторица атенска“.

Зар вам се не чини да и наши упоређеници, Секула, Микеланџело, Хокусаи, имају једнако предсмртно спокојство вере, па с лакоћом остављају живот овај и с лепотом одлазе на други свет?

Идемо даље. У оним етерно белим ликовима што промичу кроза спиритуалну, светитељску Косовску Легенду, наука наша досадања није видела носилаца једне дубоке метафизике, или једне високе религије. „Кроз целу нашу историју“, каже Г. Пера Слечевих, „осетили су и гуслари, а осећамо и ми, да иде ватрена струја неке месијске мисли, повијајући за собом целе генерације, и кршећи их, и претапајући, и дижући, и сагоревајући опет. Ми сви осећамо да наши Немањићи нису водили ратове низ македонску котлину само да шире земљу, него да кажу једну идеју човечанству. Они је нису можда довољно јасно видели ни сами, али су је слутили и зидали јој храмове на сваком повијарцу

и после сваке победе, све доле до Солуна. Ми сви добро видимо како је народни геније скинуо с Лазара златан оклоп и с Југовића гвоздене шлемове и задео их одежама као да су прави свеци. Цео Косовски Мит није више за нас ратничка епопеја, као што је Илијада, и Еда и Нибелуншка Песма, и песма о Карлу Великом. Косовски Мит изгубио је историјски карактер и претворио се у народну философију или религију.

„Не пева се снага него идеја: по снази, Влах Алија јачи је од Страхиње, и Ђерђелез од Марка, и Мурат од Лазара. Цар Лазар директно се одриче војничке победе, за победу идејну, кад га о том пита свети Илија, громовник судбине. Његови војници иду у бој са светим причешћем у срцу.“ (*Помен Владимиру Гађиновићу.*)

Филозофија Косова, то је филозофија Мисли. Оно чиме нас Косово привлачи, то је једна голема филозофска позадина где се види борба Човекове Мисли, борба Духа, у којој увек учествујемо и у коју улазимо кроз борбу косовских јунака. И та позадина је оно што открива тајну живота и смрти. Она је према цару Лазару, царици Милицы, Милошу, мајци Југовића, као живот човечанства према животу једнога човека, као сви догађаји васељене према једном догађају који се одиграо на дан Видовдан. Мисао Србинова у односу према афирмацији неограниченога, незаборављенога личног и народног живота, добива размере човечанске мисли у односу према вечности. Филозофија Косова, то је филозофија Човекове Мисли која хоће да утврди и да оправда своју егзистенцију у васељени. То је мисао вечности, не само наше него вечности у опште, коју држи непрестана измена живота и смрти. У последњој линији, Косово није ништа друго до израз дубоке носталгије за вечношћу и бескрајношћу, оно је сан Платонов о идејама расцветан у српским планинама. У начину како је наш народ из смрти својих јунака испрео најкрупније симболе живота, он је дао не само национално-етичко мишљење и осећање, него и метафизички поглед на тајну живота и смрти у опште. На Косову, дакле, нису борци Лазар, Обилић, Топлица, Срђа, Косанчић, Страхиња, Југ Богдан, него борац је мисао, јунак је дух.

Шта ли је Видовдан направио од нашега народа, а шта је наш народ направио од Видовдана?

Кад се говори о косовским јунацима, обично се говори о њиховом страдању, о њиховом јунаштву, и о њиховој јуначкој смрти. Овај пут, проматрајмо не њихов живот у односу према смрти, него њихову смрт у односу према животу. Обратимо пажњу не на њихову крв и болове, него на њихов осмех. Не заустављајмо се само на ономе на чему се историја обично зауставља. Додирујући психологију косовских јунака, Г. Чедомиљ Мијатовић наглашава историју њихових душа: „Историја кад хоће да говори о Милошу Обилићу не сме да покаже само на криво

дело под шатором султановим. Нити се она сме да заустави само на ванредноме, беспримерноме, славноме јунаштву његовом у тренуцима у којима је запливао у таласе смрти. Ко хоће да види целога Милоша, треба да види и историју душе његове, историју оне изненадне силне буре која јој све дубине потресаше, док цар Лазар говораше оне своје дивне речи које онако одјекиваху болом, препашћу и опет и љубављу и јуначком резигнацијом, — треба да види историју душевне патње његове у оним часовима које проведе јездећи на путу од шатора Лазарева, усред војске српске, до шатора Муратова, усред војске турске. Може бити да ће се временом наћи да тек у тој историји лежи највећа слава његова.“ (*Деспот Ђурађ Бранковић*, Београд, 1880, Прва књига, стр. 9).

Као што је познато, на Видовдан на Удесном Пољу је изгинула цела српска војска у неравној борби с најездом турском, и тај видовдански пораз био је кобан не само за Српски Народ него и за све народе Јужно-источне и Средње Европе. Владалац српске државе и врховни вођа војске, кнез Лазар, пао је на бојишту, јер је волео да погине као јунак него да буде роб. Јунаштва што су тада учињена, од себра до врховног заповедника, остала су вечни симбол за хероизам прегора и жртве. Тај дан се видело ко је јунак, а ко није, ко је за политику уједињења, а ко за политику разједињења. И он се може узети као статуа која има два лица: једно управљено к прошлости, а друго ка будућности, али и на једном и на другом почива сенка трагичности. Лакома властела чини једно лице, а светитељ Лазар друго. Само на прво лице пада сенка греха и неслоге, а цара Лазара главу облива чистота покајања и румен честитости.

Зато је народу нашем Видовдан остао један од најзначајнијих дана у историји. Г. Николи Велимировићу Видовдан је „једна огромна висина, са које се да прегледати сва наша историја, уназад и унапред“ (*Беседа о прецима и потомцима*).

Српска народна душа и српска црква, црква Св. Саве, освештале су видовданску погибију тиме што су косовске јунаке обавиле ауреолом светачком. Кад цару Лазару долази књига од Богородице, он се одриче од материалне победе и приволева победи етичкој. Већ тада, питање југословенске историје меће се, тиме, на космичку основу. Оправдање и разлог југословенског живота постаје ствар Космичке Воље, симболисане књигом јерусалимском. У том погледу, карактеристичан је натпис на свиленом покрову што га је везла монахиња Јефимија, жена деспота Угљеше и кћи ћесара Војихне.

И наша уметност добивала је из Видовданских Успомена најјачих идеја и најлепших емоција. Та успомена и данас изазива схватање скупих уметничких дела као и у минула времена. Ту је Ивана Мештровића *Видовдански Храм*. После индијских пагода, после Дома Господњег што

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

га Соломун даде подићи а Хирам изведе, после Фидијине, Каликратове и Иктинове мраморне Акрополе божанске, највеличанственије музике линија архитектонских, после благородно миле Алхамбре исламске, па после оних страсно према небу испружених готских катедрала, тај храм представља архитектонско дело у коме је унутрашњи живот једнога народа добио најсилнијега израза. Ту су, даље, *Царски Сонети* рано преминулога Милоша Видаковића, *Србљак* Мирка Королије, па *Косовски божури* Д. Ј. Филиповића.

Ретко је који народ у свом духовном животу и у својој књижевној и другим уметностима био озарен тако бујном светлошћу једне Идеје као што је наш народ светлошћу Косова. Ја знам три још светлости које су тако обилату сенку бацале: *Монотеизам* у старих Јевреја, који је у њиховој књижевности најживотворнији принцип; даље *Митологију* у старих Грка; и *Будизам* у Јапанаца.

Али, не само српској цркви и нашој уметности, него и свима нашим биткама и политичким акцијама, била је Видовданска Успомена чесма најидеалнијих победа.

Зато ће вечно бити животворна мисао Историје Југословена, мисао симболисана царем Лазаром и косовским јунацима, који са господаром својим, Коленом Честитим, једнаку судбину поделише. Од себра до кнеза, сви се приволеше царству небеском, царству хероја правде. Увек ће постојати успомена на сјајно српско племство и српске војске које се нису мириле с ропством, него су, ведре главе и смела срца, пошле у неједнаку борбу с Турцима, с тврдом вером у смисао својих напора и цену својих жртава.

Па како је тај догађај ушао у душу народну?

Један мудрац који нам, у пустињи душе, чаробном шипком отвара освежаване кладенце, један драги путовођа коме се поверавамо да нас, у лутању свести, из долина мрака сигурном руком поведе на место оријентације, на висове најдрагоценијих сазнања, он, Maurice Maeterlinck, чудесни маг најсуптилнијих интуиција, и раскошни Крез најинтимнијих душевних мудрости, даје ову амајлију од зала која на душу наваљују: „La force active d'un événement ne se trouve que dans la manière dont on envisage cet événement. Réunissez dix hommes qui comme Paul-Emile perdent leurs deux fils dans l'heure la plus douce de leur vie: vous aurez dix douleurs qui ne se ressembleront nullement. Le malheur vient en nous, mais il n'y fait que ce qu'on lui ordonne de faire. Il sème, il ravage, il moissonne, selon l'ordre qu'il a trouvé inscrit sur notre seuil (*La Sagesse et la Destinée*, XL). И заиста, догађаји нису ни велики ни мали, ни слатки ни горки, ни животворни ни смртоносни, већ онакви како их прими наша душа.

Кад Хомер види жену прељубницу, он од бола њенога мужа направи целу једну епопеју која векове надживљује.

Кад Христос нађе губавца, или убогога Лазара, или Самарићанку, онда се човечанство сваки пут са Богом разговара.

Метеоролошке појаве изазивају у Вишњићу визије какве су имали само библијски визионари. Како он појима, никаква повољна политичка констелација, него крв из саме земље која је проврела и небеске прилике дају санкцију рајиној буни против дахија, устанак српски он полаже на васионску основу; за обично око, тај устанак је унутрашње питање сиротиње раје и дахија, али за Вишњића је он питање виших историјских воља, символисаних свецима на небу, ранијим јединим савезницима. Код Вишњића, као доцније код Ђуре Јакшића:

Небо ће плакат' дуго и горко,
Јер неће бити Србина;

историја српска, њена потреба, разлог и посланство, добивају општечовечанске димензије, она постаје ствар логике највиших догађаја, диже се на висину проблема које решава сама вечност.

Достојевски ће и над најтежим зликовцем видети парче сунца које га може огрејати и серафимов осмејак који га може утешити (*Записци из Мршве Куће*).

Maeterlinck ће и у души највећег пропалице наћи негде свету чесму из које ће узети потребне воде да га умије и очисти.

Одисеј и Неоптолем долазе на острво Лемнос где борави рањави Филоктет, поседник оружја Хераклова, и хоће да узму од њега оружје Хераклово, јер без тога оружја, по пророчанству, не може Троја да буде освојена. На први поглед, човек би мислио да се сва радња креће око лукавости Одисејеве, искрене једноставности Неоптолемове, и поносне тврдоглавости Филоктетове. Обичан човек прешао би преко тих догађаја као путник преко дијамантних поља, без подобности да разлучи алам-камен од обична песка. Ти догађаји изгледају као чаша која за омеђену моћ нашега ока не садржава ништа до голе воде. Али, кад хемичар пусти у ту воду неколико чаробних капи, настаје чудотворна метаморфоза: те капље покрену уснуле атоме на нов живот, па се они, по необјашњеним законима, један са другим стану стапати, и за час посуда се испуни кристалима. Тако исто, кад на око незнатној, некрупној психологији трију лица приступи геније као што је Софокло, па у ту психологију, у ту чашу обична живота, пусти неколико кристала свога духа, настаје драма у којој избија на видик сва непозната величина живота, сви бездани његови, и све оне сакривене моћи које владају њиме.

Дакле, догађаји су ситни или крупни, пријатни или непријатни, само у нашој души. Нема сумње о томе да је много важније *како* човек своју судбину дочекује него ли каква је судбина у збиљи, каже W. v. Humboldt. Несрећа може да нам уграби слободу, да нам погази отаџбину, али кад нам у душу пође, најпре пред њеним прагом мора оружје скинути, и онда тек може ући у њу, али ту ће чинити само оно што

ми хоћемо. Кад судбина осети да се налази пред моћном и сувереном душом, она оставља своје копље у мраку и одлази, као сове што одлазе у своја скровишта кад бела зора свиће.

Догађај, бол, патњу, судбину, треба дочекати не као господара који нас мучи и окуива, него као гласника иза кога ваља да очекујемо неки осећај пред чијим светлом, као пред мачем херувимовим, свака зла појава мора да стане. Или, ваља да изгледамо неку мисао с Леукотејиним велом, који ће нам помоћи да нас таласи судбине не надвладају. И, ма колика била свирепа моћ црних догађаја с поља, они се увек зауставе кад се пред пропиљејама душе намере на каквога херувима унутрашњег живота.

Ако сам допао тамнице, онда није важно само сужањство, сам губитак спољашње слободе, него оно етичко уздигнуће што из моје душе, као ново сунце, извире, и она снага тога уздигнућа које ће животу моме отворити чишће и јасније видике, где ћу добити дубља сазнања него ли што су била она ван тамнице.

Кад улази у тамницу обична душа, тамница се не мења, али, кад улази у њу Сократ, она постаје колевка највишега узнесења.

Кад долази у њу Наход Симеун, она заиста остаје права тамница, али постаје и очистилиште у коме Симеун свој тешки грех откаје:

У тамници сунце огријало,
Симо сједи за столом златнијем,
У рукама држи Јеванђеље.

Кад улази у тамницу Oscar Wilde, она постаје извор најскрушеније исповести, и даје једно од најлепших и најплеменитијих дела у светској књижевности. То је *Epistola: in Carcere et Vinculis*. Wilde је имао ретку срећу да све ужива што богови дају. Имао је све што му треба: и дара, и уживања, и раскошне младости. Као да је вечан мај цвао у срцу његову. Пуним пехарима пио је све радости живота. Ходио по самом цвећу, и хранио се самим медом и шећером. И док многи смртници тек после смрти почињу да живе и тек тада славни постају, он је већ на прагу свог уметничког делања направио од себе симболичну личност. Још за живота, он се попео на висину на какву људи ретко за живота стижу. Али, једнога дана, он се изврати, и поче ићи натрашке. А то му нису богови дали, јер да су му то дали, морао би имати очи на потиљку. Досадило му цвеће на висинама, и он зажеле алуге у дубинама. Заборавио крманити својом душом, и пустио да га надвладају бесмислена чулна уживања; нештедице стао пустошити лепе дарове што му их љубазни богови поклонилише; извртао је добра живота свога у зла, док није завршио у глибовима најгнусније срамоте. Бачен у тамницу, не очекујући ништа од спољашњих закона, немајући средстава, лишен завичаја, он се задубљује у своје страдање, постаје скрушен, и

скрушеност му открива једну нову област осећања и сазнања која дотле не имађаху места у његовој синтагми животној. Као неке шкољке и цветови што се затварају кад облаци сунце застру, и он затвара латице своје душе пред спољашњим светом, понире у своје страдање, и у скрушености црпе нове елементе за даље етичко развиће свога карактера. Добивајући нову снагу из тога врела, он се диже изнад свих телесних понижења, сву беду претвара у духовно искуство, и постаје индивидуалист више него је икада пре био. И као што ђубретом измешано тло даје најмирисније љиљане, тако и Wilde од своје беде и срамоте прави најлепшу песму кајања и катарзе.

Кад судбина, дакле, улази у борбу с јачим душама, борба ће бити неједнака, и судбина ће се повући. Узмите, на пример, мржњу којом се мрзе браћа: Каин и Авељ, Етеокло и Полиник, па Фрања и Карло Мор; уведите међу њих љубу Димитрија Јакшића и њену златну чашу молитвену, и све дотле док је Анђелијина усрдност међу њима, неће Каин убити Авеља нити ће Есхил писати *Седморицу против Тебе*, нити ће Шилер правити своје *Разбојнике*. Што је виша висина мудрости која обасјава нашу свест и отвара очи слепим нагонима, у толико је уложени бес нагона тиши и насртај судбине слабији. Да је у тебанским дворима било јеванђеље Находа Симеуна, не би се Јокаста обесила, нити би Едип себи очи ископао, нити би Софокло певао *Цара Едипа*.

Кад је дошао суђен час, земаљска судбина смотала се у клупче „к’о љута гуја чекајући плен“; али, цар Лазар сувереном честитошћу Христа, Антонина Пија, Марка Аурелија, узима оружје које ваља увек и довека, па кад се судбина размотала да плен сплете, не ухвати ништа до светлих зрака, које јој крила спаљују. Не треба увек мислити да је живот важнији од смрти, а срећа боља од несреће. Није судбина оно што нас диже или обара. Тамо у невидљивим дубинама унутрашњег живота, тамо се заправо посрће и гине, пада или побеђује. Тамо су, заправо, Косова Поља, која се не виде означена ни на којим географским картама, и о којима не причају никоја историјска дела Руварчева или Новаковићева, а која, ипак, одлучују о нашим историјама, животима и удесима. Тамо се о власт отимају Ормузди и Аримани о којима не прича ни једна историја религија, и тамо се бију Лазари и Мурати о којима Предања и Уметности дају само бледе силуете. Јерусалимска књига, причешћивање војске, кобна вечера, три побратима, неравна битка, задоцнели витез, издајство, мајка тврда срца, девојка самарићанка, обретење главе, и остало све о чему говори Историја и Предање, све су то бледи одсеви сакривених унутрашњих гибања. Догађаји душе много су значајнији него што ми можемо наслућивати, и њени су Обилићи још обилићскији, њени Бранковићи још проклетиви, борови њених Косовки још сувљи, али и Лазари њени честитиви, и мајке њене тврђег срца...

Дух цара Лазара био је јак, и судбина није могла њиме да за- господари. И зато га народни геније не посматра толико у оклопу колико га посматра у његовој честитости, као праведника и хероја; скинуо му круну царску и дао му ауреолу свеца. Подигао га на ону етичку висину на којој Maurice Maeterlinck посматра римске цареve мудраце, Марка Аурелија и Антонина Пија (*La Sagesse et la Destinée*).

Када бих гусларску фигуру цара Лазара упоредио са другим владарским фигурама, најрадије бих је упоредио са светим Антонинима. Сећате се како Кочићев Давид Штрбац каже: „Не може се то свакоме рећи: царе Лазо, честито кољено“. Наш народ осећа присуство духа царева, као да је јуче донео књигу громовник Илија, и као да је синоћ цар Милошу златан пехар напио. И Renan у књизи *Marc Aurèle et fin du monde antique* жали за Антонинима, мудрим и божанственим римским императорима, као да је тек јуче Аурелије умро, и као да је јутрос Антонин Пијо изрекао ону хармоничну реч *aequanimitas*, и преминуо. Антонин доби од народа праведнички придевак *Pius*, и Д. Мерешковски у својим *Вечним сапутницима* зове га светим царем и добрим генијем човечанства; Марка Аурелија, после смрти му, окружише ауреолом добрих божанстава, *pumen Antoninum*; а цар Лазар оста за сва времена *Колено Чесшито*. Сви умиру с толиком непомућеношћу да њихова пропаст изазива већу поштовалачку емоцију него икоји тријумф. За све што су радили може им се рећи:

Све је свето и честито било,
И миломе Богу приступачно.

И та поносита жртва, то страдање племенито, то узвишено одрицање царства земаљскога ради царства небескога, то немирење са ропством ради вечног живота, импресионисало је душу српскога сељака јаче него све пређашње и потоње победе. На ово се, *mutatis mutandis*, згодно могу применити речи Хајнеове о заборављеним ауторима великих и славних дела. Знамо ли поуздано ко је певао *Махабхарату*, *Рамајану*, *Илиду*, *Одисеју*. *Песму о Нибелунзима*? Ко је исклесало Белведерскога Аполона и Афродиту Милску, чијој се лепоти толики нараштаји надивили? Ко је написао књигу о патњама Јова, која је толико болна поколења утешила? Како се звао архитект Келнске Цркве, и онај творац олтарске слике у њој, творац оне лепе богомајке и света три цара на тој слици? Ко је певао ону баладу што сва од Ђула и Шираса мирише, баладу о Омеру и Мерими, којима нема равних љубавника у свима литературама овога света? Знамо ли имена неимарима толиких наших манастира и онима који су правили слике њихових ктитора у њима? „Die Menschen vergessen nur leicht die Namen ihrer Wohltäter; die Namen des Guten und Edlen, der für das Heil seiner Mitbürger gesorgt, finden wir selten im Munde der Völker, und ihr dickes Gedächtnis bewahrt nur die Namen ihrer Dränger und grausamen Kriegshelden. Der Baum der

Menschheit vergisst des stillen Gärtners, der ihn gepflegt in der Kälte, getränkt in der Dürre und vor schädlichen Tieren geschützt hat; aber er bewahrt treulich die Namen, die man ihm in seine Rinde unbarmherzig eingeschnitten mit scharfem Stahl, und er überliefert sie in immer wachsender Grösse den spätesten Geschlechtern“. (*Deutschland III, 1*).

Славне дане у својој историји српски сељак није прославио, јер дани победе лакше се заборављају него дани пораза. Зато је дипломата М. Ђ. Миловановић и писао: „Зар у српском народу косовска погибија није урезала много дубље и много трајније успомене него ли сви успеси и сва слава Душана и његових великих предака“! (Расправа *Срби и Хрвати*). Онај велики и славни дан Воскресенија Христова, 16 априла 1346, када је јуначки Душан као господар великога дела Балканскога Полуострва, усред сјајне свите одличног свештенства, војвода, властеле, државника, одасланства вазалних области простране српске државе, метнуо на главу златну круну царску, тај дан никаква трага није оставио у души народној. И лепа беше појава тога владоца: Красн убо си взором образа и дивноју добротоју тијела својего (*Глас С. К. А. XXI, 245*); *Orbini* вели да је био прсију широких, мишица снажних, узроста висока, витка и јуначка (*Il Regno degli Slavi, 260*); архиепископ Данило каже за њега да је био „муж велики в крјепости силан и в премудрости силнејши“ (*Живоши, 380*): па опет лепа та појава у рапсодијама нашим, које иначе дају прилична запажања телесне лепоте, како женске тако и мушке, није прослављена.

Победе и радости лако се заборављају, а порази и жалости остављају дубоке боре на лицу душе народне. Велики народни болови никада не прелазе а да не баце сенку попут облака. Велики болови, каже Виктор Иго, изазивају гигантско проширење душе. Косовским поразом народу се душа проширила; народ је из пада свога, из губитка слободне државе, измучио ново сазнање, обасјано једним непролазним сјајем, никад непомраченим. На развалинама националне среће поникла је као божур црвена вера у будућност. Из горива видовданскога бола избијао је пламен вере у народно васкресење. И ако је отаџбина пропала, не сме душа пропасти. Док буде вере и душе, биће и отаџбине. Тај бол и та вера имађаху много профетскога и телескопскога у себи. Они беху цело једно пророчанство које је, као какав неразрушив мост, спајало и помиривало нараштаје једне са другима. Нараштаји у предању чуваху пророчанство то. И бол и вера беху вазда свежи, као да су јуче слуге с бојишта се вратиле и јављају: цар погубљен, војске изгинуле.

Ако је допуштено упоређивати мало са великим, ја бих видовданско наслеђе упоредио са два друга велика наслеђа.

Оно је *органско*, поникло из живота читавог народа, из његове етичке подлоге. као што је из метафизичке делатности целог народа поникла индијска мисао, и из уметничке крви целог народа поникла

грчка уметност. Нећу да кажем да је у Грчкој свако био уметник и у Индији свако филозоф, али је грчка уметност била душа грчкога народа, и индијска филозофија душа индијског народа. Оне су им одређивале спољашњи живот и формирале садржај њихова мишљења и осећања. Могао је Хомер, или Фидија, или Софокло, надмашивати друге својом надареношћу, али су по суштини своје надарености сви слични један другоме. Било је разних смерова у индијској филозофији, али су сви горели од мишљења, и ко није био мислилац, он је по резултатима мишљења формирао свој живот и заузимао свој став према васељени. Видовданску Мисао сви су носили у себи, острашћивали је, сви су њоме свој живот осмишљавали, сви су се осећали деца једне светлости, сви је дозивали у помоћ у својим сновима о подизању нове, пространије грађевине.

Има духовних вредности које припадају само једном крају, или само једној покрајини, има их које припадају само појединим школама и смеровима; има их које припадају само појединим гомилама, сектама, класама; има их које припадају само појединим племенима, народима, расама; има их које припадају само извесним временима, вековима, епохама; а има их које припадају свима просторима и свима временима, које су част глоба и понос вечности. Редом тих припадања пење се и њихова вредност.

Вредност косовскога симбола је општа. Са степена вредности једнога народа, она се пење на највишу висину где царује вредност човечанска. Видовданска Легенда, екуменски је просуђујући, иде међу најкрупније симболе што смо их из свога живота испрели, и њену мудрост и остала људства с благостањем могу на своја дела да калеме.

Из времена сфере косовска епопеја прешла је у безвремену, па у вечну. Шта знамо данас о стварном животу косовских јунака, о Цару Лазару, Милошу Обилићу, Југовићима, Бановићу Страхини, Срђи Злопоглећи? Ко су они били, знамо мање него икад пре. И што даље у будућност ходимо, а они све дубље у прошлости остају, они постају све више тајновитији, бесмртнији, стеновитији, крошњатији, инкоменсурабилнији. Јер, једну личност која живи у духовном животу човечанства не сачињавају само они моменти што их је она стварно доживела и она дела што их је стварно извршила, него и све оне представе што се за њу у току столећа везале. Хомер, то нису само они подаци што су их Грци о њему донели, него и све оно што су о њему доцнија времена мислила. Цар Лазар постао је биће у чији интеграл стварно његова историја улази као диференцијал. Код Његоша, Милош Обилић има митске димензије. Пред потоњим сјајем митске величине изгубила се тама историјских података. Мит и легенда најпре униште свог јунака да га тек тада истински оживе. Дуга река потоњих нараштаја исфилира историју, испере је, док не остане чист елеменат. Као огњена

пећ, топионица времена рудачу историје топи и тали, чисти и пречишћава до чистог симбола вечно-људског. Остане вечита сила, дах живота који оживљава сва потоња времена. И оно што вреди данас за оне највеће, за вечне духове, оно што је Georg Simmel рекао за Канта да он припада сасвим великим духовима чија слика сама расте с променама историје, јер они остају трајно уклопљени у развиће, и зато увек различне улоге играју, — то се може рећи и о ликовима наших косовских мита.

Прелазим на песме које певају о Устанку.

Обасјани понекад визионарском светлошћу, незнани гениални творци беху и пророци, и линије њихових визија оцртавале су линије доцнијих великих историјских кретања. У односу према визијама југословенске будућности, гуслари изгледају као Мојсије кад стоји на висини брда Синаја. За собом остављаше он врели песак бесплодне горке пустиње, по којој се тако дуго блудило, а пред њим се пружаху дуга и бела вијугања плодноних река и красне мреже богатих њива и пашњака обехане земље.

Један од таквих духова био је и Филип Вишњић. Својом бесном широком национално-месијском свешћу, својим дубоким схватањем посланства Србијина, својом телескопском интуицијом животног елана Карађорђево Србије, он иде међу најсилније визионаре који су имали најсветлије осветљене маште, вечно узвитлану хуку крви и вечно узнесену игру духа. Обдарен необичним белим усијањем, сав у визијама, он судбину српског устајања гледа у екуменском осветљењу, Бог са угодницима својим подобрава се устанку српском. На часовнику српске историје, он је био казалька која је казивала који је час у патњама српскога народа. Онакве визије и екстазе у песми *Почешак буне против дахија* дају само они који су кратер на који, као она крвца из земље, избијају дубоки болови историјски. Устајање српско бива напитака што га Историјски Ход узима да се њиме освежи и окрепи. С очима као сунце које види оно што људско око не види, које допире далеко изван међа људских очију, узнесен до најпровиденцијалнијих висина с којих се гледа оно што ће доћи и бити од пресудног значења и за најдаља колена и времена потоња, Вишњић има једну језиву визију са чијом се грандиозношћу и монументалношћу ништа у нашој књижевности не може да упореди:

Кад устане кука и мотика,
 Биће Турком по Медији мука,
 У Шаму ће каде проплакати,
 Јера ће их раја уцвијелит'.
 Турци, браћо, све седам дахија!
 Тако наши индијели кажу,
 Да ће наше куће погорети,
 Ви дахије главе погубити;
 Из огњишта пронић' ће вам трава.

А мунаре попаст' паучина,
Неће имат' ко језан учити;
Куд су наши друми и калдрме,
И куда су Турци пролазили
И с коњскијем плочам задирали,
Из клина ће проникнути трава,
Друмови ће пожељет' Турака,
А Турака нигдје бити неће.

(Почешак буне прошив дахија, 145—160)

Ови су стихови највећа песничка слава Вишњићева, они му стеклоше велико профетско име. Оваква откровења, овакве ревелације, апокалипсе, илуминације, визије, овакву јачину историјске интуиције — знају давати само они који су на међи непознатог и познатог, у којима се састају земља и небо, сусрећу човек и бог.

Ратничка енергија Турака изгубила се постепено у каснијим вековима. После великих освајања и стварања држава, Турци нису имали никаквих наслеђивања, нити су стицали нових тековина и особина које би се физиолошким или социалним путем проносиле, и стечене, у разноврсности погодаба, потенцијале. И зато су песници, обдарени визионарним светлосћу и провиденцијалним духом, могли да даду одговора на минули турски живот и да наслуте процесе и мене у будућности. И Турци ће оставити Европу, а за собом неће оставити ништа што се у светско-историјском смислу могло назвати култура. И Маври су оставили Европу, али оставише за собом ону културну ватру која је још дуго тивала и после петнаестог века.

Модерну методологију историјску резултирају историчари: Duruy, Mommsen, Curtius, Treitschke, Maspero, Ferrero; филозофи: Hegel, Comte, Spencer, Taine, социолог Fouillée, и она води рачуна о климатско-телурским утицајима, о економским условима, о психолошким особинама расе, о психолошким својствима народа, о културној средини, о духу времена, о карактерним особинама оних личности које импулсирају историјске догађаје, и о другим чиниоцима који резултирају разне историјске промене. Осим ових чинилаца, на догађаје историјске утичу борбе међу сталежима у једном систему, и борбе међу народима, расама и државама за рушење старог и стварање новог поретка економских и социалних односа. Међу чиниоцима који покрећу те борбе нарочито ваља истаћи ону тежњу једнога позитивно-историјски стваралачког народа да се ослободи некултурног туторства другог физички јачег народа. Та тежња је главни покретач оне бесне снаге којом стари Срби одолевају Византији и којом се Вишњићевци јунаци на оружје дижу. А то дизање нема само локални него и општечовечански значај:

Небом свеци сташе војевати.

Доцније, та бојовна снага трансформише се у ону тежњу да се на свој начин решава мисао човека, у ону силну унутрашњу снагу којом се израђује свој облик човечности, у ону страст за културним стварањем, у страст од које се сагорева, и у томе сагоревању се даје човечанству интимна мисао своје душе, Опште Искуство се обогаћава крупним и скупим искуством свога живота. Код нас та тежња нашла је свог израза у високој цивилизацији и култури Србије Немањића, у Душанову Законику и у сјајним фрескама многих српских задужбина; после Косова, и ако лаганија, она живи и даље, и њена снага избија у животу који се пева у Народној Поезији; после првих бојева за ослобођење, она добива пунији развој радовима Доситеја, Вука, Његоша и других. Та тежња била је мотив и свима потоњим борбама српским и југословенским.

Како рекосмо, српски бојеви, Вишњићем опевани, имају општечовечанско значење. А то значење није мање од значења које имају стари бојеви грчки. Инвазија Персије није уништила само самосталност семитских држава, него је запретила и опстанку високе културе хеленске. На Маратону и на Термопилама сукобио се принцип слободе и принцип ропства, и победа је, у интересу човечанства, била на страни узвишењијег и етичкијег принципа. Нису од мањег значења рвања што их је водила Карађорђева Србија с Турцима и после кумановска Србија с германским инвазијама за ослобођење Југословена и за подизање нове, веће и културније грађевине. И оно што је Хегел рекао за грчке победе, не с мањим важењем може се рећи и за српске: „Несумњиво је да су веће битке бивене, али ове битке живе вечито у успомени не само историје народа, него и науке и уметности, племенитог и моралног. Јер, то су светско-историјске победе: оне су спасле светско образовање и духовну моћ и одузеле азијатском принципу своју снагу“ (*Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*). Српске победе сачувале су услове да Југословени ослободе своје енергије и да, с ритмом осталих великих народа, интензивно развију културне вредности које неће остати без плодна утицаја на обнову Југословенске Европе. Дошло је време да се оне силне бојовне енергије, нагомилаване у току историје, претварају у енергије мирнодопског делања. А како ће они, ослобођени и уједињени, акумулисати тековине прошлости, уједињавати своје стваралачке особине, и, у свом развићу, наслањати се на културни капитал целог човечанства, има разлога уздању да ће њихова култура са својим специјалним особинама, са својим посебним ниансама, дати елемената који ће обогатити Културу Општу.

МИЛОШ ЂУРИЋ

ЈЕЗИК У ВИШОЈ СЛУЖБИ ВАСПИТАЊА

(Крај)

Васпитна језиковна настава сухопарност учења језика и празнину облика речѝ и реченица тражиће да ублажи и попуни оваквим садржајима духовног живота, који су изражени језиковним облицима. Зато ће она тражити да и у проблеме својих закона унесе нешто из психологије и логике, естетике и етике. За најпростији пример томе узмимо *пренос нагласка* с именице на предлог, који се посматра као једна врста наставка за облик, али као такав саставни део именице који се може и независно од ње посматрати, и то као органски део целине који се само ортографски раставља од именице. Нпр. *кућа* — *у кућу*. Уз то би се навели примери изузетног спајања предлога и падежног облика у правопису, као код Његоша: „*Уњ* ратује душа у тијелу, *Уњ* ратује море с бреговима...“ У тај ред примера спадају и прилози: ујутру, узору, увече, унутра, упола, зарана, поодавно, подоцкан, крозањ, итд. Проширено посматрање важности тога језиковног закона и говорног или ортографског правила, преноси се, начином аналогичности, на живот морални, друштвени, где појединац, ступањем у једну социалну заједницу, губи од своје самосталности, а ипак остаје формално слободан (што одговара графичкој независности предлога у правопису). На то сазнање би се надовезало поређење с етичким животом, где тако исто делови целине, ступањем новог члана, губе нешто свога посебног (у сложеној речи губи предлог као префикс од своје јачине), али зато добија целина. И у моралном животу оданост појединца целини може само изузетно бити тако јака да појединац изгуби сваку моћ за независност (као предлог у наведеним случајевима).

За језиковне наставне проблеме можемо узети и кратка посматрања и објашњења појава, као што је нпр. *јошовање*, где у питање долазе, поред сливања, преобраћање *и* у *ј*, отпадање и уметање сугласника, као и њихова пертурбација: где, дје, ђе, где, ге, де; до-иде, дојде, дође, дође; град-јанин, двор-јанин, двор-к-ин-ј-а. Исте узане проблеме показује *употреба једног предлога у два падежна облика*, као код 4. и 7. п., где се решење налази у познатој поставци: кретање захтева 4., мировање 7. падеж. Такве, кратко постављене и кратко решене, проблеме чине и *двојаки облици једнога глагола* у истом лицу двојаког значења, као 3. л. мн. пређашњег свршеног времена глагола *бићи*, кад је помоћан у прављењу погодбеног начина, и кад је независан, у смислу *шући* и *постојати*, што се показује реченицама које би почињале: Они *би...* Они *бише...* У такве наставне проблеме спадају и неки *старији падежни облици*, који данас чине изузетке од правила, као што су у немачком језику заостали изрази: *Sonnenstrahl* и *Gänsefuss*, код Шилера: „*In der Erden festgemauert*“. Ти изрази показују проблем мењања именица жен-

ског рода, и доказују да су се ове у средњем периоду мењале у једнини, као што израз *zwei Glas Wasser* даје повод и доказ за претпоставку да се именица *Glas* у том периоду није мењала у множини.

Шири законски значај за духовни развитак запажа се код *измена у падежним облицима*, који показују развитак језика и онда када они опадају, када се њихов број умањује, када се губе из живота културнога духа. И у томе сазнању, а у вези с преобраћањем гласова, за подлогу и даље служе психолошке појаве у животу језика. Зато и настава мора псчињати чулно очигледним склопом односа који стоје у основи образовања језиковних облика, и то још из времена када су и предлози означавани именима. Тако су предлози у и *ка* означавани речју *место*, а предлози *пред* и *иза* именима *лице* и *леђа*. Међутим, како означавањем је као прилог речју *место*. То се доказује околношћу што и данас предлози обележавају спољне односе ствари. А што се често исти предлози разнолико односе према именицама, то доказује њихову некадашњу именичку независност¹⁾. Ипак се падежна разноликост односа, како у растењу тако у опадању облика, своди на четири очигледна основна падежа, и то с погледом на простор, време и погодбе одношења на услове, као што показује ова шема по Вунту:

	<i>простор</i>	<i>време</i>	<i>услов</i>
аблатив	од куда	од кад	зашто
локатив	где	кад	како
датив	куда	до кад (докле)	на што (<i>wozu</i>)
инструментал			
<i>Socialis</i>	при чему	у коме времену и случају.	

Особито је вредно, запажањем, утврдити да се при губљењу облика показује извешан *кружни шок* и *коншиуишеш* у променама падежа и у опадању њихова бројног стања, о чему сведочи ова Вунтова констатација: „Међу горња четири падежна облика, онога је најраније нестало који стоји најближе конкретнијим ранијим степенима: инструментала. Предлог *при чему* и *са чим* може се узети као просторна заједница или једновременост, или као коегзистенција средства и циља, или као веза свих ових момената, и стално је *где, кад* и *како*... Под сличним условима могли су се стећи уједно и појмови, једним делом, са *од куда* и *куда*, и другим делом, са *где*... Јер постанак чврсте везе међу *од куда* и *зашто*, *куда* и *на што*, може се замислити само у односу на временске асоциације опажања, које прате просторну представу и у ову се преобраћају. Па како се у току времена *од куда* смењује са *куда*, јер будућност постаје прошлост, то и појмови односа, који стоје у основи падежа, у њиховим погодбеним облицима стичу особину корелативних појмова, помоћу којих сваки појам не само логички захтева свој су-

¹⁾ W. Wundt, *Völkerpsychologie*. Bd. II, 3. A., 2. Teil. 1912, с. 110 и д.

протни појам као допуну, него га, током догађаја у чулном опажању и асоциацијама које се на ово надовезују, и психолошки изазива... Сливање разних падежа и, као даља последица тога, појављује се као редукција падежних облика¹⁾.

Закон кружног тока у контрасту основних супротних сила код духовног развитка, од којих једна гони на све даље дељење и умногостручавање, а друга на уједињавање и све веће упрошћавање, може се у развиту језика утврдити и без оваквих финих запажања и дубоких тумачења. Ту истину, наима, показује и позната појава да најкултурнији језици у себи садрже најмање падежне разлике, што је јасан доказ да се дух у своме културном развиту, преко многостручности, враћа упрошћености, с том разликом да се примитивни облици, који се не разликују од корена речи, замењују упрошћеним из корена развијеним облицима. *Крећање је, дакле, увек унапред, али спирално-кружно.* Овај општи пут и начин образовања културнога духа, код језика се јасно показује, на горњем примеру губљења једних падежних облика, у појавама њихова сливања, и то оним истим трагом, само у супротном правцу, којим су цепањем стварани нови облици.

И у сазнањима о реченичним стањима и односима може настава показивати више реално-каузалних, а нешто мање чисто формално-каузалних садржаја. Тако, на пример, *преобраћање стања у реченици* чини такав наставни проблем чије нас решење уводи у реалне животне односе подношења и ослобођења терета, потчињености. Начин је и овде аналогија. Преобраћање реченичког трпног стања у радно, или обрнуто, не само да нас подсећа на слична стања и такве односе у животу људи, него с овима стоји и у реално-каузалној вези, као што је *однос супротности у свешћу*: бити поткупљен и поткупити, бити задужен морално и задужити некога морално, бити похваљен и похвалити добро, итд. Слични односи показују се међу *скраћивањем и проширивањем реченица* на једној, а сужавањем и проширавањем размера и сразмера материјалних и моралних потреба човекових на другој страни. Или, појаве *бесподметних и вишеподметних реченица* поредити са социјално-душевним стањима, где покретима не руководе истакнуте личности, или њима руководе поједине личности и више њих колективно.

Но, не може се зато порећи да у свима таквим поређењима има, и мора бити, извесне натегнутости и извештачености, што доказује да су реално-каузални односи и узроци, т.ј. реално-каузална сазнања у језику, доиста ретка. Ипак су и таква сазнања више формално-логичке природе, каква се показују и у проблему *односа делова у реченици*. Просто навођење правила о тим односима не поставља нити решава такав један проблем, који се показује у питањима и одговорима о пра-

1) Wundt, наведени спис, с. 110—117.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

вилности и неправилности реченичних односа. Јер и делови једне реченице, као и делови једног физичког или социалног организма, могу, у својим односима, показивати здраво или болесно стање у коме се налазе. И као што се за стање једног органа свога организма питамо тек кад се оно покаже као болесно, тако се проблеми односа у реченицама постављају и решавају. сасвим природно, кад се једна реченица покаже нездрава, у ненормалном стању. Узмимо за пример реченицу: „Највећа радост Епаминондина био је глас да је битка код Мантинаје добијена“. Неће бити довољно да се ученицима просто укаже на погрешку или на неспретно везивање речи *радост* и *глас*; ваља се запитати у чему се састоји, одакле потиче та неспретност. Ова би се наиме показала у томе што је од *предмета* у реченици учињен *део природка*, дакле место: Глас да је битка код Мантинеје добијена, причинио је највећу радост Епаминондину. И да би некорекција реченична била јаснија, може се навести још који пример где ће погрешка бити јаче испољена, као што је она коју је изрекао, сабљом одликовани, наредник: „Господине генерале, ова је сабља најлепши дан у моме животу“, место: Поклоном ове сабље обележен је најлепши дан у моме животу. Или реченица: „Наполеон управи на ту страну своју пажњу и своју артиљерију“, где се погрешка показује у томе што су две разне категорије појмова стављене напореда у непосредну близину, а то се још очитије испољује у реченици која би била овако конструисана: Он узе певати и свој шешир⁴⁾.

У колико настава тражи да што шире односе обухвати и објасни, у толико може имати више изгледа да ти односи буду реално-каузални, а мање формално-логички. То се доказује проблемима, који своја питања везују за *односе међу реченицама*. Такав се случај показује у *проблему запетше*. Принципиелно решење његово може бити положено на паузу, знак одмора, или на принцип интонације, нагласка. Али, једно и друго решење није логичко, већ психолошко, емпиричко, које се не показује увек као тачно. Такво интерпунгирање је граматичко, као и оно које одваја реченице. По логичком решењу тога проблема интерпункција је независна од граматике, она је зависна од односа два појма који чине мисао: један је појам лица или ствари, и други је појам о радњи коју врши и о стању у коме се налази лице или ствар (подмет и прирок). Њихова веза искључује сваки прекид запетом или другим којим знаком (; — .), као што је природно да тај знак долази на крају да ту везу утврди. И ако се два појма хоће граматичким језиком да обележе као *подмеш* и *прирок*, онда се ипак зато не морају и не смеју узети у граматичком, већ у логичком смислу, по коме се под подметом разуме свака главна, а под прироком свака споредна реч којом се она објашњава, те је

⁴⁾ Ови примери узети из списка Б. Поповића: *Огледи из књижевности и уметности*, I, 33 и 34.

подмет свака реч која има атрибут, а по томе је и прирок сваки атрибут, свака реч којом се поједине речи на неки начин одређују. При том је „сасвим свеједно у каквом ће граматичком односу стајати подмет и прирок“. Логички узев, сви су ти односи *односи подређености*, и они искључују знаке између речи које обележавају два појма у односу подређености, наиме појам је надређен, прирок је подређен појам. На против, природи, као и подмети, у једној развијеној реченици стоје у односу *приређености*, и међу њима се ставља запета, свеза или свеза са запетом. Нпр. „Лепа Пава“, логички узето, „Пава“ је подмет, „лепа“ прирок, исто као у реченици „Пава је лепа“. Ако се тај однос подређености поремети, те наступи однос приређености, с тим наступа и потреба за стављање знака или везе. У наведеном примеру, код овог другог случаја, могло би се овако казати и написати: Пава, лепа девојка, била је и лепо образована. Однос подређености између „Пава“ и „лепа“ прекинут је и преобраћен у однос приређености, те је зато између њих стављена запета, а атрибут „лепа“ сад је, као прирок, дошао у однос подређености према новом подмету „девојка“. Овоме је додат још један низ односа, који тако исто показују однос подређености и приређености. Према томе, решење проблема показује се у закључку да је знак потребан свуда где однос подређености прелази у однос приређености, или краће, знак је потребан свуда где је однос приређености!). Но поред овога општег решења, као сваки други, и овај проблем има многе своје посебне моменте, код којих се мора застати и чију замршеност ваља расправљати. Такав се један нарочити случај показује код такозваних рестриктивних релативних реченица, тј. таквих које ограничавају појам. Тако у реченици: „Око, које све види, не види себе“, прва запета значи *свако око, око у опште*; без те запете значило би да има *једно или неко* око које све види, а друго не, те би тој реченици без прве запете припадала и показна заменица „оно“, и гласила би: Оно око које све види, не види себе²⁾.

На овоме примеру испољује се да, премда језиковна настава не може за образовање духа ученичког имати онај шири дидактички значај који могу имати проблеми са области природе и социалног живота, ипак зато и она може донекле саображавати се у духу наставе проблема, и то тиме највише што ће, колико је могуће, тражити да се ослободи граматике и задахне духом логике. То преношење језиковне наставе са основа граматике на основе логике може се показати и на примерима где у реченичном склопу има да се посматрају врсте речи и реченица, њихово постојање и одношење или управљање споредних делова према

¹⁾ Види поставку и решење овог проблема код Б. Поповића, *Из теорије књижевности*, по шт. предавањима, стр. 67—70.

²⁾ На истом м. код Б. Поповића, стр. 73—77.

главном. Таква логичка разумевања у настави језика могу показати и један виши, филозофски смисао, као нпр. код питања *о представама као елементима суда и њихову односу према речима*, где треба разумети навод: „Темељ овога света чине представе појединих *ствари*, које су језиковно означене конкретним *именицама*. Те ствари представљамо као такве које на себи носе *особине*, које свој израз налазе у *придевима*, а у току времена из себе развијају *радње* и прелазе у *стања*, што се изражава *глаголима*“¹⁾. Ред је у сазнању, према томе:

прво, ствари и именице,
 друго, особине и придеви, и
 треће, радње — стања и глаголи.

По томе реду и појаве се приказују у првом сазнању човечанства и човека као ствари, као конкретна појединачна бића, те се ноћ, сенка, киша, дуга, ветар, ватра, итд., првобитно човеку у сазнању показују као ствари у пуном смислу те речи, и тек научна рефлексија и извештајни степен умног развитка чини да се схватају као дејства извесних односа у стварима.

Тако учи Сигварт о реду важности именица и глагола, истичући радњу и глагол на послетку. Такво схватање одговара *подели врста речи*, по којој се на прво место стављају именице са заменицама, потом долазе придеви и бројеви, и на послетку глаголи и предлози. Тиме је проблем поделе врста речи нашао своје тачно логичко решење. Зато, ако настава хоће да објасни ученицима зашто се речи деле по изложеном реду речи, мора се у одговору на то питање помоћи логиком, те да не остави класификацију врста речи као једну празну форму без каузално-логичке садржине у сазнању.

А ако је наставник језика посвећен логици у довољној мери (што би требало и морало бити), онда би он себи могао, смео и требао да допусти и више филозофске рефлексије, те да са Сигвартовим схватањем доведе у везу њему противно, Вунтово учење, којим се у сазнању на прво место стављају радње и представе о њима. И ако се наставник сложи с основним поставкама свега нашега сазнања о културном току живота, да се противности у свету допуњују и да развитак културнога духа тече кружно, повратно, онда ће и тој разлици у погледима на ред сазнања наћи оправданост у законима контраста и спирално-кружног тока, тако да ће по Вунту обележено улажење у свет логичко-језиковних елемената важити у другом, повратном реду, према оном улажењу по Сигварту, које важи у првом реду. Према томе двостраном гледању на образовање именица и глагола (а такво је гледање оправдано при тачном и потпуном разумевању свега у свету што постаје и развија се), доћи ће се до уверења да, по горе показаном реду, прво од именица обра-

¹⁾ Sigwart, *Logik*, I. Bd., 2. A., 1889, стр. 31.

зују се придеви и глаголи, и по том, од глагола образују се придеви и именице, те док су с почетка ствари у конкретном опажању представљале особине, стања и радње, дотле сад радње и стања обележавају у апстракцији особине и ствари. Тиме се објашњава *зашто многи глаголи имају вредности адјективистичких предиката и од куда су постале глаголске именице*, као нпр. од мировати миран и мир, од светлети светао и светлост, осветљење, као што по првом реду имамо: од киша — кишан, кишовит и киснути, од топлота — топао и топлити, од тврдоћа — тврд, тврдити, стврднут, стврднути, од хладноћа и хлад — хладан и хладити, итд.

По томе што сазнање тече, прво, *ка* појимању радње или стања и *ка* изразу глагола, и друго, *од* појимања радње или стања и *од* израза глагола — зато се *глагол у језику, а радња или стање у животи и искушву, показује као основни факт* представљања, мишљења, расуђивања, рефлексije ¹⁾. По томе двојакном односу *првобитна значења корена су именске природе*, те су *ствари* првобитне у сазнању. Међутим, *дубље сазнање огледа се у глаголима*, у продирању ума у радње и стања, у односе ствари, т.ј. у моћи да се глаголским облицима обележе односи, стања, радње. Ипак зато *највише апстракције* показују се у *глаголским именицама и придевима* што су од глагола и стања начињени. По томе реду вредности прво се, дакле, добијају представе о ономе *што* ради и *што* представља стање, потом се добијају представе о радњама и стањима, и понова представе о ономе што ради и што представља стања, али се сад о томе имају више, апстрактне идеје. Такав преокрет захтева природа језика зато што се показује већа лакоћа за образовање нових речи од глаголских него од именичних и придевских облика додавањем предмета и наставака за основе.

„У овој апстракцији лежи“, вели Сигварт, „поред одвајања од јединства са одређеним стварима, у исто време уздицање до *опишности*, тј. могућност да се једна ствар односи на ма коју многу појединост“. „У колико апстрактне представе могу ступити засебно и у вези с другим представама, у толико им језик даје супстантиван облик, тиме што он образује *substantiva abstracta*, чије су значење представе одлика и радња“²⁾. Тај обрт у образовању врста речи и сазнања (именица — глагола — глаголска именица и гл. придев), којим се, преко глагола и придева, долази од *substantiva concreta* до *substantiva abstracta*, показује се у овим реченицама које Сигварт наводи: *Лопта је округла. — Лопта се покреће. — Покреш је брз. — Брзина расте (Расшење брзине опада, итд.)*. У томе реченичном низу дато је једно логичко јединство, које је условљено функцијом једне ствари. Ту функцију, ни у појави ни у схватању, мишљење не може на један мах да схвати и изрази у целини, те

¹⁾ Sigwart, н. сп., 23.

²⁾ Sigwart, н. сп., 34.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

зато то чини сукцесивно, у јединству једног реченичког низа, стављајући их при том у односе приређености или подређености. Тако се *логички* објашњава постанак и потреба сложених реченица и реченичког низа.

Ако однос приређености горњих реченица преобратимо у однос подређености, можемо добити ову сложена реченицу: Лопта, која је округла, покреће се брзином, која расте (и опада). Однос подређености створен је под управом главнога, моторнога глагола (*verbum regens*) *покрешати*. То је прирок главне реченице (Лопта се покреће). Главни глагол управља споредним: расте (опада). Он управља над свима осталим глаголима, који су у споредним реченицама, како личним тако безличним глаголским облицима, ако их има више, па и самим именским облицима у падежима којима су заступљене споредне реченице, што се тако често може видети у латинском језику. А као правило, од кога има само ретких изузетака, показује се да „глагол од кога говор зависи (*verbum regens*) обично значи прошлост, и утиче да имперфекат казује и радње презенса и футура, а плусквамперфекат и радње перфекта и футура егзактног“¹⁾, као што је, у преводу, реченица: Када (Атињани), „поплашивши се од овога пламена с бродова, не смедоше остати, и када многи помишљаху да се разиђу кућама, па да се бране иза зидова, једино се Темистокле *одуширао* || и *говорио* да сви скупа могу непријатељу одолети, || а ако се разиђу *уверавао* их је да ће пропасти, || а да ће тако бити *шврдио* је и Еврибијаду, лакедемонском краљу, који је тада био заповедник“. У односима потчињености глагола: *поплашивши, не смедоше остати, помишљаху, разиђу и бране* према глаголу *одуширао* огледа се она иста *логичност* какву показује рачунско мишљење, тј. она је *формална*, те, према томе, има и за образовање духа ону исту дидактичку вредност коју смо утврдили на формално-логичке односе у рачунским задацима.

Један „моторни глагол“ постоји, како у једној начину подређивања сложеној реченици, тако у једном читавом низу приређених реченица, које све скупа чине један мањи или већи одељак. А као што су у једном одељку сви глаголи *логички подређени* једноме главном, тако овај, изражавајући *руководну мисао*, може управљати читавим једним написом или говором. Само говор и писање којим се ништа особито не исказује, него се „говори тек да се нешто каже“ и „пише тек да се нешто напише“, нема свој *verbum regens*. Као такав, он представља јединство, везу целине. Као таквим може бити обухваћен један научни велики спис и један читав роман. Тако Шилеров напис „О потребним границама при употреби лепог облика“ као генерални *verbum regens* показује *ограничити*. Све друго што се тамо у виду глагола износи, стоји под

¹⁾ Илија Лалевић, *Упоредна синтакса латинске и српске сложене реченице*. Београд, 1920, ст. 46.

управом руководне идеје: употребу облика ограничити садржином. А поред тога најглавнијега глагола има других више и мање главних, исто као у горе наведеној реченици, где се у својим реченицама главни (говорио, уверавао, тврдио) показују у општој реченици најглавнијем (одупирао) подређени. Ранглиста и хиерархија је дата у идејама, као и у личним вредностима из друштвеног живота. Дobar спис, као и добро уређено друштво, сваком је члану одредило заслужну вредност и пристојно место. За управљање идејама, као и људима, потребно је вежбање. За писање и разумевање списка, у томе сређивању, потребно је вежбање у мишљењу. Зато Шилер, у поменутом напису, вели: „Ипак је само вежбање у мишљењу главни моменат у настави омладине, а саме мишљењу је у највише случајева више стало до мисли.“

Тражити у писању да се помоћу мање важних идеја расветли једна главна идеја, да се што јаче међу мање важнима истакне најважнија, а у читању да се разликује главно и споредно и да се схвати најглавније, то је *смисао писмених састава и логичког читања*. Граматика при том важи само у служби логике, као средство, а не као циљ. А идеал вежбања је у говорним и писменим саставима: *са што мање речи што више казати*. У томе као да се огледа сва класичност латинског и грчког језика. Али, једва да је вредно учити те давно изумрле језике само ради лепих примера на којима се огледа савршенство реченичних облика и пуна важност моторнога глагола. Ако је тај начин довољно оправдан у настави језика, онда, с исто толико разлога, може се захтевати да се на нашем језику, примера ради, читају и цитирају написи у којима се са врло много речи ништа не каже, и који су без свога главнога глагола.

Ипак зато не би се могло довољно разлога навести за језиковно васпитање примерима, па били они позитивни или негативни. Јер за леп говор и лепо писање, сем вежбања, потребна је способност за мишљење, а та се способност не постиже празним вежбањем, већ прибављањем знања о стварима, њиховим стањима и односима. Но то знање, којим се унапређује мишљење, не огледа се у количини, него у *каквоћи*, ова се огледа у *начину гледања на ствари* или у *разумевању односа и стања* код ствари. За правилно гледање на ствари или за тачно разумевање односа и стања тражи се не само *логику идеја* него и *логику језика*, тј. језик се мора учити *логичко-граматички*: код учења и знања језика мора бити дата пре свега садржина, па се тек уз ову бринути за облик. С тога добар граматичар мора бити и добар логичар, и као такав може ученицима језиковне појаве објашњавати логичким законима. Само логичким учењем граматике и језика може се настава с успехом борити противу облика без садржине. Чисто граматички начин учења језика иде директно у сусрет не само језиковном него и свему животном формализму и шаблонизму, јер тим начином ништа се не посматра и не учи разумевати, нити се њиме ученици упућују да сами траже и запа-

жају, да нешто на свој начин објасне и прикажу. А посматрачком учењу језиковне наставе за подесан предмет може послужити: једна ређа реч и необична реченица, нека пословица и изрека, интересантна народна песма и приповетка, стара лирска песма, значајнија диалекатска појава и особити провинциализам, неки застарели облик или извесна сродност у словенским језицима, из које се може извести какав закључак, па неко етнографско и етнологско посматрање из националног и моралног живота народног.

Не унесе ли се у наставу језика садржина такве врсте, него се остане на цепкању и познатој филолошкој педантерији (која, ако није већа и гора, није мања и мање штетна од математичке), на правилима без питања „Зашто“, — она, у том случају, губи и оне каузално-логичке и органско-генетичке моменте које би, по горе показаном начину учења, могла имати. Зато је Спенсорова напомена на своме месту: да граматичким ситницама и префињеностима вербалне наставе треба претпоставити здраву храну науке о животу природе и људског друштва. Само, томе ваља додати да се здрава храна науке о животу може прибављати и посредством језиковне наставе. Уз то не губити из вида да *знање и употреба* језика треба да тече свуда упоредно, те се с тога истиче потреба да се смање лекције за учење у корист часова усмених и писмених вежбања. Сем тога, штетни дух старе методе учења страних језика по речницима и „вежбанкама“ имао би се ослободити директном методом, која се огледа како у употреби уха и језика, тако у примени руке и лектире. Ипак зато „један написани лист“, по Жану Полу, „изазива више побуда за образовање, него једна књига за читање“. А по речима Вилмановим „самонаписани лист учи у исто време туђу књигу читати“. При свему томе, мора се, при вежбањима ученичким, чувати фразе и празног говорништва. Свуда се мора пазити на то да, „ко хоће да говори или да пише, мора нешто имати да каже, те је ништавна сва она језиковна уметност која не полази од извесне садржине мисли и осећања, а ова у речи тражи свој израз“¹⁾.

МИЛОШ Р. МИЛОШЕВИЋ

О РАЗВИЈАЊУ ТЕОРИЈСКОГ ИНТЕРЕСА

Из искуства знамо да нас иста лица, исте ствари, исти догађаји, које сваки дан виђамо, који су нам добро познати, на које смо се навикли, не занимају и не привлаче нашу пажњу, а да су у стању да нас заинтересују онда када приметимо какву промену на њима. Када одемо из једне вароши у којој смо подуже живели, па се после извесног вре-

¹⁾ Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*. 4. A., 1909, с. 358.

мена вратимо у њу, онда она има интереса за нас, и ако нам је раније била досадна. У тим случајевима, променама смо стекли нове представе, нова искуства, сазнали нове чињенице и односе, те нам ствари, личности и догађаји изгледају друкчији, интересантни. Уношење промена у живот је принцип развијања свести и интереса, јер „свести нема без множине елемената, она зависи од односа који постоје међу њима, тако да, у колико више расте број тих елемената, у толико она постаје живља, јаснија, интензивнија“¹⁾. Тако, у области уметности, са растењем интензитета и обимности свесног живота, расту и потребе за новим, оригиналним, оним што је карактеристично у животу. Досада, која наступа услед сталног понављања једних истих перцепција, емоција и радњи, отклања се тражењем и стварањем новог, и то на тај начин што се променљивим унутрашњим и спољним покретима дају увек нове форме. У лирској поезији, нпр., тежи се за новим фигурама, новим реченичним обртима, новим ритмовима, итд., и често се, у бујном полету свесних снага и реакција на постојеће навике, иде до најсмелијих одступања од поетских конвенционалности. У настави, да би се изазвао и одржао интерес за једно градиво, оно се излаже у разним облицима, доводи у везу са новим материјалом; тиме се не само утврђују, но и проширују знања, настава бива стваралачка, нарочито настава филозофских дисциплина.

Тај принцип промене треба спроводити не само у универзитетској, већ и средњошколској настави, поглавито у вишим разредима. Неспорно је да се код ученика теоријски интерес може пробудити и појачати само оном теоријском наставом која није укалупљена, механизана, која се по форми стално мења тиме што се допуњује радном наставом. Узрок недостатка научног интересовања код већине ученика који су свршили средњу школу и који су се или одали извесном позиву или прешли на универзитет, лежи несумњиво у претрпаности наставних програма који не дају ученику довољно слободног времена за читање неопходних књижевних дела, за експериментисање, скупљање разних збирки, размишљање; има мало ученика који могу и да уче редовно школске лекције, и да у исто време живље раде у ђачким дружинама, чија сврха треба да буде неговање књижевног укуса и развијање научних интереса. Па и механичка природа средњешколске наставе је један од главних узрока оскудице у интересовању за науку код ученика: наше школе за опште, као и многе за стручно образовање, на пример учитељске, више угушују но што развијају индивидуалности. Можемо рећи са Клапаредом да наши школски заводи „чине један систем у коме је расипање снага и времена заиста страшно“²⁾. Поред тога, није беспрекоран ни ква-

1) N. Wallon, *La conscience et la vie subconsciente*, *Journal de Psychologie*, XVII, 2.

2) Claparède, *Psychologie de l'enfant*, 1916, с. 182.

литет самих наставника који својим духом одређују дух наставе (Кон)¹⁾ Вредност наставника зависи, међутим, највећим делом од универзитетске спреме. Та спрема није довољна. Код нас су на универзитету полагали досад испит из теорије васпитања и методике само они студенти којима су то стручни предмети. Међу овим последњим има мало њих који живље учествују у дискусијама у педагошком семинару, који стварно раде. А без теоријске спреме, без дубљег улажења у васпитне теорије, нема еволуције у наставном раду. Колико има наставника који живе пуним животом, који сами изграђују свој живот, сами организују своје студије, чији живот и дело чине једну хармоничну целину? Дубља студија васпитних дисциплина, заснованих на једној хуманистичкој филозофији, помогла би, нема сумње, једном учитељу да упозна самог себе, да изведе самодисциплину и своју моралност изрази у социалној акцији. Укаже ли се довољно пажње тој области научног испитивања, биће, у средњим школама, као и на универзитетима, много мање наставника без широкогрудости, без универсалне симпатије којом се одликују моралне природе.

Па како ћемо развити теоријски интерес у поменутом, као и у другим правцима? Пре свега, мора се за то развијање искористити оно доба живота кад су снаге најобилније, кад су „способне да створе нове комбинације покрета, да се троше у покушајима, способне за селекцију и фиксирање“²⁾... То је доба младости, „доба најживљег примања и прерађивања, у коме живот добија свој трајни правац“³⁾. У фази физичке и духовне метаморфозе, фази пубертета, главни задатак васпитања је развити интелектуалне и социалне интересе толико да превладају у психичком животу младића над ниским нагонима и импулсима, који се такође у то време јављају у већој мери. Периода младићства се карактерише концентрацијом интереса на мали број предмета; често је један једини интерес доминантан као центар око кога гравитирају сва занимања, све мисли младог човека или девојке. Сексуални нагон, који тада избија свом снагом, може наћи израза у религиозној наклоности, пријатељству, страсти за животиње, култу уметности, филозофије, итд.)⁴⁾ Према томе, васпитање мора у тој животној фази и да потпомаже природну еволуцију интереса, и да јача оне добре склоности којима се могу заменити рђаве тенденције.

Стога је потребно да, бар у вишим разредима средње школе, буду наставници који се одликују интензивним научним интересом, који представљају развијање личности, а не машине које лиферују готова знања ученицима; наставници који живе стваралачким животом, којим су жи-

¹⁾ J. Cohn, *Geist der Erziehung*, 1919, с. 275.

²⁾ Dr. Pierre Janet, *Les médications psychologiques*, III, 1919, ст. 34.

³⁾ J. Cohn, *op. cit.*, с. 149.

⁴⁾ Claparède, *op. cit.*, ст. 541, 542, 544.

вели као студенти изложени плодном утицају духовног саобраћаја са универзитетским наставницима. Средње школе не смеју бити под сталним утицајем утврђених наставних метода, одређених правила за предавања, не смеју имати за циљ само чисту менталну дисциплину; не смеју бити заводи за учење којима је сврха проста репродукција знања, а не олакшање оријентације помоћу њих у будућем животу, заводи за механизирање акције и елиминисање научних интереса: оне морају бити заводи за пуно развијање младих снага ради задовољења захтева модерног друштвеног живота, који се, да би напредовао, мора у свом току мењати. Што многи ученици, после испита зрелости, нису кадри да примене стечена знања, но, шта више, раде противно васпитним начелима са којима су се упознали у школи, долази отуда што су погрешно учили, механички памтили, вођени намером да добију добре оцене и положе испите, а не да стекну право образовање, да извуку стварне користи за своје развијање и учешће у социалном раду. Да су наставници великим делом, и у многим случајевима, узрок томе, мора се признати. Примера за то има доста. Тако, док се један наставник у једној нашој учитељској школи, будући и сâм конфузан, придржавао једног конфузног уџбеника при предавању психологије, — тако да су ученици били принуђени да уче на памет тај предмет, услед чега су на испиту зрелости показали жалосну збрку психолошких знања, — дотле је други излагао ту исту науку, истина систематски, према логичним правилима, — што је оправдано, пошто је имао посла са одраслим ђацима, — но одвећ апстрактно, не пружајући довољно примера из живота, не уносећи саморадњу у наставу везивањем научних чињеница са стварним животом својих ученика. Па су онда, разуме се, и један и други свој неуспех правдали умном неразвијеношћу ученика! А младићи, упућени на чист вербализам, нису имали нимало интереса ни за психологију, ни за наставнике, ни за школу. Јер, као што се, у апсолутним монархијама, интерес за крајеву личност преноси на све оно што је у вези с њом, као што љубавник преноси осећање везано за личност своје драгане на њене хаљине, намештај, кућу¹⁾, тако и ученик свој интерес за науку преноси на наставника, на школу и све што стоји у вези с њом.

Наставник који има праву љубав према својој науци, за кога унутрашњи живот није „механизам који се збива у мозгу као што би се збивао у каквом часовнику“, који не опажа свет „као што би га опажао какав тренутан фотографски апарат“, за кога је дух „вечито постајање“, „неодређена моћ обнављања и стварања“ (Е. Ле Роа), — тај наставник не понавља ученицима исте ствари у истим формама. Он је увећао број својих асоциација представа, а тиме и своје памћење, — свака је

¹⁾ Th. Ribot, *Logique des sentiments*, 1912, ст. 4. и 5.

асоциација синтеза¹⁾, а памћење синтетичка активност²⁾, — читајући разне књиге о истом предмету, испитујући га са разних гледишта, посећујући различита места на којима се о њему воде разговори, размишљајући стално о њему, асоцирајући га за своје свакодневне доживљаје, своје нагоне чија инервација буди интересе који лако одржавају пажњу на том градиву³⁾. И, како његово одушевљење за науку има за последицу стварање симпатије између њега и ученика, то ће он ове последње упућивати на начин рада ког се придржавао и придржава, јер је уверен да ће само у том случају научне ствари формирати код њих чврсто повезану целину, систем, којим ће они моћи свагда располагати, јер ће бити у могућности да им приступе врло лако различитим путевима⁴⁾.

Да би настава била стваралачка, ни предавања ни пропитивања градива не треба да имају исте форме; морају се састојати и у посматрањима, експериментима у лабораторији, конструкцијама, шемама, резимирањима, дискусијама, систематским испитивањима околине при излетима, посматрањима у фабрикама и музејима: интелигенција, као општа духовна способност прилагођавања новим задацима и условима живота (Штери), развија се у толико више у колико су разноврснија средства којима се подстиче њена акција. Главни задатак наставе је, поред уливања знања васпитаницима, и развијање њиховог мишљења. Због тога не можемо спровести увек пет формалних ступњева Хербатовске школе; јер, као што тачно примећује Дун, метода хербатовска „сматра мисао као један случај у процесу стицања једног знања, у место да сматра стицање једног знања као прост један случај у процесу развијања мисли“. Да би стечена знања могао искористити за јачање својих мислених снага, ученик у школи мора бити стављен у прилике у којима их може актуализирати, применити; те прилике су тзв. слободне вежбе у којима се знања понављају вазда под новим погодбама, временом се одвајају и квалитативно јаче разликују. Слободним духовним вежбањима развија се свесни, активни синтетички елемент и буди интерес који је, као јако осећање задовољства изазвано хармонијским спајањем нових утисака са старим представама (Ебитхаус), услов интервенције воље у току представа, интервенције која се показује, било у дисоцијацији невољних спојева, било у образовању нових асоциација (Хефдинг)⁵⁾. Интерес чине дубљим и трајнијим представни спојеви које он прати; целокупна духовна активност се организује у правцу изналажења нових извора духовних радости, нових открића, за којима се осећа све интензивнија

1) Höffding, *Esquisse d'une psychologie*, trad. par. L. Poitevin, 1909, стр. 209.

2) Neumann, *Vorlesungen*. III, 1914, стр. 106.

3) A. Stöhr, *Psychologie*, 1917, стр. 541.

4) Исп. W. James *Principles of Psychology*, 1890, V. I. 659 и даље.

5) Höffding, *op. cit.*, стр. 417.

потреба. Прилагођавање средини се врши тада успешно, свакодневни послови обављају се брзо и лако, док је пажња усредсређена на какав предмет. Материалне сметње, разне дистракције у околини, које нас иначе одвајају од студија, савлађујемо знатно лакше када смо дубље заинтересовани каквим проблемом или кад се налазимо у процесу уметничког стварања. Услед разноврсних промена, придолажења нових чињеница и релација, нове представе, спајајући се и продирући се узајамно са старим, организују се међу собом и мењају се тако да неке бивају интензивније и, праћене интересом, добијају превагу у свесном животу, образују центре асоциација; свесна енергија се сасређује на једну сврху, пажња концентрише, извесне идеје постају објекти унутрашњег живота, те се развитак интереса упућује једним правцем. Развијања теоријског интереса нема, дакле, без множине нових факата и односа, без њиховог проживљавања, без дискурсивне акције. Тако се, на пример, психолошки интерес, интерес за унутрашњи живот, развија психолошким радњама, и у сваком резултату психолошког истраживања дух налази снаге за нове напоре. Нејасности и тешкоће у научној области, у којој се врше испитивања, повећавају само интерес, дају подстреке мишљењу. У колико је интензивнији унутрашњи живот, у колико су дубља проживљавања идеја, у толико је јачи интерес за њих, силнија тежња за сазнањем, које је немогуће без сећања, без задржавања идеја, које утичу на моралну акцију, која нам опет помаже да дођемо до нових истина.

Као што се види из досадашњег излагања, развијање теоријског интереса условљено је снажењем свесног, активног елемента који, под утицајем разноликих мењања, односно слободних вежбања, динамички организује хетерогене чињенице које се ослобађају својих ранијих, више мање аутоматских, веза, и бивају покретљиве, живе, дају могућности стварању нових спојева, нових садржаја. Тиме што се принцип промене примењује у васпитној, као и у осталим животним областима, развијају се интереси и јачају, поред памћења, нарочито мишљење, чија су битна обележја „одабирање међу обиљем могућих асоциација и довођење елемената у односе са одређених гледишта, — што је праћено особеним осећањем активитета, — фантазија као слободна игра асоциација и творачка фантазија која се показује као форма продуктивног мишљења својим телеолошким карактером“¹⁾.

Принцип развијања теоријског интереса мора се тражити у филозофској концепцији по којој је стварност непрекидни процес развијања, кретања.

СЛОБОДАН ПОПОВИЋ

¹⁾ P. Müller—Freienfels, *Beiträge zum Problem des wortlosen Denkens*; *Archiv für die gesamte Psychologie*, XXIII, стр. 310—325.

БЕЛЕШКЕ

Пеши међународни конгрес средњошколских професора. — Последњих дана августа одржао се у Прагу пети међународни конгрес средњошколских професора. Главне теме око којих се кретала дискусија биле су питање о педагошкој припреми средњошколских професора, о моралном васпитању у средњим школама, и о одношају породице према школи.

Референт за прву тему био је професор Д-р Отакар Хлуп. Он је истакао да је досадашња универзитетска припрема средњошколских професора у погледу педагошком недовољна и да би ју требало обогатити образовањем из филозофије, социологије, политике, биологије и психологије. У ту сврху требало би педагошке студије продужити на цео рок студирања на високој школи, а испит из педагогије имао би бити део општег испита за професуру на средњој школи. Референт је још тражио већи број катедара на високим школама за педагошке предмете и отварање педагошких семинара. Мишљење професора Хлупа изазвало је живу дискусију, и оно је било подвргнуто критици, нарочито од француских делегата. На крају је конгрес стао на становиште да су, у овом погледу, реформе потребне, али према духу и традицијама појединих народа.

Код претреса питања о моралном васпитању у средњим школама, био је референт професор Ј. В. Клима. Професор Клима је говорио о кризи моралног васпитања која је, потенцована у светскоме рату, постала општом болешћу данашњих средњих школа. Болест ова треба да се лечи уништавањем инстинкта егоизма и развијањем осећаја за друштво. Ваља израдити такав наставни план по коме ће морално васпитање бити инволвирано у свима наставним предметима, док би се уједно морал предавао и као засебан предмет. У дебати, једни су тражили црквену моралку, док се већина конгреса изразила за лаичку. У одбрану лаичке моралке говорили су Белгијанац Ван Леде, Француз Коп и Чех Ружичка. Био је изабран нарочити одбор, који је свој предлог израдио у ових пет тачака: 1) Конгрес сматра као аксиом да се код предавања моралке у школи мора чувати слобода савести и слобода мишљења. 2) Цела средњошколска настава има да буде васпитна и морализујућа. 3) Обука о моралу има да утиче код ђака на развијање његовог критичког духа, да би се навикао да размишља о моралним поступцима и да тежи за оним што је добро. 4) У вишим разредима средњих школа треба да се заведе, поред логике и психологије, још и, критички изложено, учење историје филозофије, са објективно изложеним етичким системом и метафизичким теоријама. 5) Ову обуку из филозофије има да врши специјалан наставник филозофије.

Треће главно питање које се претресало на конгресу било је питање о одношају породице према школи. Референти за ову тему били су белгијски професор Ван Дам, који је изложио прилике у својој отаџбини, и Чех Питар, а учествовао је у дебати, поред осталих, и наш делегат, професор Јер. Живановић. Сви учесници конгреса изразили су се за сарадњу дома и школе.

На конгресу је било још речи о девојачким средњим школама, о међународним везама професора, и о савезу духовних радника. Пред завршетак рада, примљена је Италија у Међународни савез средњошколских професора. Идући конгрес држаће се 1924 год. у Варшави.

Директиве учишељима. — Д. Ј. Кели, директор основних школа у Њу-Јорку, испитује у једном америчком листу начине како да се помогне учитељима да развију своје професионалне способности.

Остављајући на страну почетнике које треба помоћи у сваком случају, он дели остале на три категорије: ревносне, задовољне, незадовољне. Двема последњим категоријама потребан је подстрек.

Писац мисли, после дугог искуства, да административна акција може узети пет главних видова: ставити сваког на његово место, мењајући учитељима место и положај док су год резултати рђави: дати јасне и прецизне инструкције; инспекција у рукама специјалиста; вечерњи или фериални курсеви, да би се учитељи обавестили о новим тенденцијама и методама; годишња смотра активности и заслуга сваког учитеља, кога сваке године обавештава директор основне наставе о суду свих школских власти.

У свакој демократији — каже писац — индивидуалност треба да се изгуби пред кооперацијом: рад у групи даје најбољи принос. Хиерархијски шефови, представници колективности, намећу групама снажан подстрек.

На мртвој тачци. — Велика немачка школска реформа, која је започета установом *Grundschule* пре две године, од тада је застала. Органски закон који је наговестио Вајмарски Устав, још није изашао из комисије Рајха. Јединствена школа, која се у иностранству сматра као постигнута реалност у Немачкој, још је у области сна, и изгледа да се све више удаљује од стварности, јер партије не могу да се сложе у религиозном питању. По трећи пут за две године, каже *Општи немачки учитељски лист* (*Allgemeine deutsche Lehrerzeitung*), национални закон о васпитању био је дискутован пред 30-ом комисијом Скупштине, али до споразума није дошло.

Педагошки Институт Коменски. — Иницијативом професора педагогије на чешком универзитету Дрђине и Каднера, основан је још почетком 1919 год. у Прагу *Педагошки Институт Коменски*. Овај научни институт, посвећујући се проучавању педагогије и школама у Чехословачкој Републици, по задатку своје сличан је установама као што је *Institut J.-J. Rousseau* у Женеви, *Institute of International Education* у Њујорку, *International Student's Bureau* у Лондону, или *Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht* у Берлину. Декретом Министарства Просвете од 10 августа 1922 Институт је дефинитивно организован. Њему је стављено у задатак да скупља историјске споменике Ј. А. Коменског, као и осталих истакнутих чешких радника на педагошком пољу, да прати стање стручне педагошке литературе и организацију школства у Републици и на страни, да потпомаже рад на педагошкој науци, да онима који се интересују омогући упознавање школства у Чехословачкој Републици, као и да их упознаје са најмаркантнијим покретима у васпитању и школству у опште, да буди у јавности интерес за педагошка и школска питања, и на тај начин да делује на напредак васпитања и школства.

Да би Институт свој задатак са успехом вршио, основан је из њега музеј у коме се прикупљају и излажу јавности радови заслужних чехословачких педагога, разна наставна помоћна средства, модели из педа-

гошке и дидактичке праксе, као и модели, слике и планови школских зграда у Републици и на страни.

При Институту постоји и јавна библиотека, намењена проучавању педагогике, њених помоћних наука и организацији школства. Осим тога, Институт ће приређивати изложбе и јавна предавања, издаваће књиге и периодичне публикације и одржаваће везе са сличним установама. Као информативни и пропагандистички лист, служи Институту месечник *Věsník československého pedagogického ústavu Jana Amosa Komenského*, који је до сада изашао у осам добро уређених бројава.

ДИМ. К.

ЧИТУЉА

Џемс Сали. — Прошлог месеца умро је Џемс Сали (Sully), професор филозофије на лондонском универзитету, који је заузимао важан положај у развиту савремене психологије. Био је вођа старије психологије, која се инспирисала асоциационистима и емпиристима. Рођен је у Бринџвотеру 3 марта 1842. Студирао је у Немачкој, и био је под утицајем Лоцеа и Евалда. — Прво дело којим се Сали истакао као оригиналан мислилац, јесте *Песимизам* (1877). Најбоље дело му *The Human Mind* (1892), које спада у најбоље уџбенике генералне психологије. Психологија као општа теорија душе не може се, по њему, потпуно одвојити од филозофије; она има за циљ да опише психичке феномене и да изнесе њихову генезу и историју. Важно је његово разликовање унутрашњег и спољашњег искуства, психичких и физичких појава; истицање интроспекције као најважнијег извора нашег сазнања о менталним чињеницама; наглашавање немогућности извођења једног психичког факта из нервних радњи које су његов физички супстрат; и тако даље. Од вредности су му још дела *Илузије* (1895), *Пролегомена за теорију о смешном* (1900), *Теорије смешног* (1902). Сали се специјализирао и у настави психологије, и његова *Ручна књига психологије за учитеље* употребљавала се као уџбеник све дотле док није потиснута Стаутовом ручном књигом психологије. Као професор старео се о напретку психологије и извојевао је тој науци независност на универзитету. Већи број студија о развиту детета прикупио је у књигу под насловом *Студије о дејинсиву* (1896), којом је знатно потпомагао развитак васпитања у Енглеској и другим земљама.

СЛ. П.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

Голишан, приче из Индије. Енглески написао Рудјард Киплинг. Посрбио Д-р Никола Цвијановић. Са предговором Станислава Винавера. (Илустровано.) — Београд, издање књижарнице С. Б. Цвијановића, 1924. С. 192, цена 25 д.

Д-р Војислав Бакић, *Педагошко искуство*. Ново, допуњено издање. (Педагогијска књижица, уређује Милан Шевић, свеска V.) — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, 1923. С. 52, цена 7 д.

Уредник,
СВETИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

